

VIGILIA

Wilhelm Zauner: Kereszténynek lenni az új Európában

**Értékminták Nyugat-Európában,
az Egyesült Államokban és Kanadában**

100 éve született Mindszenty József

Bisztray Ádám, Kontra Ferenc, Lénárd Ödön elbeszélése

Czigány György, Selmei György, Vasadi Péter versei

Szabó Lőrinc három levele

Havass Géza börtönméltői

1992/3

LUKÁCS LÁSZLÓ: Honfoglalás	161
ÉRTÉKMINTÁK NYUGAT-EURÓPÁBAN, AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN ÉS KANADÁBAN (<i>Becz Judit fordítása</i>)	162
WILHELM ZAUNER: Kereszténynek lenni az új Európában (<i>Radnai Erika fordítása</i>)	173
BISZTRAY ÁDÁM: Az oszlopos óra (<i>elbeszélés</i>)	181
KONTRA FERENC: A sátáni aranykor vége	183
VASADI PÉTER: Látni téged a fűben (<i>vers</i>)	184
SCHEIN GÁBOR: A nyelv optimumán — Pilinszky János <i>Négysorosa</i>	185
CZIGÁNY GYÖRGY: Inter arma (<i>vers</i>)	187
LÉNÁRD ÖDÖN: Haladék (<i>elbeszélés</i>)	188
SELMECI GYÖRGY: Tél Boudryban (<i>vers</i>)	192
DOBOS MARIANNE: A szeretet összeköti az embereket	193
PABLO ANTONIO CUADRA: Meditáció egy régi versről; Egy politikus hamvvedre (<i>versek; Tóth Éva fordításai</i>) ..	197

ERKÖLCS ÉS IRODALOM

RÓNAY LÁSZLÓ: Arcképek a 17. és 18. századból	198
---	-----

100 ÉVE SZÜLETETT MINDSZENTY JÓZSEF

JEAN-MARIE LUSTIGER: Mindszenty bíboros (<i>Török József fordítása</i>)	206
MINDSZENTY JÓZSEF: A Szent Jobb ünnepén (<i>beszéd</i>)	209

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Baránszky Lászlóval (<i>Kabdebó Lóránt</i>)	211
Szabó Lőrinc három levele	216

MAI MEDITÁCIÓK

VARGA MÁTYÁS: A titkokat ne lesd meg	218
--	-----

„AKIK AZ ÜLDÖZÉSBŐL JÖTTEK...”

Havass Géza börtönméltői (<i>Közreadja: Elmer István</i>)	221
---	-----

SZEMLE (a részletes tartalomjegyzék a hátsó borítón)	231
--	-----

Honfoglalás

Második esztendeje folyik az új honfoglalás. A rendszerváltoztatással lehetőségünk adódott arra, hogy a nemzet otthonává lehessen végre a haza. Azóta folyik a küzdelem a romok eltakarításáért, új, igazságosabb és demokratikusabb berendezkedésért, az ország újjászülésétéért — megannyi nemes s az egész nemzet javát szolgáló célért. Közben azonban zajlik sokféle egyéb csetepaté, harci portya is. Folyik a harc a hatalomért és a birtoklásért, a jogokért és a privilégiumokért.

A régi és az új harca? A károkat egykor előidézők állnak szemben a kárvallottakkal, a jogsértők a jogsértettekkel? Sokkal bonyolultabb a képlet. Új és új érdekcsoportok szerveződnek, régi kapcsolatok felbomlanak, cégek és címerek, jelszavak és eszmék cserélődnek. Lassan kételyünk támad: lesz-e, s ha igen, mikor, a szabadságból egyenlőség és testvériség, lesz-e belőle valódi szabadság, olyan rend, amely az élet fejlődését biztosítja? Lassan megérik a felismerés: hiába változnak meg a külső struktúrák, ha az emberek belül a régié maradnak: önzők és álnokok, akiknek a saját érdekük fontosabb minden másnál. A rendszerváltoztatás ezernyi feladatával bajlódom látni kell: ha amott ezernyi a gond, emitt éppen tízmillió új kezdésre lenne szükség: mindannyiunk személyes megtérésére.

Ebben a világban találnak magukra a keresztények, éledezik az egyház, s kell tanúságot tennie az Isten országáról. Mintha többszörös tudathasadás veszélye fenyegetné. Mit tegyen? Egyház és állam különvált. A kérdés mégsem kerülhető el: hogyan alakítsák kapcsolatukat egymással? A világ különböző országai különböző modelleket kínálnak kettejük partneri kapcsolatára. Melyik a legjobb, legigazabb, honnan mit lehetne átvenni? Maradjon-e távol az egyház a törvényhozó és végrehajtó hatalom munkájától, hogy megőrizze a teljes szabadságát, vagy pedig éppen ezáltal követne el öngyilkosságot, tenné működésképtelenné önmagát?

Még nehezebb az egyház és a társadalom viszonyának kérdése. Pluralista társadalmakban minden személy és csoport igyekszik kifejezésre és érvényre juttatni a maga érdekeit. Ilyen érdekcsoportként jelennek meg a keresztények is a közéletben. Az egyház működéséhez van szüksége intézményekre van szüksége. Ezek jórésztől a múltban megfosztották. A kárpótlás folyamata lassan, sok nehézséggel és nehezteléssel terhelten indul. Az egyházi intézmények életteret keresnek, hogy megerősödve a nemzet szolgálatába állíthassák erőiket. A képlet azonban itt sem egyértelmű: a régi jogokra hivatkozva kérje vissza hajdani intézményeit, vagy pedig a romokon, a pusztában vállalkozzék új közösségek, új intézmények teremtésére? Az előbbi megoldás talán célvezetőbb, de a környezetből inkább ellenállást vált ki, az utóbbi több áldozatot és erőfeszítést kíván, de mintha hitelesebb és vonzóbb lenne.

Jézus azt a küldetést bízta tanítványaira, hogy hirdessék az Isten országát. Ne vigyenek magukkal semmit, hagyják el még a legszükségesebb útiholmit is. Egyedül Isten szavának erejére hagyatkozva hirdessék Istennek a gyöngeségekben is megmutatkozó erejét. Nincs más parancsunk ma nekünk sem. Hogyan teljesíthetjük jól küldetésünket? Látszólag feloldhatatlan dilemmába kerültünk: ha nem harcolunk jogainkért, eltipornak bennünket az erőszakosabbak, élmesebbek. Ha harcolunk értük, gyöngítjük az általunk hirdetett Krisztus igéjének erejét.

Vállalnunk kell e kettősséget, mindig éber lelkiismerettel keresve az Isten akarta megoldást. Ma is igaz: az Istent valóban szeretőknek minden javukra válik: még a jogfosztottság, a hátrányos helyzet, sőt az üldöztetés is. Gyöngeségünk Krisztus keresztjében valódi erőnk egyetlen forrása. Nem kell félnünk tőle ma sem. Ellenkezőleg: talán éppen a túlságosan nagy hatalom hordozza az elgyöngülés veszélyét.

Lukács László

Értékminták Nyugat-Európában, az Egyesült Államokban és Kanadában

1978-ban Jan Kerkhofs, a Leuveni Katolikus Egyetem professzora kutatócsoportot hozott létre főként társadalom- és politikatudománnyal foglalkozó tudósokból, hogy tanulmányozzák a Nyugat-Európában érvényes alapvető értékrendszereket. Ennek az Európai Értékrendszereket Tanulmányozó Kutatócsoportnak (angol rövidítése: E.V.S.S.G.) sikerült anyagi alapokat teremtenie ahhoz, hogy 1981-ben széles körű felmérést végezzen Franciaországban, Angliában, az NSZK-ban, Olaszországban, Hollandiában, Dániában, Belgiumban, Spanyolországban és Írországban. A minta a legtöbb országban legalább 1200-1300 megkérdezettet ölelt fel, de Spanyolországban 2300 személyt kérdeztek meg. A mintavétel módja lehetővé tette, hogy bizonyos súlyozás után általánosítsák a kutatási eredményeket az egyes országok teljes népességére. A technikai koordinációt Gordon Heald végezte, a londoni Gallup Intézet munkatársa.

A kutatási téma érdeklődést keltett sok más országban is, tudósok és kutatóintézetek csatlakoztak a projekthez, az E.V.S.S.G. kérdőívét használták, és adataikat összehasonlították a kutatócsoport adataival. Ily módon hasonló felméréseket végeztek Norvégiában, Svédországban, Finnországban, Magyarországon, Izlandon és Máltán, és Európán kívül az Egyesült Államokban, Kanadában, Mexikóban, Dél-Afrikában, Japánban, Chilében, Argentínában, Ausztráliában és Új-Zélandon. Sok összehasonlító és országos publikáció jelent meg a nyolcvanas években a kutatási eredményekről.

A felmérés második lépcsőjét az E.V.S.S.G. 1990-ben és 1991-ben végezte el Franciaországban, Nyugat-Németországban, Olaszországban, Spanyolországban, Portugáliában, Belgiumban, Hollandiában, Angliában, Írországban, Magyarországon és Csehszlovákiában. A munkaterületet az Institut für Demoskopie, Allansbach (Németország) koordinálta. Ezen kívül társult kutatócsoportok megismételték a felmérést (vagy éppen első alkalommal alkalmazták) Dániában, Norvégiában, Svédországban, Izlandon, Ausztráliában, Svájcban, Lengyelországban, az Orosz Köztársaságban, Bulgáriában, Észtországban, Litvániában, Lettországon, a régi NDK területén, az USA-ban, Kanadában, Dél-Afrikában és Japánban. A spanyol adatokról szóló első publikáció már meg is jelent: F. A. Orizo: *Los nuevos valores de los Espanoles*, Fundacion Santa Maria, 1991.

A főbb megállapítások

A továbbiakban ismertetjük az 1990-es felmérés néhány fontos megállapítását, és összehasonlítjuk az 1981-es felméréssel. Jelenleg a feldolgozás a Közös Piac országaira (Görögországot kivéve), valamint Norvégiára, Svédországra, Izlandra, az USA-ra és Kanadára korlátozódik. Portugália esetében az 1990-es és 1981-es adatokat nem lehet összehasonlítani, mert nem vett részt az 1981-es felmé-

A tanulmányt a Leuveni Katolikus Egyetemen működő Európai Értékrendszereket Tanulmányozó Kutatócsoport munkatársai készítették.

résben, Izland 1981-es adatait az E.V.S.S.G. még nem elemezte és Olaszországról több információ értékelése folyamatban van.

Az elmúlt három évtizedben a gazdasági és technikai változások mélyen átalakították a nyugati társadalmak kultúráit. Összegezve azt mondhatjuk, hogy két fő folyamat jellemzi e kulturális változást: az individualizáció és a szekularizáció, s e kettő közül az individualizáció mutatkozik alapvetőbbnek. Ez elsősorban a vallás és az erkölcs területén jelentkezik, de megjelenik a politikában, a munkában és a családi életben is. Ahogyan a társadalmak közötti vallási értékrendek különbözőségei mutatják, az individualizáció nem vezet minden tekintetben szükségszerűen a szekularizációhoz. Az USA esete világosan mutatja, hogy — legalábbis mind ez ideig — a hagyományos vallásos hit és a meglehetősen gyakori templomba járás aránya fennmaradt, nem úgy, mint a gazdaságilag hasonló fejlettségű európai országokban, ahol új értékrendek alakultak ki a növekvő individualizáció hatására.

Az individualizáció tág értelmezése szerint az egyén céljá és mércévé válik az értékek és a viselkedésformák kialakulásában. Az önkifejlesztés és az egyéni boldogság előnyt élvez mind a családi élettel, mind általában a közösségi élettel kapcsolatos hagyományos kötelességekkel és kötelezettségekkel szemben. Az egyéniség kevés korlátozást tűr el szabadságában, és nem a hagyományos normák alapján, hanem a maga feje szerint ítéli meg, mi a jó és mi a rossz.

Az individualizáció — legalábbis a demokratikus társadalmakban — a gazdasági és technikai fejlődés következménye, és majdnem elkerülhetetlenül hozzájárul a szekularizációhoz, ami a gazdaságilag fejlett társadalmakban a kulturális változás második jelensége. A szekularizáció abban nyilvánul meg, hogy a népesség egyre nagyobb hányada fordul el az egyháztól, egyre kisebb százaléka őrzi meg a vallásos hitet, és így az egyházaknak csökken a befolyásuk a társadalom életére. Ez utóbbi jelenséget gyakran a „vallás privatizációjának” is nevezik. Az egyházak csökkenő befolyása az erkölcsi normák, különösen a szexuális normák és a házastársi erkölcs területén figyelhető meg, valamint az abortusszal és az eutanáziával kapcsolatban. Az individualizáció és a szekularizáció úgy működik, mint egy olló, melynek mindkét szára közreműködik annak a helyzetnek kialakulásában, hogy az erkölcsi választások individuális választásokká válnak. Az erkölcsi engedékenységnek ezt a koncepcióját tisztán kell látunk. Ez nem jelenti azt önmagában véve, hogy liberális társadalomban a többség viselkedése eltér a hagyományos normáktól. De azt jelenti, hogy általánosan elfogadják a társadalomban, hogy az emberek a saját, eltérő normáik szerint cselekedhetnek, ha akarnak.

Vallási és erkölcsi értékek

A szekularizáció első megnyilvánulása, hogy a népesség nagy része elidegenedik az egyháztól. Ennek az elidegenedésnek egyik jele, hogy mind kevesebben járnak templomba. Elsősorban az északi országokban, azután Franciaországban, Angliában, Hollandiában és Belgiumban lehet észrevenni az elidegenedésnek ezt a jelét a legszélesebb körben. Nemcsak azoknak az embereknek a százalékos aránya alacsony, akik legalább hetente egyszer elmennek a templomba, hanem azoknak a százaléka is magas, akik gyakorlatilag sohasem mennek el. Nyugat-Németországban a százalékos megoszlás éppen fordított, itt a népes-

ség nagy része jár istentiszteletre, de legtöbbször csak egyszer egy hónapban, vagy még ritkábban. Csak a két Írországban tapasztalhatjuk azt, hogy a lakosság nagy része gyakran jár templombá, és nagyon alacsony azoknak az aránya, akik sohasem járnak. A három dél-európai és a két észak-amerikai államban az elidegenedés sokkal kisebb, mint az északi- és észak-nyugat-európai országokban.

Kicsit jobban meg tudjuk közelíteni ezt a kérdést, ha megkülönböztetjük az emberek öt típusát, aszerint, hogy az adott népesség milyen kapcsolatban van az egyházaival:

— aktív hívek: olyan hívek, akik rendszeresen látogatják az istentiszteleteket (legalább egyszer egy hónapban), és aktívan részt vesznek az egyház tevékenységében vagy dolgoznak az egyház számára

— formális hívek: olyan hívek, akik rendszeresen eljárnak az istentiszteletekre, de máskülönben nem vesznek részt aktívan az egyház életében

— marginális hívek: rendszertelenül járnak templomba

— az egyháztalanok első generációja: már nem járnak templomba, de valamikor még jártak

— az egyháztalanok második generációja: sohasem jártak templomba

A legmeglepőbb felfedezés az aktív tagok magas aránya az USA-ban. Ez az amerikai egyházak és a társadalmi élet erős összefonódását mutatja. A templomba járó emberek több mint a fele aktívan bekapcsolódik az egyház tevékenységeibe. Hollandia egy másik tipikus eset. A holland egyházaknak a társadalmi életben hagyományosan nagyon fontos szerepük volt. Az egyházi tevékenységben való aktív részvétel hagyománya és az egyházaktól való nagymérvű elfordulás folyamata éles megoszláshoz vezetett. Egyrészt majdnem teljesen elforduló többséggel, másrészt aktív kisebbséggel találkozunk.

A két Írországot és Kanadát egyaránt az aktív tagok viszonylag magas aránya jellemzi, de a többi kategória számai is azt sugallják, hogy a két Írországban a népesség nagyobb része még mindig erősen kötődik az egyházakhoz. Kanadára ugyanez már nem vonatkozik. Azok az országok, amelyekben alacsony az aktív tagok száma, két csoportba oszthatók: az egyikbe Olaszország, Spanyolország és Portugália tartozik, ahol az egyháztól való elszakadás még nem olyan nagy, mint a másik csoportba tartozó észak-nyugat-európai országokban.

A skandináv országokban a lutheránus egyház annyira összekapcsolódik magával az állammal, legalábbis formailag, hogy az egyházakhoz tartozás szinte állampolgári kötelesség számba megy. Ezért marginális hívőnek lenni sokkal kevesebbet jelent ezekben az országokban, mint másutt. Ha feltételezzük, hogy a jövőben a marginális hívek fiatalabb generációi részben el fognak szakadni egyházaiktól, és az ő gyermekeik még nagyobb mértékben el fognak szakadni, akkor számolnunk kell azzal, hogy az emberek egyre távolabb kerülnek az egyháztól. Az Ír Köztársaságot kivételnek tekinthetjük, ha a marginális hívek százalékát nézzük, de látnunk kell azt, hogy a modern gazdasági fejlődés viszonylag későn indult meg ebben az országban. És a gazdasági fejlődés a vezető társadalmi változásokkal, legalábbis a nyugati kultúrákban, individualizációhoz és azután szekularizációhoz vezet.

Vajon az egyháztól való eltávolodás együtt jár-e a vallásosság gyengülésével? A felmérés során többek között a következő kérdések vonatkoztak egy-egy olyan értékre, mely a vallásosság különböző fokozataként volt értelmezhető:

- Függetlenül attól, hogy jár-e templomba vagy sem, vallásos embernek tartja magát; nem tartja magát vallásosnak; meggyőződéses ateista?
- Mennyire fontos Isten az ön életében (1-10 pontig)?
- Úgy gondolja, hogy vigaszt és erőt merít a vallásból vagy nem?

Ha a vizsgált 16 országot az e kérdésekre adott válaszok szerint rangsoroljuk, akkor azt találjuk, hogy két egyenlő részre oszlanak. A két Írország, a két észak-amerikai ország, a három dél-európai ország és Izland a legvallásosabbak, míg a már évtizedek óta gazdaságilag legfejlettebb európai országok, az észak-nyugati országok a legkevésbé vallásosak. Spanyolország és Dánia azonban helyet cserélt a három kérdés szerinti felosztásban, mivel Spanyolország határesetnek bizonyult, Dánia pedig figyelemre méltó eltérést mutat a három kérdésre adott válaszokban. A dánok többsége ugyanis vallásos embernek tartja magát, mégis csak kis százalékuk állítja, hogy Isten fontos az életében, és hogy vigaszt és erőt merít a vallásból.

Bár Dánia példája a legszembeötlőbb, rajta kívül még a legkevésbé vallásos országok és Izland népessége is hasonló eltéréseket mutat az egyes kérdésekre adott válaszokban. Erre az egyik magyarázat az lehet, hogy a szekularizáció bizonyos mértékben az egyházakban kialakult intézményesített vallással szemben megnyilvánuló idegenkedés kifejeződése. Egy másik magyarázat hasonló, de még általánosabb feltételezést sugall, mégpedig azt, hogy az individualizáció az embereket kritikussá teszi az intézmények iránt, különösen azok iránt, melyeket autoritív intézményeknek tartanak.

Ha elfogadjuk, hogy a vallásosság nem velünk született, hanem elsősorban kulturálisan meghatározott tulajdonság, akkor az országok között meglévő különbségek újabb feltételezéshez vezetnek: az emberek vallásossága csökkenni fog, amikor egy intézményesített forma már nem tartja többé fenn, vagyis az egyházak nem támogatják.

A két hipotézis együtt azt jelenti: az individualizáció a vallásos embereket még kritikusabbá teszi a vallás intézményesített megjelenésével szemben, és ha a vallást megfosztjuk intézményeitől, akkor az hosszú távon a vallásosság megszűnéséhez vezet.

A vallás intézményes megjelenési formái közé tartoznak az úgynevezett „átmeneti rítusok”. Egyes országokban, mint például Franciaországban és Nagy-Britanniában, még ha az emberek nem vallják is magukat hívőknek, fontos számukra a keresztesítés, a házasságkötés és a temetés egyházi szertartása.

Legalább két magyarázat kombinációjáról lehet itt is szó. Az első magyarázat szerint azok az emberek, akik elfordultak az egyháztól a vallás intézményes megjelenése iránti ellenszenvük miatt, életük fontos eseményeinél mégis szeretnék kifejezni vallásosságukat. A másik magyarázat az, hogy a lakosság nagy része ilyen alkalmakkor úgy érzi, hogy a vallási szertartások hozzátartoznak a tágabb kultúrához, melynek nincs vallásos jelentése. Ez utóbbi magyarázat tűnik elfogadhatóbbnak, ha figyelembe vesszük, hogy azoknak az aránya, akik ragaszkodnak ezekhez az átmeneti rítusokhoz, mennyire fölülmúlja azokét, akik vallásos embernek tartják magukat.

Nem csak olyan országok vannak, amelyekben az egyháztalanok szembeötlő része ragaszkodik az átmeneti rítusokhoz, hanem vannak olyan országok is, ahol a hívők jelentős része semmilyen jelentőséget nem tulajdonít ezeknek a rítusoknak vagy csak nagyon csekélyet. Az előbbi megállapítás érvényes az

északi országokra (ahogyan ezt várni lehetett), amelyekben illedelmes polgári magatartást jelent a lutheránus egyházhoz tartozás. Ám igaz ez Nyugat-Németországra is, és mindez arra enged következtetni, hogy a németországi 55%-os marginális hívők nagy része valójában már elszakadt egyháztól. Az előbbieken bemutatott adatokkal együtt ez a tény még általánosabb következtetést sugall: az egyháztalan emberek és a marginális hívők közötti határok erősen függenek azoktól a szociális-kulturális tényezőktől, amelyekben az egyes országok különböznek egymástól.

Mind az individualizációnak, mind a szekularizációnak egyik eredménye, hogy a vallásos hitek változatosabbak lettek, és csökkent az ortodoxia. Mivelhogy a vallásosság értéke emocionálisabb irányba mutat, az ortodoxia értéke kognitív természetű. Mind 1981-es, mind 1990-es adataink elemzése világosan megmutatja, hogy a vallásosságot és az ortodoxiát meg kell különböztetnünk egymástól, mint különálló értékeket, habár természetesen összefüggésben vannak egymással. Összefüggő értékek, mert egészen nyilvánvaló, hogy a vallásos emberek sokkal inkább hajlanak az ortodox gondolkodásra, mint a vallástalanok, ugyanakkor mégis különböző értékekről van szó, mert gyakran előfordul, hogy a vallásos emberek nem ortodoxok, míg gyakran az ortodox emberek ragaszkodnak különböző okoknál fogva a kognitív tartalomhoz, bár nem vallásosak egyáltalán.

Habár Svédországon kívül az összes országban az emberek többsége még hisz Istenben, a legtöbb országban csak egy kisebbség tartja magát a hagyományos vallási szokásokhoz. Az ortodoxia foka szerint ismét jelentős különbségeket találunk az egyes országok között. A rangsor nagyon hasonlít a templomba járás és a vallásosság rangsorához. Ha a halál utáni életben való hitet és a halottak feltámadásában való hitet tartjuk a legalapvetőbb keresztény hitnek, ismét azt tapasztaljuk, hogy a két Írország, a két észak-amerikai ország és Izland a leghagyományörzőbbek hitükben. Ezután következik — közbülső helyen — Olaszország, és azután nagyon kicsi különbséggel vagy különbség nélkül jön Nagy-Britannia, Spanyolország, Nyugat-Németország, Portugália, Hollandia, Belgium, Franciaország és Norvégia, míg a sort egyértelműen Svédország és Dánia zárja be.

Teljesen nyilvánvaló, hogy a halál utáni élet hite nem azonos a halottak feltámadásában való hittel. A legtöbb országban sokkal többen vannak azok, akik az előbbiben hisznek, mint akik a feltámadásban. Nagyon valószínű, hogy ez utóbbiban való hit inkább a keresztény hitet jelenti, míg a halál utáni életben való hit nyomai a reinkarnációban való hithez nyúlnak vissza, mely meglehetősen széles körben elterjedt.

Még a feltámadásban való hit is részben egybeesik a reinkarnáció hitével. Azoknak a 40%-a, akik hisznek a feltámadásban, hisznek a reinkarnációban is, míg azoknak a 30%-a, akik hisznek a reinkarnációban, hisznek a halál utáni feltámadásban. Ezek a számok az összes országból vett adatokra vonatkoznak.

Az ilyen megállapítások és ellentmondások, melyek a halál utáni élet, a feltámadás és a mennyországra vonatkozó hit számaiban mutatkoznak, azt sugallják, hogy ezeknek az elképzeléseknek más és más a jelentésük a különböző emberek számára, és hogy sokan vannak, akiknek bizonytalan a vallásos hitrendszerük. Egyrészt a népesség nagy része a hagyományos hitrendszerekben szocializálódott, másrészt ez a hitrendszer elidegenedett a kísérleti és empirikus tudományos gondolkodásmód által erősen befolyásolt modern embertől.

A hagyományos hitelvek olyan kognitív rendszer alkotóelemei, melynek középpontja a személyes Istenben való hit. Bár azt tapasztaljuk, hogy az emberek többsége még mindegyik országban hisz Isten létezésében — csak elenyésző kisebbség tartja magát meggyőződéses ateistának — az emberek sokkal kisebb része hisz a személyes Istenben. Ez a helyzet részben a skandináv országokban és az észak-nyugat-európai országokban, melyekben a szekularizáció minden tekintetben a legelőrehaladottabb. Ezekben az országokban az istenhít kevésbé széles körű, mint másutt, itt ez a hit körülhatárolt, mi több, a hívők nagyobb része valamilyen szellemben vagy életerőben hisz. Az Istenről alkotott ilyen elképzelés nem illik olyan magától értetődően abba a hitrendszerbe, melynek alkotóelemei a menny, a pokol és a bűn.

Nyilvánvaló, hogy az egyházak szerepe a társadalomban mindenekelőtt attól függ, mennyire fontos a vallás az állampolgárok számára. A családot, a munkát, a barátokat és ismerősöket valamint a szabadidőt, röviden azokat a dolgokat, amelyek közvetlenül kapcsolódnak az egyének életéhez, és ezért befolyásolják boldogságukat, messze a legfontosabb dolgoknak tartják. A családot szinte egyöntetűen nagyon fontosnak vélik. Úgy találtuk, hogy a politika és a vallás sokkal kisebb jelentőségű, és relatív helyzetük is különböző. Míg a két Írországban, az USA-ban és Kanadában, Izlandon és a három dél-európai országban még a többség azt mondja, hogy a vallás fontos szerepet tölt be az életükben és a politika az utolsó helyen áll, addig Skandináviában és az észak-nyugat-európai országokban a népességnek kevesebb, mint a fele érzi úgy, hogy számára fontos a vallás. Legtöbbjük fontosabbnak tartja a politikát a vallásnál.

A két Írországot kivéve mindegyik országban kisebbségben vannak az aktív és formális hívek, gyakran jelentősen, azokkal szemben, akiknek a vallás nem fontos. Így úgy tűnik, hogy az egyházak elveszítették vallási funkciójukat az olyan emberek számára is, akiknek még vannak vallási igényeik.

A felmérés néhány kérdése arra kereste a választ, hogy az egyházak milyen mértékben játszanak még szerepet az emberek vallási szükségleteinek kielégítésében, és milyen mértékben nyújtanak erkölcsi útmutatást. Az a kérdés, mely nagy vonalakban az egyházak hitelességére vonatkozott, azt tudakolta, hogy milyen mértékben bízunk az interjúalany a saját egyházában. A válaszok ismét azt bizonyítják, hogy az egyházak pozíciója Észak-Írországban (80%), az Ír Köztársaságban, az USA-ban, Izlandon, Kanadában és Olaszországban (63%) a legerősebb. A holland egyházak kapták a legkevesebb bizalmat (32%).

E bizalomra vonatkozó még szélesebb körű kérdés jól mutatja az emberek általános véleményét egyházuk iránt vagy általában az egyházak iránt a társadalomban. Amint az emberek specifikusabb kérdésekkel találkozhatnak, a százalékok drasztikusan csökkennek. A legtöbb országban meglehetősen kedvezőtlenek a válaszok arra, vajon az egyház megfelelő válaszokat ad-e a családi élet problémáira. A kedvező válaszok a legmagasabb százalékot az USA-ban érik el (60%). A legtöbb országban a százalékok sokkal alacsonyabbak, Dániában és Svédországban 11%. A szociális problémákra feltett kérdésekre még kedvezőtlenebbek a válaszok, a vallási szempontból legradicionálisabb országokat kivéve, Írország (80%), Észak-Írország, az USA és végül Kanada (54%). Azt a hipotézist is fel lehet állítani, hogy az egyházak szociális doktrínáit annál kevésbé fogadják el, minél fejlettebb a jóléti állam.

Mivel az egyház számára a vallási funkció áll a középpontban, még fontosabb meg tudnunk, vajon érzik-e az emberek, hogy szellemi igényeik meghallgatásra

találnak egyházukban. Az erre a kérdésre adott kedvező válaszok százaléka — általában — sokkal magasabb, mint a családra vagy a szociális problémákra adott válaszoké. A százalékos adatok Észak-Írországból és az USA-ból adott 75% és a Svédországból és Hollandiából adott 37% között váltakoznak. A számok értékelésénél figyelembe kell venni, hogy a százalékok a teljes mintára értendők, melyben az országoként változó egyháztalanok is benne vannak. Ezért a számok a különböző országok egyházainak helyzetét mutatják, röviden: a szekularizáció fokát. Az aktív és formális hívők által adott kedvező válaszok százaléka természetesen magasabbak.

A megítélés az egyházak által nyújtott segítségről és eligazításról nemcsak annak a függvénye, hogy az egyházak mit tanítanak és mit gyakorolnak, hanem annak is, hogy az emberek mit várnak el tőlük. A felmérés sok megállapítása azt mutatja, hogy az elvárások — általában — nincsenek összhangban a hivatalos doktrínával. Ez részben magyarázza azt a tényt, hogy miért gondolják úgy sokan, hogy az egyházaknak nem kellene véleményét nyilvánítaniuk bizonyos kérdésekről.

Az elemzés nyilvánvalóvá teszi, hogy a válaszok — akár pozitívak, akár negatívak — arra a kérdésre, vajon az egyházaknak egyáltalán véleményt kell-e mondaniuk, két független értékorientációt mutatnak. Az abortuszra, a házasságon kívüli kapcsolatokra, az eutanáziára és a homoszexualitásra vonatkozó válaszok egy közös értékorientációt jeleznek, míg a leszerelésre, a harmadik világ problémáira, a munkanélküliségre, a faji megkülönböztetésre, ökológiai és környezetvédelmi problémákra vonatkozó válaszok egy másik, közös értékorientációt körvonalaznak. Az első orientációt mikro-moralitásnak, a másodikat makro-moralitásnak nevezhetjük.

Világos, hogy a legtöbb országban az emberek többsége nem akarja, hogy az egyházak beleavatkozzanak a szexuális kapcsolatokba. Kivételt képeznek a vallási szempontból legradicionálisabb országok, a két Írország és az USA. Az abortusz és az eutanázia kérdésében az egyházak közéleti szerepét jobban elfogadják, különösen a fent említett országokban.

Az egyházak közéleti szerepét legkevésbé akkor utasítják el, amikor a makro-moralitás problémái kerülnek szóba. Különösen azt igénylik, hogy a harmadik világról és a faji megkülönböztetésről alkossanak véleményt az egyházak. Ezekben a kérdésekben az országok közötti különbségek kisebbek, mint a mikro-moralitás eseteiben. Mégis, érdemes megemlíteni, hogy az USA polgárai veszik legkevésbé szívesen, ha az egyházak eligazítást adnak a harmadik világ problémáiban. A leszerelés, az ökológiai gondok és a munkanélküliség kérdéseiről sem veszik szívesen, hogy az egyházak véleményt nyilvánítsanak, de mégis inkább elfogadják, hogy az egyház szerepéhez tartoznak, mint az eutanázia, az abortusz vagy a szexuális kapcsolatok.

Ezeket a válaszokat az egyházak elfogadott szerepéről összefüggésbe hozhatjuk az individualizáció folyamatával. Az emberek elutasítják a személyes életükbe való közvetlen beavatkozást. Az ilyen beavatkozás direkt módon érvényesül a mikro-moralitás területén és sokkal indirektebb a makro-moralitás kérdéseiben. S mi több, az erkölcsi vélemények sokkal inkább eltérnek az eutanáziáról, az abortuszról és a szexuális kapcsolatokról, mint arról a kívánságról, hogy véget kell vetni a faji megkülönböztetésnek vagy hogy segíteni kell a harmadik világot. Az individualizáció megerősíti a faji egyenlőség értékét és a szegénység elleni küzdelmet.

Az abortuszt az emberek többsége — Dániát kivéve — mindegyik országban morális kérdésnek tekinti. Az abortuszt csak akkor tartják indokoltnak, ha az

alternatíva rosszabb. Mindegyik országban a többség — a legtöbb országban 90% fölött — elfogadja az abortuszt, ha az anya egészsége érdekében történik. A két Írországot kivéve mindegyik országban a többség jogosnak tartja az abortuszt, ha fennáll a valószínűsége annak, hogy a gyermek testileg fogyatékos lesz. Ha országonként vizsgáljuk meg a számokat, azt látjuk, hogy nincs összefüggés az abortusról való vélemény és az ország vallási helyzete között. Csupán az írek utasítják el határozottabban az abortuszt.

A homoszexualitásról alkotott véleményekben az országok nem mutatnak nagy különbséget, noha az írek, az USA és Portugália kevésbé liberálisak, mint a többiek. Nem állíthatjuk biztosan, hogy a homoszexualitásról alkotott vélemény világosan tükrözi az országok vallási helyzetét. Így van ez a válásról, az eutanáziáról és az öngyilkosságról alkotott véleményekkel is. Nyilvánvaló példa Hollandia, ahol úgy látszik, hogy a homoszexualitás, mint a heteroszexualitás alternatívája társadalmilag elfogadott. A hollandok a legliberálisabbak e négy kérdés mindegyikében.

Az öngyilkosság sokkal kevésbé elfogadott, mint az eutanázia az összes országban, ami azt sugallja, hogy itt erkölcsi vélemények játszanak szerepet. Nyilvánvalóan több és komolyabb indok szól az eutanázia, mint az öngyilkosság mellett.

Ami a szexuális normákat illeti — többek között —, két kérdés mutatja az engedékenység fokát az egyes országokban. Az egyik így szól: „Meg kell adni az esélyt arra, hogy az egyének teljes szexuális szabadságot élvezhessenek minden korlátozás nélkül.” Az emberek a következő válaszokat adhatták: egyet-értek, nem értek egyet vagy egyik sem. Ebben a tekintetben Spanyolország bizonyult a legliberálisabbnak, a megkérdezettek 48%-a egyetértését fejezte ki, ezután következett Olaszország 37%-kal. Ebben a kérdésben a norvégok 10%-kal és a dánok 11%-kal voltak a legszigorúbbak. A többi ország 34%-tól (Nyugat-Németország) 20%-ig (Svédország) adott egyetértő válaszokat. Az 1981-es adatokkal összehasonlítva Spanyolországban az engedékeny válaszok jelentős növekedését figyelhetjük meg (21 pont). A többi országban enyhén növekvő tendenciát láthatunk a liberálisabb irányban.

A másik kérdés az volt: „Ha egy nő gyermeket akar anélkül, hogy állandó kapcsolata lenne egy férfivel, azt helyesli, nem helyesli, attól függ”. Ismét Spanyolország mutatja a liberális válaszok jelentős növekedését (60%-ot az 1981-es 36%-kal szemben). Izland és Dánia a legliberálisabbak 83%-os és 65%-os helyeslő válaszaikkal. A legszigorúbbak a németek, az írek és a svédek.

Ha összehasonlítjuk az 1981-es adatokkal, azt tapasztalhatjuk, hogy Franciaországban és Svédországban a liberális válaszok jelentősen csökkentek. A többi országban enyhén növekedtek vagy enyhén csökkentek. De Spanyolországot kivéve nem történt jelentős elmozdulás a liberálisabb nézetek felé ebben a kérdésben. Az 1981-es felmérés azt mutatta, hogy az idősebb generációk támogatják inkább a hagyományos értékeket, míg az új nézetek inkább a fiatalabb csoportjaira hatottak. A generációs törésvonal élesen látszott a II. világháború után született generációk és az idősebbek között.

Elméletileg a korcsoportok közötti különbségek vagy generációk közötti változást tükrözhetnek, vagy életciklus-effektust mutatnak. Ez utóbbi interpretáció melletti érvként azt lehet mondani, hogy teljesen természetes, hogy Isten kevésbé fontos a fiatalok számára, de ahogyan az emberi élet a vége felé közeledik, Isten és a túlvilág egyre fontosabbá válik. Vagy: a szexuális kapcsolatokban mi mást lehetne elvárni a fiataloktól, minthogy liberálisak legyenek, de megnő a

felelősségérzetük, amint saját gyermekeik lesznek. Mégis, ez az interpretáció nem elegendő, hogy megmagyarázza azt a nagy, nemzeteket átfogó, széles variációt, mely a korcsoportok közötti különbségekben tapasztalható. Például a fiatal amerikaiak sokkal ortodoxabb nézeteket vallanak, mint az idős franciák vagy dánok. Csak a generációk közötti változás magyarázhatja meg a legtöbb értékváltozást.

A generációk közötti változások fokozatosan, az egymás után következő generációk szemléletváltozásain keresztül vezetnek el a társadalomban bekövetkező megváltozott világnézethez. Most, hogy össze tudjuk hasonlítani az 1981-es és az 1990-es adatokat, biztosabban válaszolhatunk arra a kérdésre, hogy történtek-e változások.

Ami a templomba járást illeti, azt a következtetést vonhatjuk le, hogy azokban az országokban, ahol a látogatottság már elég alacsony volt megelőzőleg, a 80-as években többé-kevésbé stabilizálódott. Stabilizálódást figyelhetünk meg az USA-ban és Kanadában is, de ezekben az országokban sajátságos a helyzet, mert a látogatottság aránya itt viszonylag magas. Hollandiában, Belgiumban és Spanyolországban azonban tovább csökkent, melynek részben, ha nem is teljes egészében a generációváltás az oka. Az Ír Köztársaság 17%-os csökkenése önmagában is olyan nagy, hogy arra a következtetésre kell jutnunk, hogy a szekularizáció folyamata — már amennyire a templomba járás mutatja — valóban felgyorsult.

Hollandiában és Belgiumban az aktív és formális hívek aránya olyan mértékben csökkent, amilyen mértékben az egyháztalanok százaléka nőtt. Spanyolországban csak az aktív hívek száma lett kevesebb a marginális hívek és az egyháztalanok százalékos növekedésének arányában. E három ország között meglévő különbségek nagy valószínűséggel azt tükrözik, hogy az egyháztól való eltávolodás folyamata újkeletű jelenség Spanyolországban. A két Írországban az aktív és formális hívek teljes százalékaránya nem változott, de az aktív hívek formális hívekké váltak, és — az Ír Köztársaságban — a hívők a heti egy templomba járást havi egyre csökkentették. Ez azt bizonyítja, hogy a szekularizáció folyamata még nagyon kezdeti stádiumban van.

Míndez a 80-as években bekövetkezett szekularizáció viselkedésbeli aspektusa. Ami az érzelmi szempontot illeti — amit mi vallásosságnak nevezünk — a legtöbb országban enyhén csökkenő vallásosságot figyelhetünk meg, amit a generációváltással magyarázhatunk meg. Arra a kérdésre, hogy fontos-e Isten az egyén életében, csak Nagy-Britanniában esett feltűnő módon (20 ponttal) a pozitív válaszok száma.

A hagyományos hit fokozatosan csökkenő tendenciája figyelhető meg. A legtöbb változást a generációváltással magyarázhatjuk. És nem is alytalánul, amikor arról a jelenségről van szó, hogy Észak-Írországot kivéve csökken az emberek bizalma egyházaik iránt. Belgiumra, Nyugat-Németországra, Hollandiára, az USA-ra és Kanadára a generációváltás azonban mégsem elegendő magyarázat.

Végül itt van az erkölcsi értékekben bekövetkezett változás. A legbősegebb érvelést az abortusz erkölcsi megítélésében lelhetjük fel. Már 1981-ben a legtöbb országban majdnem egyhangúan hangot kapott az a vélemény, hogy az abortusz indokolt, amennyiben a terhesség az anya egészségét veszélyezteti. Ez a felfogás nem sok teret engedett az abortusz szélesebb körű elfogadásának. Ahol mégis ilyen irányban hatott, ott most azt látjuk, hogy ezen az alapon a lakosság nagyobb része elfogadja. A legszembeötlőbb példa Írország, ahol 43%-ról 64%-ra növekedett a támogatók aránya.

Kevesbé világos a másik magyarázat tendenciozitása és hatása, amikor a születendő gyermek valószínű fogyatékosával érveltek. Spanyolország és kisebb mértékben Írország kivételével ennek az érvelésnek az elfogadása nemhogy nem növekedett, hanem Dániában, Svédországban, Észak-Írországban és még több országban vagy kiegyenlítődt az érvelés, vagy megindult az enyhe szigorodás folyamata.

Még eltérőbbek a vélemények változásai arról a kérdéstről, hogy indokolt-e az abortusz, ha a nő nincs férjnél vagy ha a házaspárok nem akarnak több gyermeket. Néhány országban sokkal inkább elfogadják ezeket az indokokat 1990-ben, mint 1981-ben, más országokban viszont kevésbé, vagy a vélemények, úgy tűnik, egyensúlyban vannak jelenleg.

Összefoglalásul a következőket állapíthatjuk meg. Úgy látszik, hogy a szekularizáció általános folyamata a generációváltás folyamatának eredménye. Vannak jelek, amelyek arra vallanak, hogy a szekularizáció éppen azokban az országokban gyorsult fel, amelyekre a többiekkel összehasonlítva 1981-ben még kevésbé volt jellemző. Ez alól kivételt képez az Egyesült Államok, mely mind- eddig, úgy tűnik, mentesebb a szekularizáció folyamatának néhány megjelenési formájától.

1. táblázat

Az emberek életükben többé-kevésbé fontosnak találják az alábbiakat (országokként, százalékban)

	Munka	Család	Barátok, ismerősök	Szabadidő	Politika	Vallás
Franciaország	92	97	86	80	32	42
Anglia	76	97	92	86	43	31
Németország	78	88	88	83	41	36
Hollandia	90	92	95	90	53	44
Belgium	89	95	90	85	25	45
Dánia	90	98	93	89	43	31
Svédország	96	96	97	95	45	27
Norvégia	96	99	97	92	50	40
Izland	91	98	92	83	26	56
Olaszország	95	99	91	82	30	69
Spanyolország	93	98	91	82	20	54
Portugália	94	97	83	75	21	56
Észak-Írország	81	99	95	79	28	67
Írország	91	98	94	80	28	84
USA	86	98	93	86	51	79
Kanada	88	99	94	88	48	61

2. táblázat

Ha hisz valamiben, mi az a felsoroltak közül (országoként, a minta százalékában)

	Isten	Halál utáni élet	Pokol	Mennyország	Feltámadás	Lélek-vándorlás
Franciaország	57	38	16	30	27	24
Anglia	71	44	25	53	32	24
Németország	64	38	13	31	31	19
Hollandia	61	39	14	34	27	15
Belgium	63	37	15	30	27	15
Dánia	59	29	8	17	20	15
Svédország	38	31	7	27	19	17
Norvégia	58	36	18	39	27	13
Izland	79	71	11	51	44	32
Olaszország	84	54	36	45	44	22
Spanyolország	81	42	27	48	34	20
Portugália	80	31	21	49	31	23
Észak-Írország	95	70	68	86	71	30
Írország	96	78	50	85	70	19
USA	93	70	65	81	65	22
Kanada	86	61	38	67	50	27

3. táblázat

Az emberek hisznek egyházukban, mert úgy találják, hogy az hiteles választ ad családi problémáikra, lelki szükségleteikre, és szembenéz az ország napi szociális nehézségeivel (országoként, százalékban)

	Hit az egyházban	Családi élet	Lelki szükségletek	Szociális nehézségek
Franciaország	48	26	53	22
Anglia	42	31	53	25
Németország	40	29	57	27
Hollandia	32	23	37	21
Belgium	49	27	42	20
Dánia	47	11	41	7
Svédország	35	11	37	9
Norvégia	44	25	45	15
Izland	68	32	47	42
Olaszország	63	41	63	36
Spanyolország	52	38	50	28
Portugália	56	47	49	33
Észak-Írország	80	55	75	72
Írország	72	35	69	81
USA	68	60	75	64
Kanada	63	47	63	53

4. táblázat

Az emberek véleménye szerint az egyházaknak az alábbi kérdésekről nyilatkozniuk kellene (országoként, százalékban)

	Homo- szexualitás	Házasságon kívüli kapcs.	Abortusz	Munka- nélküliség	Környezet- védelem	Faji meg- külön- bözítés	Harmadik világ
Franciaország	26	34	36	36	38	5	71
Anglia	43	49	53	45	60	65	74
Németország	25	28	48	37	51	69	77
Hollandia	34	35	46	39	52	67	44
Belgium	24	30	39	24	33	53	64
Dánia	32	47	37	33	38	48	60
Svédország	35	33	43	35	57	64	71
Norvégia	42	46	57	45	58	69	73
Izland	67	44	42	33	55	81	77
Olaszország	36	40	57	57	57	77	84
Spanyolország	38	47	55	49	47	70	77
Portugália	39	50	60	62	63	71	73
Észak-Írország	64	69	72	65	63	74	90
Írország	59	71	81	77	59	82	92
USA	57	70	64	48	57	69	55
Kanada	50	48	54	37	50	67	71

Becc Judit fordítása

WILHELM ZAUNER

Kereszténynek lenni az új Európában

Századunkban Európa egyre inkább elveszíteni látszik jelentőségét. Legalábbis a második világháború befejezése óta úgy tűnt, hogy a világ jövője nem Európában, hanem inkább Amerikában vagy Ázsiában dől majd el. Walter Bühlmann, a missziókkal foglalkozó tudós többedmagával azt az álláspontot képviselte, hogy az egyház története a jövőben Európából a déli féltekére tevődik át.

Jelenleg olyan fejlődés tanúi vagyunk Európában, amelyet senki sem látott és mondott meg előre. A „keleti blokk” szétesett, politikai és gazdasági rendszerek omlottak össze hangtalanul, a vasfüggönyt elsöpörték, mint papírdarabkákat a szél. Németország újból egységes. Fejlődik a gazdasági, kulturális és vallási együttműködés. Megnőtt a kelet-nyugati és a fordított irányú turizmus.

Senki sem láthatja előre, milyen lesz Európa öt vagy tíz év múlva; mennyire lesz sikeres a gazdasági összefogás és a politikai együttműködés; hová vezet a kulturális csere. Egy dolog azonban bizonyosnak látszik: a jövődő Európa pluralitása. Egyetlen olyan szervezet sem létezhet majd ebben a társadalomban, amely egyedül szabhat mértéket, egyetlen olyan intézmény sem működhet, amely az egész földrészre ráerőltethetné saját értékrendszerét, egyetlen egységes filozófiai vagy vallási ideológia sem lesz, amely egész Európát irányítani tudná. Európa pluralista lesz, nekünk pedig fel kell tennünk a kérdést: mit jelent kereszténynek lenni az új, pluralista Európában?

I. A gorbacsovi fordulat

Nagyon messzire kell visszanyúlnunk a történelemben ahhoz, hogy a maihoz hasonló helyzetre leljünk az egyház történetében. A római császárok valláspolitikájára gondolok a 4. században. Konstantin császár megszüntette a keresztények üldözését és segítette betagozódásukat a római birodalomba. A püspökök birodalmi hivatalnoki és tribunusi rangot nyertek, s mint ilyenek, állami előjogokat élveztek és címeket használtak. Császári építések templomok és paloták építésébe fogtak, és a keresztény közösségeket elárasztották a keresztelkedni akarók. A keresztények helyzetének ezt a hirtelen változását nevezik konstantini fordulatnak. Erre az egyház nem volt felkészülve. Nemcsak hogy gyorsan újjá kellett szerveződnie, új intézményeket kellett létrehoznia, hogy új feladatait el tudja látni, hanem az új szabadság új távlatokat is nyitott az egyházon belüli vitáknak, és csak a császár segítségével sikerült sakkban tartani az olyan szakadár csoportokat, mint a donatisták vagy az ariánusok. Ennek ellenére az egyház befolyása olyan gyorsan nőtt, hogy Theodosius császár 380-ban a kereszténységet államvallássá nyilvánította.

Az akkori helyzet néhány mozzanata összehasonlítható a maival. Az egyház elnyomása az egykori kommunista államokban váratlanul szűnt meg. Új püspökök egész sorát nevezhették ki akadálytalanul, állami jóváhagyással, de az egyház elképzelései szerint. Egyházi épületeket és más egyházi tulajdonokat adnak vissza, papi szemináriumokat helyeznek át vagy nyitnak meg újra, a könyvtárakat ismét feltöltik — az egyházi szervezet megújul. Ezt a fejlődést Gorbacsov valláspolitikája indította el, és könnyen elképzelhetőnek tartom, hogy ezt a korszakot később (a konstantini fordulat analógiájára) a gorbacsovi fordulat korának fogják nevezni.

Minden analógiában vannak hasonló és különböző, összehasonlítható és összehasonlíthatatlan elemek. Összehasonlíthatónak látom a hosszantartó elnyomás váratlan megszűnését, valamint az egyháznak és működésének nagyobb teret engedő korszak kezdetét. Összevethető az egyház olyan negatív összetartó erejének a megszűnése, amely az üldözés elleni közös tiltakozásból fakadt. Véget ért az a külső nyomás, amely erősítette a belső egységet, szorgalmazta az egységességet és megnehezítette a belső változásokat. Hasonlóságnak tartom azt is, hogy mindkét fordulat olyan gyakorlati valláspolitikából indult ki, amely állampolitikai okokra és gazdasági összeomlásra vezethető vissza. Nem tért meg sem Konstantin sem Gorbacsov, habár ez utóbbit gyermekkorában megkeresztelték, az előbbi pedig halálos ágyán vette föl a kereszténységet. Nem akart „megtérni” sem a római birodalom, sem a Szovjetunió. Bár a kereszténységnek mindkét esetben fontos és nem lebecsülhető

szerpe volt a változásokban, de egyik esetben sem vallási mozgalomról, hanem államok politikai és gazdasági túléléséről volt szó. Az egyházak a nagy peresztrojkához hitelükkel járultak hozzá, mert az előző rendszerben bizonyos mértékű ellenállást tanúsítottak, és mert olyan emberi értékekért emelték fel szavukat, amelyek az új politikai erők is megvalósítani szándékoznak.

A jelen helyzet biztosan nem vezet újra a kereszténység államvallássá nyilvánításához. Nem kerülhet sor többé az egyház és állam egybeolvadására, és ezzel egy új „középkor” kialakulására. A politikai és vallási porondon két olyan fél áll szemben egymással, akik — ahogyan ma gondoljuk teljes joggal és megalapozottsággal — más-más irányba tájékozódnak. Mindkét fél úgy véli azonban, hogy a másikat felhasználhatja saját céljai elérésére. A kérdés csupán az, hogy mennyiben tudnak egymással szövetségre lépni. Az új politikai erők nem a vallást keresik, hanem technokratikus és humánus megoldásokat a gazdasági és szociális problémákra. Ezek az erők mindenképpen igényt tartanak az egyházak hozzájárulására terveik megvalósításában, de semmi esetre sem kérnek az új társadalom felépítésére vonatkozó komplett terveikből. Támogatást keresnek az egyházaknál értékeik megalapozásához és megvalósításához, de nem hagyják, hogy másfajta értékrendet írjanak elő nekik. Az új Európa minden kétséget kizáróan pluralista lesz.

II. Az egyház szerepe az új Európában

Az új Európában nincs többé élettere az egyházi élet és működés néhány régi megnyilvánulásának. A II. Vatikáni zsinat szerint az egyháznak szentséggé és az emberek egymás közötti és Istennel való egységének eszközévé kell válnia. Ez nem azt jelenti, hogy az egyház újból előveheti régi eszközeit, hanem eszközként önmagának is tovább kell fejlődnie. Elavult a *politikai katolicizmus* eszméje. A keresztények küldetését a világban nem határozhatja meg és nem teljesítheti be semmilyen fensőbbiség. Az új Európában nem lesz császár, akit a pápa koronázna meg, nem lesznek fejedelmek, akik püspökökkel rivalizálnának vagy fejedelempüspökként mindkét hatalmat önmagukban akarnák egyesíteni.

Kilátástalannak látszik keresztény pártok vagy politikai irányultságú egyházi szervezetek létrehozása. A 19. és 20. század politikai katolicizmusa felett eljárt az idő. Az egyház nem működhet részvénytársaság mintájára, ahol annak van szava, aki a részvények 51 százalékát birtokolja.

Idejétmúlt a rezervátumba való visszavonulás *fundamentalista eszméje* is, ahol még kialakítható egy teljesen katolikus világ. Ebben az esetben óvatosságra intenek az olyan titkos szövetkezések, amelyek kapcsolatokat keresnek a gazdaság, a politika és a kultúra vezető erőivel, és ily módon igyekeznek az egyház, de legalábbis a saját elképzeléseiket érvényre juttatni. Óvakodnunk kell a totális egyházközösségek fundamentalista eszméitől is, az egyházi szervezetek korai gyermekkorába való visszatérésétől, azaz az őskeresztény formáktól, mert ezek működtetéséhez hiányoznak a társadalmi feltételek.

Eljárt az idő a *katolikus bezártság* eszméje felett is, a fölött az egyház fölött, amely tagjainak fegyelme és kritikátlan engedelmsége révén, nem pedig lelkiismerete és meggyőződése által akar erős lenni.

Napjaink kérdése: milyen cselekvési programot és magatartásmódot alakítson ki az egyház, és mit jelent kereszténynek lenni a pluralista Európában? E kérdés megválaszolásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a II. Vatikáni zsinat

tanításait. Még akkor sem, ha az egyház hajója e háromévi hajógyári veszteglés óta újból sok tengeri mérföldet tett meg, még ha azóta több új kérdés vetődött is fel. Nem lehet tehát kétséges, hogy ez a zsinat olyan kijelentéseket tett és olyan igazságokat fogalmazott meg, amelyek ma igenis segítségünkre vannak. Ugyanígy fontosnak látom a zsinat mint esemény vizsgálatát és azon módszerek figyelembe vételét, melyekkel a zsinat különböző kérdésekhez közelített, és amelyekkel kapcsolatban állást foglalt. Ezzel összefüggésben, jelenlegi feladataink megoldása, valamint Európa újraevangelizálásának szempontjából különösen fontosnak tartom az egyház cselekvésének, magatartásának illetve alkalmazott módszereinek megértését. Ezért szeretném felidézni, hogyan is alakult az egyház sorsa ezen a zsinaton.

1. Az egyház mint tanuló közösség

A zsinatot összehívó XXIII. János pápának természetesen voltak bizonyos elképzelései a tanácskozás eredményeiről. A zsinat azonban sok tekintetben másként folyt le, mint ahogyan azt a pápa elképzelte. Olyan saját lendületet vett, amire senki sem számított. Olyan nagy tanulási folyamat vette kezdetét a püspökök és a szakteológusok részvételével, amelybe bevonták más egyházak képviselőit is. A legtöbbet azonban mégis a pápa okult. Hamar túllépett néhány saját meg lehetőségen egyoldalú nézetén is, amelyeket még a római színóduson, a zsinat előpróbáján képviselt. E tapasztalt, bölcs öregember rendkívüli népszerűségének fő oka melegszívűsége és természetessége mellett tanulásra való készsége volt. Korántsem azért vívott ki magának ekkora tiszteletet, mert mindig helyesen látott és mindent tudott, hanem mert kész volt a tanulásra.

A zsinat óriási tanulási folyamata spontán módon sok egyházmegyében folytatódott. Olyan színódusokat tartottak, amelyek korántsem a II. Vatikáni zsinat dekrétumainak megvalósítását tűzték ki célul saját egyházmegyéjük területén. Inkább ugyanazon elvek alapján folytatták ezeket a színódusokat, mint a zsinat. A közös tanulás folyamata volt ez, amelynek témája az adott helyzetből következett, és impulzusa eljutott a plébániákra is.

A „tanulóközösség eszméjének” ma gondviselészerű jelentősége van. A megfelelő egyházi létformák kialakítása az új Európában nem történhet rendeleti úton. Az újraevangelizáció programját nem dolgozhatja ki csupán néhány szakember, hogy azután azt az „egyházi apparátus” megvalósítsa. Az egyház a pluralista Európában saját útját csak karizmatikus cserében találhatja meg, amelyben minden munkatárs saját módján vesz részt. A csere és a tanulási folyamat intézményes példaképe a zsinat által ajánlott kollegialitásnak kell lennie. I. János Pál erről így nyilatkozott: „Nem áll szándékomban a helyi püspökségek autonómiáját és autoritását megzavarni vagy korlátozni. Mint a püspökök idősebb testvére nagy tisztelettel tartozom nekik. A pápa és a püspökök közötti kollegialitás a katolicizmus próbaköve és megpecsételője.”

2. Az egyház mint hitközösség

A II. Vatikáni zsinatnak az egyházzól szóló konstitúciójában (12.) ez áll: „A hívők összessége a Szentlélek kenetét kapta (vö. 1Jn 2,22 és 27), és így nem tévedhet meg hitében. Ezt a kiváltságos tulajdonságát akkor nyilvánítja ki az egész népben meglevő természetfeletti hitérzék birtokában, amikor — »kezdvé a püspöktől a legjelentéktelenebb világi hívőig« — kifejezi általános egyetértését a hit és erkölcs dolgaiban.” Más szavakkal ez azt jelenti, hogy minden egyes hívő hite

és hitbéli tapasztalata fontos az egész egyház hite és hittudata számára. A hit nem steril doktrína, amelyet egyházi tiszttségviselők kezelnek és közölnek, hanem Istennek a mindig megújuló ajándéka. E hit fejlődéséhez és érlelődéséhez a hívők egymás közötti kapcsolatára és tapasztalataik cseréjére van szükség. Ugyanígy szükséges az egyházi tiszttségviselők és laikusok nézeteinek cseréje is. Az a tény, hogy csak az egyház tanítóhivatala fogalmazhat meg kötelezően egy hitigazságot, nem jelenti azt, hogy a nép hitfelfogása és minden egyes hívő valóban megélt hite ne lenne befolyással a hit tartalmának kialakítására.

A zsinat sokak elvárásával ellentétben lemondott a kötelező dogmák megalakításáról és kihirdetéséről. Ehelyett a hívőknek azokat a gyökereket és gyümölcsöket kellett felfedezniük, melyeket Isten Lelke saját országukban és életkörülményeikben érlel; élni kell megtanulniuk, ahelyett, hogy régi, „magukkal hozott konzervekben” bizakodnának. A hívőknek nem az új hitvallásokat és katekizmusformulákat kellene ismételtetniük, hanem meg kellene tanulniuk az egyház hitét — közösségben vele és hűségben hozzá — saját életük számára megfogalmazni, és életük példájával kifejezésre juttatni. II. János Pál pápa *A keresztény családok feladatai a mai világban* című apostoli levelében ezt írja: „A laikusok különleges hivatásuk alapján azt a különleges feladatot kapták, hogy értelmezzék Krisztus világosságában ennek a világnak a történelmet, az ő küldetésük, hogy a létező valóságot a teremtő és megváltó Isten terve szerint értelmezzék és elrendezzék.” Majd így folytatja: „A keresztény házastársaknak és szülőknek pótolhatatlan szerepük van az igazi evangéliumi megkülönböztetés képességének megtanításában azokon a különböző helyeken és kultúrákban, ahol családi életüket élik. Erre a feladatra saját karizmájuk teszi őket képessé, melyet egyéni kegyelmi ajándékként kaptak a házasság szentségében.”

A keresztény hit természetesen mindig ahhoz a kezdethez kötődik, amit Jézus Krisztusban kapott ajándékba. Kötődik a hit kialakulásához, és az egyházi hagyomány hittapasztalatához, ahogyan azt az egyházi tanítóhivatal működése bizonyítja. A keresztény hitet szüntelenül újra kell fogalmazniuk és kifejezésre juttatniuk mindazoknak, akik egyházként egy bizonyos helyzetben élnek és közös út megtételére vállalkoznak.

3. Az egyház mint a párbeszéd közössége

XXIII. János pápa eredetileg egyetemes zsinatot akart összehívni. *Ad Petri cathedram* kezdetű beiktatási beszédében 1959. június 29-én azt mondta, hogy először a saját házukat kell megtisztítani és rendbe hozni, hogy meghívhassuk a többi egyházat, térjenek vissza és lakjanak benne. Mindenekelőtt az volt számára fontos, hogy az egyházak a világ helyzetét és a világméretű ateizmust látva együtt jussanak el a közös cselekvésig. Hamarosan azonban be kellett látnia, hogy az egyházak újraegyesítésének célja belátható időn belül nem érhető el. Annak lehetőségét kereste tehát, hogy az egyházak formális elválásuk és különböző teológiáik ellenére közösen cselekedhessenek, dialógust folytathassanak. Ez a kulcsszó hivatott arra, hogy meghatározza az egyházak együttélésének és közös cselekvésének módját mindaddig, amíg egymáshoz nem találhatnak. A dialógus kulcsszó mindazonáltal már a zsinat idején is túlnőtt az ökumenikus párbeszéd keretein: egyházon belüli, más vallásokkal, más világnézetekkel és ateistákkal folyó párbeszéddé alakult, minden ember párbeszédévé.

Az egyháznak az új Európában még inkább a párbeszéd közösségévé kell válnia. Ennek a dialógusnak az alapja a közös érintkezési pontok felkutatása,

valamint a másiktól való tanulás készsége. A párbeszéd segítségével az emberek a pluralista világban minden feszültség és különbség dacára, méltóságukat megőrizve érintkezhetnek egymással. A zsinat azáltal, hogy támogatja a párbeszédet, szükségessé teszi a hithirdetés és az egyházi működés egészen új stílusának kidolgozását. Ezt a stílust nem jellemezheti egyirányú kioktatás vagy pusztá felelgetés a feltett kérdésekre. Ha az egyház az új Európában az Evangélium üzenetét akarja hirdetni, akkor először meg kell hallania, mit is kérdeznek tőle napjainkban. Számolnia kell azonban azzal is, hogy különböző szellemi irányzatoktól és világnézetektől maga is tanulhat, még akkor is, ha ezek keresztény gyökerei távoliak vagy éppen hiányoznak.

4. A plurális egyház

A zsinat igen tág lehetőségeket teremtett a plurális egyház létrejöttéhez. Gondoljunk csak olyan alapvető engedményekre, mint az anyanyelvű igeliturgia lehetősége, az egyház sokféle inkulturációjának támogatása a föld legkülönbözőbb részein vagy az újszolasztikus egység-teológia elvetése a legkülönbétebb teológiák javára, amik választ tudnak adni a hitkérdésekre. A zsinat tudatában volt, hogy egy pluralista világban és társadalomban nem létezhet egy uniformizált egyház. A sokféleség egysége mellett kötelezte el magát, és ezt a sokféleséget nem tekintették veszélyesnek az egységre nézve, éppen ellenkezőleg gazdagságnak tartották. Talán az lesz a hit fontos próbaköve, hogy a sokféle inkulturációban hajlandó-e az egyház a pluralizmust saját maga részére elfogadni. Aki nem rendelkezik megbízható hittel, az megpróbálja hitét szabályokkal helyettesíteni. Aki nem bízik Isten Lelkében, az inkább a hatalomra és engedelmességi elvárásokra hagyatkozik. Az európai egyháznak el kell majd gondolkodnia azon, hogy e földrészen minden politikai rendszer csődöt mondott, amely a népet semmibe vette. Kétszáz éve is így volt ez, amikor a francia forradalomban a nép a „szabadság, egyenlőség, testvériség” jelszavával a hatalom birtokosai ellen fordult, és az egyház sajnos nem állt sem e bibliai követelések, sem a népfelkelés mellé. Az egyháznak tudomásul kellene vennie, hogy a jelszó, amellyel Keleten a diktatúrákat megdöntötték, így hangzott: „A nép mi vagyunk!” Az egyházi tisztségviselők az új Európában azáltal fognak megmérteni, hogy milyen komolyan veszik a népet, ami nem is az ő, hanem Isten Népe, „választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, tulajdonul lefoglalt nép”, ahogyan azt Péter első levelében olvashatjuk (1Pét 2,9).

5. Az egyház mint misztérium

Az egyházzal szövegező konstitúció első fejezete *Az egyház misztériuma* címet viseli. Tévedés volna az egyház mint titok fogalmából arra következtetni, hogy az egyház a titkos szövetségeket, a titkos diplomáciát és titkos archívumokat részesíti előnyben. Az egyház nem rejtheti el, az egyháznak hirdetnie kell teljes és kikutathatatlan titkát, hogy az Isten szereti őt, és minden ember iránti szeretetének jelévé, azaz szentséggé tette.

A misztérium szó maga arra mutat, hogy Isten önátadása Krisztusban, melynek az egyház sajátos módon részese, tulajdonképpen rejtve van, és csak a hívó szem számára látható. A titok szó értelmezése viszont feladvány az egyház számára. A német titok, titkos (Geheimnis, geheim) szó eredetileg azt jelölte, ami az otthonhoz tartozik, amit jól ismerünk. Ebben az értelemben mondja Gotthard Fuchs, hogy „a rejtvényeket megoldják, a titkokat belakják”. Az egyház mint

titok meghatározásából következik a kérdés, hogy belakható-e az egyház. Hány embert találunk az egyházban, akiknél otthonra lelhetünk? Olyan emberekre gondolok ilyenkor, akik szilárdak, ezáltal másoknak is tartást tudnak adni, akik otthonra leltek, így tehát másoknak is otthon tudnak nyújtani.

Az egyházhoz vezető út azzal a kérdéssel kezdődik, amivel az első tanítványok útja vitt Jézushoz: „Rabbi hol lakol?” Ő így válaszolt: „Jöjjetek, nézzétek meg.” Akkor elmentek és látták, hogy hol lakik. És azon a napon nála maradtak (Vö. Jn 1,38-39). Az újraevangelizáció kérdése tehát így fog hangzani: Egyház, hol lakol? A titkodban? Akkor merd mondani az európai embereknek: Jöjjetek, és nézzétek meg! A zsinat ezen öt jellegzetes vonásában fedezte fel az egyház saját genetikai kódját. Ami nem felel meg ennek a genetikai programnak, azt idegen testként kilöki magából. Csak ennek a kódnak az alapján fejleszthető ki az egyház újraevangelizációs és inkulturációs programja, ami az új Európa felé vezet.

III. Kereszténynek lenni a pluralista Európában

Eddig sokat foglalkoztunk az egyházzal és jövő feladataival Európában. Most essék szó az egyes keresztény emberekről; hogyan boldogulnak saját hitükkel és hogyan élnek hitükből a megváltozott körülmények között.

1. Az egyén fontosabb az intézménynél

A hit átadása szempontjából a jövőben az egyének tanúságtétele fontosabb lesz az intézmények működésénél. A keresztény ember csak úgy állhat meg a pluralista világban, ha élő közösségben gyökerezik és a közösség a támasza. Ez azonban egészen másfajta támasz, mint a szervezetbe, az intézménybe vetett bizalom. Az intézmények bizalmatlanságot keltenek. Az európai ember már túl sokszor került különböző rendszerek és intézmények kerekéi alá. Nem Góliát páncélja fogja az egyházat képessé tenni az Evangélium terjesztésére, hanem Dávid mozgékonyága és bizodalma. Nem a szervezet tökéletesítése, az egyház-szervezet még jobb felszerelése és „gépesítése” hat majd meggyőzően, hanem az egyének meggyőződése, mégpedig attól függetlenül, hogy milyen tisztséget töltenek be az egyházban. E szempontból valamennyien egyek vagyunk Jézus Krisztusban: „Nincs többé zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, férfi vagy nő...” olvashatjuk a Galatáknak írott levélben (Gal 3,28); és ehhez még hozzáfűzöm, hogy ebből a szempontból nincs különbség a laikusok és az egyházi tisztségviselők között sem. Az emberek Európában nem azt fogják kérdezni, hogy aki nekik az Evangéliumot hirdeti, milyen tisztséget tölt be az egyházban, hanem arra fognak figyelni, hogy mivé formálta őt az Evangélium. Nem azt fogják kérdezni, hogy hány laikus, pap és szerzetes kötelezte el magát az *egyház mellett*, hanem hogy *mint egyház* mit mondanak és tesznek.

2. A hit harmadik útja

A hit harmadik útja — hangzik Alois Müller luzerni teológus egyik könyvének címe. A szerző ebben a művében két magatartásmódra hívja fel a figyelmet, ami az egyház mai válságos helyzetét jellemzi: egyrészt a félelemmel teli és egyúttal a hatalomra hangsúlyt fektető bezárkózásra az egyház hagyományos tanító és szervezeti rendjébe, másrészt a hitbeli gondolkodás kiszolgáltatására különböző koráramlatoknak, ami együttjár a keresztény hit azonosságának elvesztésével.

Müller a keresztény hit azonosságának hat feltételét állapítja meg: a Bibliában való hit, a teremtő Istenben való hit, hit Jézus Krisztus istenfiúi mivoltában, hit az isteni működés továbbélésében Krisztus feltámadása után, hit a teremtés és az emberiség beteljesedésében. A hit lényegében az élet bizonyos etika szerinti berendezésében rejlik, aminek mértéke az Istentől származik. Ez jelenti Müller szerint a „harmadik utat”, ami egyházi hit a „keresztény azonosság hat oszlopán... ami nyitott minden felismerésre és kész a párbeszédre minden becsületes eszmével és emberrel. Ennek az útnak a keresztény hiten és az egyházi küldetésen kell alapulnia. Hogy ezen alapul-e, vagy sem, az azoktól a keresztényektől függ, akik elhatározzák, hogy ezt az utat fogják járni.”

3. A mélyebb összefüggések világába bevezető keresztények

Az új Európa rengeteg gonddal és problémával küzd, de rendelkezik néhány eszménnyel is. A keresztények azáltal méretnek meg, hogy segítenek-e, és ha igen, akkor hogyan ezen eszmények megvalósításában.

Európa egyik eszménye a *szabadság*. A keresztényeket figyelni fogják, hogy beteljesítik-e, és ha igen, hogyan az Igét: „az igazság szabadabbá tesz titeket” (Jn 8,32). A keresztényeknek nemcsak olyan Európáért kell fellépniük, ahol az emberek és a népek szabadságban élhetnek, hanem maguk által, a saját példájukon kell megmutatniuk, hogy milyen szabadság az, amelyre az Evangélium szabadít fel. A keresztényeknek a szabadságról szónoklók hangzavarában kell hallatniuk és érvényre juttatniuk az Evangélium üzenetét.

Európa *békét* akar. A keresztényeknek tenniük kell azért, hogy Európában az emberek és a népek békében élhessenek. Természetesen azt is meg kell mutatniuk, hogy milyen az a béke, „amit a világ nem tud megadni”.

Európa óriási *környezeti problémákkal* küzd. A keresztényeknek tenniük kell ezek megoldásáért. Nyilvánvalóvá kell azonban tenniük azt is, hogy e kérdések megoldását nemcsak szervezési és gazdasági intézkedések hozhatják meg, hanem annak belátása, hogy a világ és környezetünk az isteni teremtés része.

Európa javítani akar az emberek *életkörülményein*. Támogatni akarja a gazdasági integrációt, a politikai együttműködést, a nyitott határokat és az igazságos társadalmi rendet. A keresztények teljes szívvel és mély meggyőződéssel cselekedhetnek ezen eszmék megvalósításáért. Figyelmük azonban nem korlátozódhat csupán életük és életkörülményeik javítására. A keresztények ismernek olyan életet is, ami a halálból születik, és tudják, hogy valamennyien Krisztus halálában vannak megkeresztelve (vö. Róm 6,3). „Isten idegen nyelvét”, a szenvedés nyelvét is próbálják megérteni, és elérik, hogy meghallgassák őket a felszínes boldogságtanokat hirdetőkkel szemben. A keresztényeknek tisztában kell lenniük azzal, hogy az Evangélium üzenete nem kapcsolódhat be egyéb, Európában rajta kívül létező eszmék koncertjébe, Krisztus üzenete a kereszt üzenete marad, „Aki a zsidóknak ugyan botrány, a pogányoknak meg oktalanság...” (1Kor 1,23). Ha nekünk keresztényeknek sikerül hitünknek ezt a mondanivalóját megszólaltatnunk, akkor Európa azokra a gyökereire emlékezhet majd, amelyből valaha az öreg Európa kinőtt.

Radnai Erika fordítása

BISZTRAY ÁDÁM

Az oszlopos óra

Pénteky a 7-es buszból — még a piros miatt várakozva — meglátta apját, aki a Patyolat előtt föl-le sétált. Szokása szerint hátratett, összekulcsolt kezében hintázott az örökbarna szatyor, amelyet valami elnyúlhatetlen ballonszerű anyagból szabtak. Az összecukható ernyő kampós fogója is felvette lépteinek ritmusát. Pénteky még mindig ölében tartotta az oszlopos órát, félt helyéről felállni, mielőtt a megállóba érnek. Szeretett apjával találkozni, de hát ez az órajavítás külön szervezést, telefonokat igényelt. A Bertalan Lajos utcában találták meg azt a műhelyt, amely antik órákkal is foglalkozik. Néhány lépcső vezetett le a pult-hoz. Szakállas, harmincas fiú fogadta őket.

— Várjanak egy keveset, szólok Dóri bácsinak. Ő a mester. A köpcös, ősz-ve-res férfi óvatosan, mintha ereklje volna, messzire tartotta magától az órát, és nyilatkozott.

— Ezernyolcszázötven előtt készült, se évszám, se név, vagyis magyar munka. A németek precízebbek, azt is datálják, amit nem kell.

Megbillentette a lantformájú sétálót. Ezüst hangok törtek fel a romos szerkezetből.

— Negyedes ütő, nem akármilyen, de az olcsóbb változat. A két oszlop is csak ezüstözött sárgaréz. Háromezer — szögezte le a mester.

— Tudja, ez valamikor apám íróasztalán állt — szólalt meg az öreg Pénteky. — A háborúban valaki eltörte a csiszolt üvegbúráját, különben anyósom imádott portörölni, ezért hiányoznak a mutatók.

Pénteky nem alkudott, ehhez soha nem értett. Amikor Dóri bácsi hazahozta az órát, s az zengve ütötte a négy negyedre, majd az egész órák szerinti hatot, Neszti a pohárszék közepén helyezte el, a ferrarai arany-kék festésű tálca előtt. Másnap, azaz szombaton apja boldogan vette észre, hogy az óra újra együtt van a családdal. Ünnepi volt mindannyiokban az érzés, mintha valaki, nem is valami, feltámadt volna poraiból. Tarcájából egy régi fényképet vett elő. Előbb letette kávéját és a kanalat. Pénteky jól ismerte ezt a mozdulatot, mely a családi nagybédék után következett eszmélése óta. Apjára nézett, aki hetvenesen is rövid, gondosan nyírott szőke bajuszt viselt, és alig őszült.

— Az órával együttjár a fényképe. Ez nagyapád íróasztala, itt húszéves vagyok, nagyanyád ötven. Látsz egy ajtót, ott születtem.

Közben a nyitott ablakon át hallották, ahogy a parti fecskék vacsorálni indulnak, és újra ezüsthangon zendül az óra, mintha ő is részt venne a délutánban. Ki tudta akkor, azon a májusi napon, hogy nem lesz több nagybédék? Egy hétig talán járt, zenélt a régi óra, de amikor Pénteky felhúzta, elállítódott a szerkezet, és fals hangok törtek elő.

Apja kivizsgálásra feküdt be, de már nem tért vissza a kórházból. Neszti megharagudott az oszlopos órára, mert rossz jelnek tekintette.

— Nem tudok majd aludni tőle, mindig apukára emlékeztet.

— Ne legyél babonás, egyszer úgyis fúvatok hozzá búráját! Nagyapámé volt, mint a tábori lámpás, nincs több örökségem tőle. Pénteky, amikor ezt mondta,

s ki tudja hányadszor, mint végső érvet, egy másik történetre gondolt, ami őt is meghatározta, még a nevét is. Apja torontáli volt, Temesváron járt a Piaristákhoz, de 920-ban már nem is érettségizhetett magyarul. A minisztériumból kiküldött elnök Alexandruként szólította, apja Sándort mondott, az elnök ráírvallt, hogy renegát. Erre a maturandus megfordult s bevágta maga mögött az ajtót, hogy hullott körben a vakolat. Sándor Gyula akkor lett Pénteky, mivel ez a név nem „alexandrusítható”. Amikor Pesten beiratkozott a Műegyetemre anyai nagyapja nevét vette kölcsön. A két név között valójában csak egy árok volt, valahol Makó táján, a kukoricásban, amely a két országot, apjának múltját és jelenét elválasztotta. Pénteky ebbe született bele, és soha nem lett volna ereje nevéen változtatni. A hang is fülében volt.

— Nomen est omen. Pénteken jelentkeztem, fiam, a makói csendőrörsön. Ez volt második születésem. Mint hadiárva, még ösztöndíjat is kaptam a Szentimrében. Tudjad, ezért mindig elsőnek kellett kollokválnom. Meg gyalog jártam, nem villamoson...

Pénteky egy napon, vásárlásaiból jövet, felhívta Laczait, az órát, aki a földszinti szárítóhelyiséget bérelte, és sárga cégére kinn függött a kapu mellett. Faluhelyen bizonytalán garabonciás hírében állt volna. Nemcsak titkos festő volt, de hajó- és repülőgépmoделleket is készített, szőke haját pedig varkocsba kötötte. Mindig a biztróban ebédelt, mert felesége ott szakácskodott. Péntekyvel naponta üdvözölték egymást déltájt. Pénteky általában az oszlopos óra ügyében szólt, Laczai pedig az útirányt kérdezte, bár tudta-látta a tele vagy üres szatyrokról, honnan jön, merre tart.

Laczai is megspektálta az órát.

— Ha fúvat búrát, megcsinálok, addig nincs értelme, csak porosodik.

Vagy a pénz hiányzott, vagy az idő és az alkalom. Pedig címet is kapott. Pénteky olykor azt hitte, nem is szabad ezt az órát rendbehozni, mert ez egy ügy végét jelentené. Az öreg Pénteky egész filozófiai építményt rakott az ember és a természet valamiképp sebesült teremtményei fölé.

— Fiam, amit használsz, a szerszám is csorbul, de a nyele a kezedhez szokott, aztán egymást segítitek-tökéletesítitek, ahogy a munka kívánja. Ez pedig szerződés közted és a tárgy között. Életelemünk a hiány, mint az eredendő bűn.

Lehet, végzetes dolog volna egyszer üvegből búrát fúvatni e zengő-zenélő szerkezet fölé, mert akkor a tökély, a hibátlanság megkívánhatóvá tenné, esetleg tolvaj kezére juttatná. Pénteky a romosan megörökölt oszlopos órát is ezzel a szemmel nézte. Talán soha nem szabad a sérült, de fontos tárgyakat megjavítani.

Lehet, apjának emléke így marad folytonos, ezért beszélnek róla azóta is?

KONTRA FERENC

A sátáni aranykor vége

*New Gold Dream
And the world goes hot
And the cities take
And the beat goes crashing
All along the way*

Arany betűk helyett sárgarépa, öröknek hitt főzelék. Cserepek billentyűről pereg az eső. Árva marad a papíron a sor. Hiányzik a történet folytatása, elmegy mellettem, tobzódik a hátam mögött, befejezi önmagát, kinyitja helyettem a könyvet, vértelen szája motyog valamit, mint aki elalvás előtt imádkozik, belekékül lassan a feledésbe. A történetek sorsa, hogy örökké késsenek, mint az aranykor, melyhez nem kell nagy levegőt venni, most nem kell vaskos kötetekért nyúlni, viszonylag kis terület zárt körű magánya feszül a határok között. Hat leütött betű helyén csobban a kép, telik a veder hónapokkal, egyre vékonyabb lesz a szál, a pók egyre lejjebb ereszkedik, mintha megsejtene valamit a fémszövedék érkezéséről. A gyöngéd befonást kitervezni sem lehetne szebben. Rottyogott valami katlantnyi hévvel, de hogy aranykora volt ez megannyi beszédnek, csak alkímiája a várakozásnak, a csillagos égnek. Távoli fényességek húztak el mellettem. Íme hát, itt vagyok. Miért másokról beszéljek? Kívülreked a rozsdá az üvegen. Zsibvásár van éppen odakint. Venném, ha kérnék a pénzem: aranyam sötétlik vörösen. Mellettem városnyi népek sem lesznek társak. „Az erőszak nagy műveit, legyen az szerelmi vagy hatalmi erőszak, egyre megy, mindig ki kell tervelni és végre kell hajtani.” És ahogy sorolják mögöttem, előttem, kívülem, nélkülem, odalent, odafent, mennyi elhárított győzelem lebeg a moslék felszínén kocsonyásan, véresen. Sértett menekülők ülnek körben. Megint hadak vonulnak. Kisebbségből átvedleni bármi mássá lehetetlen. Addig nyomom a hasát, míg kiköpi magát. Kezelési költség címén viszik a sárgarépat. Plattyan, olyan lágy a tojás, sárgán ömlik a vécébe, mint a napsugár. „Egyszer csak a szája elé kapja a kezét, és kirohan a mellékhelyiségbe. Aki onnan visszajön, az már egy másik ember lesz, kényes fajta, mint a ló: csak tiszta vödörből iszik.” Az arany a metafizika megtévesztő színe: sör és vizelet, szétosztottam, ami másokra tartozott. Nem minden sárga, ami fénylik. Menekül a tócsából a légy, a pók csak nézi türelmesen. A papírszalvétán kiütöztek a foltok, amint magába itta a nedvet. Odakint a lepedőn a csíptetők lettek a billentyűzet, hajnal hasad dallamára, vagyunk néhányan még, akik az optimisták érájában születünk. Vödörben telnek a holnapok, neoista idők jönnek. Megborzong a vízen a kép, a plakát betűiből hullámok lesznek, nagyon káromkodik, aki a sárga pocsolyába lép. Akváriumban élünk, hasunkon csillognak a pikkelyek. Odafenn, a parton csak azok eregetik elénk a gilisztákat, akiknek szabad. Csak annak szabad mindent, aki horgász. Volna bár folyó, mely független tengerig visz. Mert voltunk bálnányi hosszan el sem kötelezettek, „a vízen ladikok, révészek s halászkok tették a dolgukat; a kikötött csónakokat ráérősen mosták, a kifogott halakat komótosan

rakták dézsába, vergődtek a halak, hálójukat foldozták a halászok, a zsákmányt válogatták, emberemlékezet óta így; éltek a halak, a farkuk tőlük függetlenül csapdosott, dobálták a testüket, ugráltak fel, a halászok hagyták, a zsákmánynak joga ez". Közben mi csak előre mentünk, voltunk hidak a romlás vizén, s ha összefüggő partok messze csúsztak, kevesen lettünk a foltozáshoz, kisebbségben maradtunk a vitorlavásznak alkotókkal szemben, nekik most is szél jár, különböző irányú orkán és fuvallat, mindenféle táj hegyvel, völgyvel, ahol bármilyen mély a gyökerünk, csak vendégek leszünk. Ahogyan mindenki érkezett, csak az emlékezet szab határt ma, és korlátozott régente kevesebbséget és többséget, hogy jobban szétnézzen: nem látott egyebet, csak eldobott gyufaként füstölgő tornyokat. „Hegytetőről leeresztett fák rohantak, tornyok és bástyák egymás mellett, elszáradt mohától fekete sziklaházak, emberi fecskéfészkek, temetői tuják, valahol legfölül füstöt okádó kereszt, mint a legyőzhetetlen industria újmódi képe. Roppant szerpentinek kanyarogtak törmelékben", mintha soha többé nem akarnának a tenger felé vinni. A vitorlák mégsem aranykor felé vittek. Kivágott közepű zászlók lengik be a kontinens közepét, aranyhalak szállnak a kivirágzott fenekű égen.

VASADI PÉTER

Látni téged a fűben

Ahogy ott ülsz a tizenkettővel a sárga pillangó-virág, a bordókelyhű kökörcsin és a kakasláb közt a mezőn, barnán, azt szerettem volna látni. Ahogy fekete hajadat hátrasimítottad.

Hosszúujjú kezeid lazán fölemelve gyógyították a piszkos gyolcsba tekert beteget, és jól bántak a fűrészszel, gyaluval, a szekercével. Ha sújtani kellett, sújtottál. Ha életet áramoltatni a megszállottba, csuklóját szorítottad. Aligha kaphattak rajta téged azon, hogy elsőnek tolakodtál a birkapörkölttel rotyogó üsthöz, vedelted volna a körteszeszt, s vágtad volna zsebre a külön aranyat; miért is nem tőled tanulunk?

Hol látni ma oly szempárt, mely csak a beszélőre figyel, hogy rebberne, anélkül? Melyben ég szelíden a kiábrándíthatatlan bizalom? Voltak késéles mondataid. Kivillantak a csöndből s elvágták az alattomos szócséplést. Téged látni saruban, törökülésben, ahogy, míg beszélsz tiedhez, szétnézel lassan a tájban, s míg tépsz a lepényből, számba veszed a kopár sziklavonulat csúcsait, a víz vájta horhosokat, a köpenyt lebbentő szél útját, az apostoli arcok különös szótlanóságát. Hányszor süllyedt imádságba a töprengésük, bár elméjük erdőiben nyüszítettek a kétkedés farkaskutyái. Így borult rátok az alkony a rózsetűz mellett abban az eleven, darabos, visszaeső, veszélyes szisszenésekkel szaggatott s boldog valóságban, mely a titkaitól egyre súlyosodott.

SCHEIN GÁBOR

A nyelv optimumán — Pilinszky János *Négysorosa*

A műelemzés feladata, hogy megkísérelje bejárni annak az országnak a határait, amit a vers, a szöveg a maga komplexitásával a befogadó személy lelki vaktérképre fölrajzol. Hiszen az irodalom, a művészet maga is párbeszéd, az alkotó, az alkotás és a befogadó teremtő együttléte. A műelemzésnek tehát erre a párbeszédre kell összpontosítania figyelmét, teljes alázattal és figyelemmel mindhárom résztvevő iránt. Csupán így érkezhetünk el addig a pontig, ahol már az elemzőnek is hallgatnia kell, ahol benépesül az az ország, ahol az olvasóban újra, mindig újra megszületik a mű.

Pilinszky *Négysorosa*. A vers, amely képes kiszakadni az időből, mindenkor jelenvalóan, amely részévé tesz valami alig megnevezhető misztériumnak.

*„Alvó szegek a jéghideg homokban.
Plakátmagányban ázó éjjelek.
Égve hagyta a folyosón a villanyt.
Ma ontják véretem.”*

Négy jambikus sor (11, 10, 11, 6), melyet akusztikailag az éjjelek-véretem rím-pár erős kapcsa szorít össze. Pedig e rím akár ügyetlennek is tűnhet, hiszen az „éjjelek” nyílt e-jére a „véretem”, zárt e-je felel. Mégis érezzük, hogy ez az esetlegesség mély törvényszerűségből fakad, bár e törvényt még nem ismerjük.

Talán közelebb jutunk a vershez, ha megvizsgáljuk e négy sort külön-külön, majd egymásra vetítve őket kihallgatjuk a szöveg pulzálását.

Az első sor („Alvó szegek a jéghideg homokban.”) egy grammatikailag egyszerű kijelentést tartalmaz, ám — mint Pilinszky-nél oly gyakran — hiányzik belőle az igei állítmány. Így a sorban fölvetített kép egyszerre határtalanná válik, ugyanakkor e határtalanságban (homok — sivatag?) a költő valami nagyon kicsiny dologra (szegek) irányítja figyelmünket. E feszültséget még csak fokozzák az első pillantásra meghökkentő jelzők. Alvó szegek? Jéghideg homok? Hiszen a fém tulajdonsága a hidegség, a homoké pedig a nyugalom. És e táj messze van tőlünk, mitológiai vidék, azzá stilizálja az állítmány hiánya is.

A második sor („Plakátmagányban ázó éjjelek.”) szerkezete grammatikailag az elsőének épp az ellenkezője. Az elsőt így írhatnánk föl: valamik valahol, a másodikat: valahol valamik. Ám a struktúra az elsőénél mégis bonyolultabb, ha tetszik, tropikus fokozásról van szó. Az első sorba ugyanis még beilleszthető az állítmány (hevernek), a következőben ez a művelet azonban már elvégezhetetlen, hiszen ebben az esetben egy nehezen felbontható metaforával van dolgunk (plakátmagány). Az ázó éjjelek olyan magányosak, mint a plakátok? Nem. Magányosok az ázó éjjelek, és benne magányosok az ázó plakátok is. Megint a határtalanság (éjjelek) és a kicsinység (plakátok) e világ két pillére, melyet ugyanaz a lényeg fog át, a magány.

És csupán itt vesszük észre, hogy e két sor által fölvetített, egymásra merőleges kép mennyire kiüresedett. Az első sor mitikus tája és a második nagyon is konkrét városa nem lát embert, holott a szögek is, a plakátok is valakihez tartoznak. De kihez? Itt mindkettő funkciótlanul hever illetve ázik, a szög nem erősít föl semmit sehová, a plakát nem ad hírül senkinek semmit. A filozófus azt mondaná, ez is, az is egzisztenciájának minimumán vegetál. De vajon így van-e?

A harmadik sorral az eddigi határtalanságból egy nagyon is lehatárolt térbe jutunk, egy folyosóra, ahol ég a villany, de megint hiába, nincs kinek világítania. E sorban található a vers első igéje: hagyta, és itt bukkan föl az első személy is, egy közelebről meg nem határozott ismerős lény: te. A folyosónak nyilván csak úgy van értelme, ha oda egy lakásból lehet kilépni, ahonnan ez a valaki valamikor eltávozott, fölgyújtotta a villanyt, de elfelejtette eloltani. Fontos, hogy e sorban sincs időhatározó, mégis a sorban ábrázolt történés a vers pillanatához képest a múltban játszódik. A folyosón égve hagyott villany azonban valaminek a következménye, amiről Pilinszky nem beszél.

Ha megvizsgáljuk a verset stílárius szempontból, arra jutunk, hogy éppen ez a harmadik sor, a „legköltőietlenebb” valami mást nyújt, mint az előző kettő és a következő. Ez a sor a költemény aranyfedezete. Az égve hagyott villany bevilágít abba a személyes, csak elhallgatással bejárható fájdalomszakadékba, ahonnan a másik három sor is fölvetődik. A lélegzet itt egy pillanatra megáll — ahogy Pilinszky mondta — a mélypont ünnepén.

E három sor alapmotívumai tehát az időtlenség, a mitikus és a konkrét terek egymásra vetülése, a határtalanság és a kicsinység egysége, valamint az, hogy a vers idejét megelőzően már történt valami, aminek a következményeit e sorok konstatálják. Éppen ez a legnagyobb titok, ami a feszültséget az elviselhetőség határáig fokozza.

A feloldást a negyedik sor bővített tőmondata rejti, e hatszótagú jambikus sor, melynek ereje rövidségében is áll, mely reflektorként világítja be a korábbiakat: „Ma ontják véretem.” Haladjunk itt már szavanként!

„Ma” — A versben szereplő első időhatározó szó, s ez rögtön a legkonkrétabb időre vonatkozik, a jelenre. Ezzel a vers tér-idő metszete egészé alakul, a határtalanság a tapintható közelséggel, a mindenkoriság a mosttal feltörhetetlen csonthéjjá zárul össze.

Íme a tökéletesen pontos koordináta-rendszer, ahol már csupán az origót kell megnevezni.

„ontják” — Az állítmány általános alanyra vonatkozik, így tágítva mintegy egyetemesítve az előző sor konkrét „te”-jét. És itt nem lehet nem észrevennünk azt a fokozást, melyet a versben szereplő folyamatos melléknévi igenevek illetve igék leírnak: alvó — ázó — hagyta — ontják. Ez az utolsó sor hátulról előre ható erejével ellenkező irányú dinamizálódás, finoman ugyan, de elengedhetetlenül járul hozzá a szöveg egészségéhez, tovább már nem feszíthető tömörségéhez.

„ontják véretem” — A végső titok itt van elrejtve, az utolsó szavakban. A vers itt egyszerre rövidre zár, hiszen a vérontás, ami az én vérem ontása, egyszerűsmind az indító képre, a szögekre vonatkoztatva a passió vérontását is jelenti. Az emberré lett Isten magánya, szegekkel való átveretése és kínhalála az az elhallgatott, de ettől még csak jelentősebbé váló esemény, bűn, ami a vers előidejében játszódott le. (A zsidó vallásos gondolkodás szerint azt az eszközt,

amellyel tisztátalanságot követtek el, homokba kell tenni, hogy újra megtisztuljon. Úgy gondolom, Pilinszky erről nem tudott, én legalábbis nem fedeztem föl nála a judaisztika mélyebb ismeretének nyomait.) Ezért alusznak a szögek, azok a szögek, és ezért jéghideg a homok. Ezért magányosok az éjjelek, és ezért áznak a plakátok a nagyváros Getsemánéjában. (A víz is tisztító motívum?) Itt voltál, hisz „Égve hagytad a folyosón a villanyt.”, és elmenésed ontja véretem. Ma és mindig. Itt és mindenhol.

Ez az utolsó sor öleli egészé a mitikus valamint a konkrét történés terét-idejét. Itt döbbenünk rá, hogy végig a passió, egy személyes passió folytonosan jelenvaló terében és idejében jártunk, járunk, holott azt hittük, a dolgok véletlenszerűen alakulnak.

Mіндеzt Pilinszky a nyelv eszközeivel, a nyelven belül képes elmondani, elérve annak optimumát. (Minden elem pontosan a helyén van, és csak annyi elem szerepel a versben, amennyi feltétlenül szükséges.) Ez az emberi szellemnek olyan ünnepe, amikor meghatódva megsejtünk valamit, nevetséges kicsinységünk és bukásaink ellenére — ahogy Pascal írta egy átvirrasztott éjszaka után a mandzsettájára — „az emberi szellem nagyságából”. Holott csak négy sor, négy mondat, tizennyolc szó az egész.

CZIGÁNY GYÖRGY

Inter arma

*Se nyár nem jön ide, se tél.
De meghasadt falak között
a Nap magának megterít —
maradt egy ág, egy sor levél.
Kigyúlva ég mind, ami zöld.
Kó néz: a gyerekarcú rom
világít, fakó és fehér.
Égboltnyi fény gyúlt egybe itt
üres, parányi udvaron.*

LÉNÁRD ÖDÖN

Haladék

Az ember a forgalmas útkereszteződés egyik sarkán várt a zöld jelzésre. Nyár eleje fénylett az aszfalton. Ő pedig azon gondolkodott, hogy a közelgő hétvégen kimegy a nem nagyon távoli faházukba körülnézni, és — mint minden évben — eltüntetni a tél nyomait, mielőtt előnti azt az egész család vakációjának öröme.

A teherautó sofőrje is sietett, de a jelzéseket a jó szakember nyugalmával figyelte is, követte is. Arra azonban nem számított, hogy a keresztező sávban egy személyautó már nem is a sárgán, hanem a piros elején akar még átsuhanni. Csak a bal szeme sarka jelzett egy mozgó sötét foltot, aminek nem lett volna szabad lennie, és a karja rántotta el a kormányt a folttal párhuzamos irányba, a járdaszél felé. Közben fékezett is minden erejével, hisz az ott álló lámpaoszlopnak sem óhajtott nekiszaladni. A kanyarodásból egy kicsit visszavéve, hajszálla el is kerülte, s mikor az oszlop a hátsó kerekek vonalába ért, a kocsi meg is állt.

Az oszlop oldalán akkor csúszott le lassan az ember is a földre. Az első sárhányó még teljes erővel vágta eleresztett, pihenő állásából az oszlophoz. A közelben lévők jól hallották azt az utca zajától teljesen idegen reccsenést, ami a vasoszlophoz vágódó koponyától eredt. Már földrecsúszás közben úgy hanyatlott le az ember feje a törzsére, ahogyan a letört virágfej csuklik le. A reccsenésen kívül semmi más hang nem is származott az embertől. A földre érve sem mozdult egy rezzenésnyit sem. Úgy maradt, ahogyan a fizikai törvények elrendezték a tagjait. Csak az arc jobboldalán, az orrlyukból és a szájsarokból kezdett egészen lassan szivárogni a vér.

*

Nem is értette, hogy faháza képét egy villanás alatt felváltotta benne egy jelenet csecsemő korából, amire ugyan eddig soha nem gondolt, mert valójában nem is emlékezett rá, de most ugyanolyan bizonyossággal tudta, hogy a kép őt mutatja, és az egyébként érdektelen esemény vele történt meg. Ugyanúgy, mint a következők, amikkel eddigi életében szintén még soha nem került szembe. Kicsit tanácstalanul nézte őket: mi ez?

Azután olyanok következtek, miket nem mondhatott teljesen ismeretleneknek, bár ilyen tisztán és élesen, vagy egyértelműen még sosem látta őket. Érdekes és szórakoztató volt az emlékezet játéka, de ezen kívül más nem mozdult meg benne. Azt lehet mondani: enyhén közömbös volt a látvánnyal kapcsolatban. Legfeljebb annyit jegyzett volna meg: mi minden nem lapul az emberben!

Akkor rázkódott meg először, mikor a pergő képek kiskamasz korához értek. Bár a kérdéses esetre felnőttként is jól emlékezett, azzal a metsző tisztasággal sosem állt előtte, mint most. A fametszetek dolgoznak ilyen éles szélekkel és kemény foltokkal, ahogyan most ezt a régi jelenet látta. Akkoriban még maga is gyerek volt, nehéz, történeti időkben, és csak felnőttként döbbsen később rá, hogy más milliókhoz képest, ez még mindig mennyire rendezett gyerekkor volt. Dehát persze az ugrás, készség, engedelmesség, alárendeltség ideje. Ekkor tör-

tént először, hogy egy nála lényegesen kisebb került a keze ügyébe. És ezt akkor ő ugráltatta, „fegyelmezte”, öncélúan, beleélve magát; és gyakorolva rajta a „fel-nőttséget”. A kicsi csak nyúglódott, míg ő meg nem unta a játékot. Azután is csak félig nézett szembe a dologgal, hogy ne kelljen nagyon szégyelnie magát. Igaz, hogy hány felnőtt marad meg mindvégig nyers kamasznak, aki ha csoportfőnök lesz egy piszlicsári üzemeckében, akkor is körmei éreztetésével kezdi meg karrierjét. Erről azonban mindig is tudta, hogy hát „az” egy kis szennyes kamasz dolog volt, — de miért és hogyan jutott ez pont most az eszébe?

Nem sokat filózhatott azonban rajta, mert a belső mozi pergett tovább. És hozzá olyan, még soha nem volt részletességgel, hogy nem is tudta: honnan van erre idő? Nemcsak az események peregték le a szeme előtt ugyanúgy, mint annak idején, és így azt kellett gondolnia, hogy ugyanannyi idő alatt is, de mindennek olyan részletes, pontos és finom elemzése, súlyozása kísérte őket, minden árnyalat és mellékvágány felfejtése, minden olyan út végigjárása, amik a ténylegesen történtek idején alternatív lehetőségek voltak, amik közül ő annak idején, ösztönösen, vagy tudatosan, de azt választotta, amit választott, és most sorban azt is szemlélhette, hogy hogyan alakultak volna a dolgok, ha annak idején a második, harmadik, negyedik lehetőségnél köt ki. És amikor nem értette, hogy miképpen áll belülről rendelkezésére ilyen szédületes mennyiségű idő mindezek végigjátszására, az elől a benyomás elől sem tudott elzárkózni, hogy ez a végtelennek tűnő sor a fizikai időnek csak egy parányában játszódik le benne. De miképp? Hiszen, mikor itt tartott töprengéseiben, a belső mozi-vászon felnőtt fiatalóságát már férfikora kezdte felváltani: külső események, munkák, család, ismerősök, életének egyre táguló színpada, tömegnyi egymást váltó új és új szereplővel. És bár benne voltak, kívülről és felülről nézte őket, mintegy meg-kétszereződve személyében: ágált a mozivászonon, és ült a szöllyesorban.

Aztán lassanként egy újabb, meghökkentő benyomás kezdett eluralkodni rajta. Mintha mellette is ült volna Valaki. Nem látta, nem hallotta, de csalhatatlanul érzett egy Jelenléteket. Nem volt megfélemlítő, de haver sem. Először nyugodt tárgyilagosságnak tűnt, de ahogy a jelenetek tovább gördültek, mintha vesztett volna ebből. Mintha érdeklődőbbé vált volna, sőt talán drukkolni is kezdett volna neki. Mert hát az egyre tovább pergő jelenetek láttán volt, amikor a nézőnek úgy melege lett a szíve körül, de olyan is, amikor kiütött a hátán az izzadság, vagy megnedvesedett a tenyere. Arról pedig fogalma sem volt, hogy az egész mire megy ki. A Jelenlét érzése lassan némileg kényelmetlenné is lett számára. Ugyanis az a benyomása támadt, hogy a szomszédja valahogyan mégsem passzív, mintha lenne valami befolyása a képek pergésére. A súlyozásokkal és elemzésekkel annak idején korántsem nézett oly részletesen és világosan szembe, mint most. És most sem ő végezte ezt el, csak megjelent mindez a szemei előtt. Viszont, ha régen sem végezte el, akkor az emlékeiből sem merülhet fel az, ami nem is lehetett emlékké. Valahogy azt érezte, hogy a Szomszéd az, aki aláhúzza a múlt valóságainak mélységét és árnyalatait. Eléggé öntudatos étellel ugyan ezt akkoriban ő is megcsinálhatta volna, dehát ennyire nem szívtá mellre a dolgokat. Mintha a Szomszéd erősítené föl most azt, amire ő annak idején legyintett, vagy vállat vont. És amikor ennek a benyomásnak helyet adott magában, az egész játék mintha csak felerősödött volna. Mintha kifejezetten itt és most, az ő számára premier plan-ba emelődnének arcok és helyzetek, felerősödnének szavak és hangsúlyok, amik ugyan annak idején is mind-mind realitások voltak, de ez a kiemelés, aláhúzás és felerősítés, ez bizony csak mostani.

És ez mindig értelmezőnek, vagy súlyozónak tűnt, mindig értékítéletet jelentett, és ezt valami titokzatossággal, de mindig a Szomszédra vezette vissza az ember.

És lépésről-lépésre még egy változás tudatosodott benne. Valahogy feloldódott a zsöllyesor és a mozivásznon statikus helyzete. Nem szűnt ez meg, de mégis mintha valahogyan mozgott volna is előre. És amikor erre felfigyelt, azt is észrevette, hogy a „mozi” valami soha nem látott óriási gótikus templomhajónak felel meg. Két oldalán az oszlopsor egy futballpálya szélességének a távolságában húzódott, sőt azt is sejteni engedte, hogy mind a két oldalon hasonló nagyságú templomhajók csatlakoznak ehhez, az ember számára meg sem közelíthető mennyiségben. Ezek azonban nem párhuzamosan feküdtek egymás mellett, hanem valami enyhe körívben csatlakoztak egymáshoz. Együttesen egy Tejútrendszer nagyságú kört alkothattak, egy ennek megfelelő nagyságú ragyogó síkság-óriást fogva közre. Ennek az óriás-középnek a fénye hatolt be az egyes hajókba is, melyeknek más fényforrásuk nem is volt. Így a hajók elejét, kezdetét, bejáratát még csak sejteni sem lehetett a távoli sűrű sötétben. Egyáltalán voltak-e, csakugyan? De hogy képzelje el azt, hogy ezeknek a reális hajóknak, miket maga körül érzékel, nincsen elejük? Vagy az elejük valami egészen más? Viszont ahogyan előrejutott a maga hajójában, a középről beszűrődő fény révén az egyre világosabb lett. Igaz, ez a „világosabb” csak relatív. Valójában, inkább csak kevésbé ködös, mint az előző részek voltak.

És megváltozott a mozija jellege is. A képszerűből térbeli lett. A látvány hangot is kapott. A szereplők nemcsak előtte mozogtak, hanem két oldalról, mintegy kórusban körülvették, és ha ő előre ment, hát azok együtt mozogtak vele. Egészen benne volt a történések közepében, és akikkel az éppen folyó ügyben dolga volt, azok kisodródta az őt körülvevő tömegből, mellé kerültek, szóltak hozzá, kezét fogtak vele, vagy ráfordultak. A mozi valójában megszűnt mozinak lenni, s egyre inkább valóság lett, illetve a múlt valóságának hajszála pontos megisméltése. Bár mégsem, mert több: a múlt felújítása a látás és megítélés egy sokkal magasabb és tisztább fokán, mint az az annak idején való földi valóságban egyáltalán elképzelhető lett volna.

S a kórus tulajdonképpen két kórus volt, ami két oldalt egyre egyöntetűbbé lett, és egyre tisztábban ketté is vált. Az egyik láthatóan izgult neki és drukkolt érte. Az igazát hangoztatta. Segítségéről, szolgálatáról, kedvességéről mesélt, s ezt úgy emlegette, mint aminek maga is tanúja, élvezője volt. A másik oldal sem volt ellenséges, sőt sajnálkozott, hogy nem tud a többiekhez csatlakozni. Dehát ő is csak a tapasztalatairól beszélt. És ez a beszéd sem volt lármás, vagy izgató, sokszor még csak beszéd sem, csak valami sajnálkozó gesztus, vagy arcjáték.

Az előlről beszűrődő fény egyre több világosságot jelentett, de annyit azért mégsem, hogy a templomhajó sötétségbevesző boltozatát is látni lehessen. A fény természetszerűen ferdén esett a még távoli, bár egyre közeledő, ragyogó síkság-óriás-közép felől, és bár a lassan előre gyűrűző, sodródó tömeget is ez az egyre nagyobb világosság söpörte végig, a maga egészében az mégis áttekinthetetlen maradt.

Az ember most már úgy látta, hogy „ahhoz a bizonyos” útkereszteződéshez közeledik. Mindennapos, megszokott útvonala volt. A sarkon a lámpaoszlop mellett szokott megállni, ha a zöldre várnia kellett. Már csak pár méter volt előtte, de a lámpa épp sárgára váltott. Így lelassíthatott, és körül is nézhetett, — de a legnagyobb csodálkozására egyszerre senki sem volt körülötte. Az útkereszteződés beleveszett az őt kísérő tömegbe, és a tömeg a semmibe. Egyedül

állt a közepes erősségűre növekedett fényben, a templomhajó sejtelmesen távoli oszlopsorai között.

De mire megkérdezte volna magától, hogy hová tűntek el mindezek, és hogyan maradt így egyedül, már azt is érezte, hogy nincs egyedül. Középről, a fényesség felől közeledett feléje Valaki, aki vagy nem egészen onnan indult el, vagy ő nem vette előbb észre, mert most már alig volt tőle pár méterre, holott időre lett volna szüksége, hogy onnan, a távoli előlről, ide érjen. Bármilyen gyors és bonyolult volt is az eddigi történés, mikor a földig érő ruhából kiemelkedő Arcra pillantott, egyszerre érezte, hogy minden történés megáll. Nemcsak az eddigi, külső, mozinak nevezhető, vagy nem nevezhető valami, de az egész tejtrendszerméretű templomhajósor-kolosszus is megmerevedett.

Hogyan tudott ez megmerevedni, mikor eddig sem élt, vagy mozgott — villant fel benne —, de ez a villanás is csak szaporította az eddigi kérdőjelek hosszú sorát. Feleletet a korábbiakra sem kapott, sőt valójában a kérdéseit is elvetélteknek érezte, mert valahogy az volt a benyomása, hogy nem illik kérdezősködni. Az adott helyzetben feleleteket várnak tőle, és ha fel is tenné a kérdéseit, azok behullanának valami fejcsóváló semmibe.

Az Arc! Régi ismerős. Egész életét megjellegzte, körülvette, áthatotta. Vágyott is utána, lelkesedett érte, szerette, Hozzá tartozónak érezte, vallotta magát. De azt is érezte mindig, hogy közelebb kellene lennie Hozzá, mint amennyire van. Hogy Az jobban simul föléje, mint ő maga Beléje. Soha nem állt tisztán, világosan előtte, hogy ezt még meg kellene tennie ennek érdekében, vagy azt elhagynia, de valami távolságot mégsem tudott legyőzni. Valami ne illess, ne fogj kísérte (Ján 20,17), de ezt nem mondták neki, és nem mondta ő sem, csak valahogy benne volt a levegőben. Ugyanúgy, ahogy az Arc közeledése lelassult, majd néhány lépésre tőle meg is állt.

Sehonnan sem hallatszott egyetlen hang sem. Ahogy nem mozdult a világ-mindenség, úgy hangot sem adott. Az Arc is némán nézte őt. Kedves volt, megértő, és kissé tehetetlen. A válla mozdult csak egyet, amit az ember úgy értelmezhetett: nem tudtam többet tenni! Nem volt benne semmi elutasítás, de mintegy a maga részéről is érezte azt a szűrőt, amit az ember is érzékelt a saját oldaláról. És úgy látszott, mintha az Arc, valami vontatott távozási szándékra visszavezethetően, lassan halványulni kezdene.

S ekkor oldalról egy mélykék színfolt ugrott be az ember szemhatárába. A világmindenség mozdulatlansága megtörött a folt mozgásával, meg azzal is, hogy az ember azt érezte, hogy tud a folt felé fordulni, és képes rá is figyelni, anélkül, hogy az Arcot kiejtené a figyelméből. Annál is inkább, mert az Arc is a mélykék folt felé fordult, és a tehetetlenség kifejezését az érdeklődésé váltotta fel rajta.

Most a folt felegyenesedett, és az ember észrevette, hogy valójában egy mélykék köpenyes alak áll előtte, a fején izzóan villogó, könnyű aranykoronával. Ahogy könnyed meghajlásából felemelkedett, szeme összekapcsolódott az Arcéval. Az ember benyomása az volt, hogy hosszan nézik egymást, de az eddigiék nyomán már tudta, hogy ennek a „hosszúságnak” semmi vonatkozása sincs a fizikai idővel. Aztán lassan és egyszerre halvány mosolyra húzódott szét mindkettejük arca. Az Arc most oldott barátsággal fordult az ember felé, biztató tekintettel rámosolygott, és belefoszlott a fénybe. A kék köpenyes alak pedig egész testével az ember felé fordult, kiteljesedett mosolya rá záporozott. Az előbb újra megmozdult mindenségben most felbolydultak a hangok is, most, mikor az ember lelkén is végigzúgott: Szűzanyám! S a szempillantása a kék

köpenyből előrenyúló, egymás mellett fekvő két nyitott tenyérre esett, amiken fémes csillogással feküdt egy közönséges, egyszerű, sőt itt-ott mintha már megkopott és rozsdás is lett volna, kézbilincs.

Szűzanyám! — zúgott fel újra és újra, mint egy harsona, csak azt nem tudta az ember, hogy ez csak őberne magában szól-e, mert a hang betölthette volna akár a monumentális hajókat is. De nem tudhatta meg, hogy hallja-e a harsonát rajta kívül másvalaki is, mert immár ismét teljesen egyedül állt. Feloldódott a Szűz alakja is, csak egy lassan halványuló kék folt volt még a helyén, ahogy a kék tinta olvadna be lassan a kék itatóspapírba. S ahogy a tinta járja át a papírost, úgy járta át az embert is a szózat, csak azt nem tudta volna megmondani, hogy a bensejéből ömlött-e a világra, vagy a világból hatolt őbeléje: „...életed napjait megtoldom, és kiszabadítalak Asszíria királyának hatalmából...” (2Kir 20,6).

*

Ahogy a sárgára váltott lámpa előtt az ember lelassított és körülnézett, ráesett a szeme a könyvkirakatra, és arra felé mozdult, hogy megnézzze, nincs-e még a kirakatban az az újdonság, amire várt. De még oda sem ért, mikor megrázkódott egy közeli csattanástól. A sarkon egy teherautó fordult rá a járdaszélre, nyilván, hogy elkerülje az előtte már a piroson keresztülszáguldó személyautót. A teherautó hajszájra suhant el a lámpaoszlop mellett, és megállt, mikor az az autó hátsó kerekeinek a vonalába ért. A hirtelen és szabálytalanul vad mozdulattól azonban egy gerenda kilódult a teherautó rakományából, és emberfej magasságában teljes erővel a lámpaoszlopnak vágódott. Ez a csattanás fordította a fejét arra, ahol ő is szokott a lámpára várva álldogálni, és mintegy pontot tett a harsonaszó mondanivalójának a végére.

A lámpa most rezzenéstelenül mutatta a zöldet, s a nyár eleje fénylett az aszfalton.

SELMECI GYÖRGY

Tél Boudryban

*Uram,
tiszta és hatalmas lehetsz, mint e hóésés,
mely fehér pontokká bontja az Areuse-parti kopár liget szerkezetét,
az üres játszóhelyet,
egy madár fölfelé ívelő röptét,
teljes látóteremet.*

*Zuhogó havad képeket épít és bont.
Marat szülőhelyét,
a zúgó sellők és a szürke tó közé szorult Boudry középkori házeit, dombjait,
de mindent szerte e tájban jégtúkkal, jégkristályokkal fedsz be,
fehérré varázsolod történetünket, egész valóságunkat,
Uram.*

DOBOS MARIANNE

A szeretet összeköti az embereket

Hogyan talákoztam Veronique Vilevskyvel Tel Avivban? Mielőtt a Szent Földre utaztam, Szentkuthy Miklós felesége, Dollyka említette, hogy ott lakik unokahúga, akit a nyilas uralom idején Szabó Lőrinc legendás híru szerelme, Vékesné Korzáti Erzsébet mentett meg: talán tőle megtudhatok valamit a versbéli hősnő emberi alakjáról, a szakavatott pszichológus emlékezéséből a sokat szenvedett asszony életét is jobban megérthetem. Vendéglátóm és barátunk, Itamár Jaoz-Keszt, a kitűnő izraeli költő, a magyar költészet héber fordítója kiadójának szomszédságában, a Dizengoff-Center mellett, a Sapir utcában meg is találtam, akit keresek. Elbeszélése tragikus múltat idéz, mégis a történet az emberi szeretet és összetartozás példázata egyben. Irodalomtörténet is? Hiszen a század nagy költője és nagy prózaírója is szerepel érintőlegesen a történetben. Sőt, hadd írjam le itt azt is, hogy Szentkuthy Miklós halálba szenderülése délutánján éppen Veronika akkor nemrégien meghalt édesanyja emlékezetére gyűjtötte meg azt a gyertyát, amely egy idő után már önmagának az írónak a lelki üdvéért éghetett tovább. Mégis más ez az emlékidézés, mint egyszerű irodalomtörténeti érdeklődés. Az emlékezésből egy szenvedő és a szenvedés feloldásán keresztényi szeretettel fáradozó asszony alakja emelkedik ki, története magatartásbeli példaképpé nemesedik az időben.

— *A huszonhatodik év* tragikus sorsú hősnője, nemcsak engem mentett meg a biztos haláltól. Úgy emlékszem sérült, visszamaradt gyermekek számára tartott fenn intézetet. Amikor pedig faji megkülönböztetés miatt, egészséges gyermekek kerültek életveszélybe, őket fogadta be a háború miatt hazaküldött betegek helyére.

Édesanyám egyik barátnőjének, Jakab Török Ágnesnek volt Erzsike a barátnője. Jakab Török Ágnes és testvére, Jakab Erzsébet együtt határozták el, hogy embermentő munkát, akár életveszélyt is vállalnak a zsidóságért. Legalább egy családot akartak a pusztulástól megvédeni. Jakab Ágnes a mi családunkat választotta. Megkérte Erzsikét, hogy fogadjon be az otthonba. Pestről át kellett jutnom hozzá Budára. Mosónónk kísért el. Tizennégy éves voltam. Egyik nővéremet már elvitték, másik nővérem a mosónónk meghalt leányának papírjaival bujkált egy munkáscsaládnál, de nekem nagyon zsidó kinézésem volt.

A Baar-Madas gimnáziumi jelvénnel, a gimnázium egyensapkájában, nem mondhatom, hogy büszkén, inkább, hogy félve vágtam neki az útnak. Elsősorban attól tartottam, hogy valamelyik iskolatársnőmmel találkozunk. Találkozunk is. Üdvözöltük egymást. Tovább mentem. Rendes volt. Nem jelentett fel.

— *Papírjaid, hamis neved nem is volt?*

— Nem. Az egyenruhát tartottuk menekülésem biztosítékának, s nevem is az igazi, Dános Veronika volt. A Vilma királynő útról indultunk. A csillagos ház a mi családi villánkkal szemben lévő épület volt. A villában, ami a nagymamámé volt, az egész család együtt élt még nem is olyan régen. Erzsike otthona nagyon szerény volt. Kopogásunkra alaposan körülnézett, s mikor meglátott, megnyu-

godott és ajtót nyitott. Már hat gyerek volt ott együtt. Egy velem egykorú zsidó leánya — nevére már nem emlékszem — a hat éves kis öccsével, egy tíz év körüli fiú, és még egy-egy, három év körüli kisfiú és kisleány. Erzsike olyan kedélyes hangulatot teremtett, mintha ottlétünk a legtermészetesebb lenne, nem pedig menekülés. Fenyegtettség nélkül éltünk. December volt. Egyetlen útra-
valóként nagymamám a legkedvesebb dzsememből egy üveggel a kezembe nyomott. Ezt átadtam Erzsikének. Megmutatta a szobát, ahol két másik gyermekkel fogok aludni. Megismerkedtem társaimmal. A napi beosztásunk azután úgy alakult, hogy reggelként Erzsike megettetett bennünket, majd a másik nagy lánnyal elvittük a kicsiket sétálni. Volt egy rendkívül vérfagyasztó élményünk is az egyik ilyen levegőzés alkalmával. A másik kislány arra tanította kisöccsét, hogy ha katonát lát útközben, köszöntse: „Heil Hitler”. A gyerek ehelyett „Heré is England”-ot éltette, persze nagyon rossz kiejtéssel hál’ Isten... Így vagy nem is értették, vagy csak nem akarták meghallani. Persze ezek után csak arra biztattuk a gyerekeket, hogy szépen, csendben levegőzzenek, sétálgassanak velünk. Ha jó idő volt, délután is kimentünk. Erzsike megmagyarázta, merre szökjünk, ha valaki bejönne közénk. Jakab Török Ági időnként meglátogatott. Zsidó létére járt-kelt a városban: menteni. Testvérét kampós orra, fekete haja egyszer bajba keverte. Elfogták. Bevitték a Gestapóra. Felemelt fejvel, nagy önbizalmat mutatva, úgy sétált ki onnan, mintha egy alkalmazottjuk lenne. Lassan elérkezett a karácsony. Az ostrom is karácsony napján kezdődött.

— *Erzsike megünnepelte veletek?*

— Természetesen. Igazi, meleg hangulatot igyekezett teremteni. Minden gyereknek készített ajándékot, s a terített asztalon pedig töltött káposzta gőzölgött. A konyhában ültünk, és ettünk. Erzsike nagyon csinos volt ezen az estén, legszebb ruhája volt rajta. Egyszer csak arra kért, maradjunk csendben, s mi nagylányok biztosítsuk, hogy ne legyen a kicsikkel semmi probléma, amíg ő átmegy a szobájába. Azt hiszem a vendég, aki ekkor érkezett hozzám, Szabó Lőrinc volt.

Azután füttyültek a srapelok, gránátok, bombák potyogtak, s mi lementünk a pincébe. Pince-életünknek egyik hátborzongató epizódját megint a *gyerekszáj* okozta. Az egyik kisfiút mamája, platinaszőke árja-külsejű asszony el-ellátogatót megnézni. „Az én édesanyám zsidó.” — jelentette ki egyszer a csöppség. — Dehogya is zsidó — mosolygott Erzsike — keresztény ő, csak édesapád zsidó — válaszolta pillanatnyi habozás nélkül.

Ekkorában már Vékes Endre, a Bandi, akibe a másik nagyleány azonnal beleszeretett, Erzsike fia is köztünk élt. Franciára fordítva továbbítottam neki a szerelmes leveleket, melyeket társnóm diktált. Az életünk nehezedett, ennivalónk fogytán, s víz sem volt. Sorban álltunk hol messzebb, hol közelebb az utcai csapoknál. Repkedtek a golyók. Lehajtottuk a fejünket, s vártunk tovább. Azt hiszem, nem fogtam fel az életveszélyt. Mindig éhesen én egyre jobban vágytam haza. Behunytam a szemem. A legegyszerűbb családi vacsorát álmodoztam végig. Mikor mosónők dolgoztak nálunk, aznap szárazborsófőzelék volt virslivel a menü. Arra vágytam, hogy ismét egy ilyen ebéd mellett üljön együtt a család. Nem féltém, s nem féltettem konkrét bajoktól az enyéimet, csak nagyon hiányoztak. Azt hiszem ez önvédelmi mechanizmus volt, és segített, hogy életben maradjak. Erzsike pedig mindig nyugodt és türelmes volt. Egyszer sem hallottam kiabálni, veszekedni. A tél rendkívül kemény volt. A víz belefagyott a vedrekbe, mire hazacipeltük. Egy ideig még tartott a liszt-készletünk. Pogácsákat

sütött, 3-3 darab jutott naponként mindegyikünknek. Azután mikor már nem volt mit ennünk, Erzsike azt mondta, tudja, hogy nagynéném és nagybátyám Budán élnek, menjek el hozzájuk, s kérjek ennivalót. Tiltakoztam, de ő szigorú volt: — Én sem akarok senkit bajba hozni, de látod, a gyerekeket nem hagyhatjuk éhezni. Magadra gondolhatsz, de most mindnyájunkról van szó. El is mentünk a Derék utcába Szentkuthyékhoz. Mindenki a pincében volt ott is. Dollyka sírva borult a nyakamba, persze olyan sovány voltam, hogy először alig ismert meg. Egy egész kenyeret adott nekünk, s mi feltűnés nélkül távoztunk. Persze ez is elfogyott, s ekkor jött a legnehezebb. Most is borzong a hátam. Az utcák lótetemekkel voltak borítva. Nem tudom lelőtték-e ezeket a szerencsétlen párákat, mert nem volt mit nekik adni, vagy *elestek* gránátszilánktól, srápneltől találan. Ezekből a fagyott dögökből kanyarítottak ki az emberek. Dehát erre alkalmas erős férfiember nem volt a közelünkben. Az egyetlen komoly vitára ekkor került sor Erzsike és köztem. Azt mondta, mivel jól beszélek németül, fiatal kislány vagyok, menjek be a német parancsnokságra, és kérjek segítséget. Nem tudom a büszkeségem vagy a félelmem volt-e nagyobb. — Szó se lehet róla! Oda én be nem teszem a lábam. Igen, németül valóban jól tudok, hiszen német nevelőnők mellett nőttünk fel, s nagymamánk Thomas Mann-t olvasott fel nekünk minden csütörtökön, de én ezen a nyelven nem szólalok most meg, s nem kérek ezektől semmit.

— *Azután ismét győzött Korzáti Erzsébet...*

— Ahogy mondd. Gyengéden, kedvesen. Belémkarolt. El is kísért most is. Talán nem bíztam abban, hogy bemegegyek, ha nem áll a hátam mögött, no meg bátorításként is. Egy fiatal fiúhoz kerültem. Nagyon kedvesen kezdte a beszélgetést. A borzalmakat, szenvedéseit sorolta fel, melyeken a harcokban átesett. Talán mondhatom, hogy *gyerek* volt még ő is. Felemelte az ingét, s megmutatta a hátán a számtalan sebhelyet, forradást. Többször sebesült meg a fronton, de mondta, tovább harcol. Ellenségem? Azt hittem, barátok vagyunk. Nem tudtam ellenségemnek érezni. Ma sem megoldott számomra az a paradoxon, mellyel abban a pillanatban találkoztam először életemben. Az ember egyfajta tragédiája. A félelem és a gyűlölet mellett, vagy inkább helyett szimpátia született két ember közt, akiket a sors ellenséggé nevezett ki.

— *Kaptatok húst is?*

— Természetesen, jó sokat. Alig bírtuk hazacipelni. Pár napig ismét volt mit ennünk. A pincében éltünk, egyszer csak vakarózni kezdtünk. Megtetvesedtünk. Hogy kitől? Ki tudja? Bár egy keresztény grófnő igen sokat panaszkodott, hogy mennyire viszket, s hogy kiszáradt a bőre, mióta nincsenek krémei, hogy ápolja. Szóval a pincében vakaróztunk, mikor egyszer csak megérkeztek az oroszok. Először csak két katona, fegyveresen. Az egyikük tolmács volt. Már nem emlékszem magyarra, vagy németre fordította a kérdéseket. Férfiakat, fegyvereket kerestek. Miután nem találtak, barátságosak lettek, sőt jött utánuk a többi. Sok katona volt már ekkor a pincében, s már a nőket keresték. Az egyik rögtön mellém ült. Fejét az ölembe tette. Nem volt agresszív, de nekem így is szörnyen kellemetlen volt. Erzsike átvette tőlem... Az első éjszaka nyugodtan telt el végül is. Reggel azonban azt mondták, el kell hagynunk a házat, mert a tetőre egy elhárítót szerelnek. Elindultunk hát. Sok kisebb-nagyobb csomaggal, nem is tudom mi volt az a rengeteg holmi, amit magunkkal vittünk. Mentünk, cipeked-

tünk a nagy hóban. A csomagok nagy részét én és a másik nagylány vittük. Egyszer csak, ma sem tudom mitől, miért, s miért éppen akkor, én teljesen összeroppantam. Talán mert itt volt a megszabadulás? Vagy az éhség, fáradtság hatalmasodott el rajtam, de leültem a hóba. — Van-e miért érdemes még élni? Úgy látszik vége lesz lassan, de él-e még valaki, akiért még tovább is küszködjem? Felmondták az idegeim a szolgálatot. Megpróbáltak a lelkemre beszélni, én azonban csak erősködtem. — Hagyjatok itt! Egy tapodtat sem megyek már tovább. Ekkor ért egy igazi meglepetés. Erzsike hozzám lépett, és pofon ütött. Mit csinált? Tette, amit a szakmája diktált. Egy hisztériás embernek nem lehet beszélni. Felocsúdtam a meglepetéstől. Most már kedvesen mosolygott rám. Elosztotta a rám eső csomagokat, felsegített, s indultunk tovább. Megérkeztünk egy számomra ismeretlen lakás konyhájába. A továbbiakban ebben a konyhában laktunk. Ez volt az oroszok konyhája is. Először ennek az előnyös oldalát tapasztaltuk meg: jóllakhattunk. Azután jött a *krumpli pucolás*. Vagyis, bejött a katona, s magával vitt egy nőt... Természetesen nem burgonyát akart tisztítani vele. Rám is sor került. Nem tudom hova vittek. A szobában az étellel-itallal gazdagon terített asztal körül ültek a katonák. A *desszertre* vártak. Az egyik katona ekkor a háta mögé bújtatott. Istenem, talán meg akar menteni... Tévedtem. Viszont valaki, valahonnan, váratlanul erélyesen rászólt, s menekülhettem. Rossz tájékozódóképességemmel, a sötétben keresgéltem a visszavezető utat. Ahogy így egyedül tévelygek, megint elkap egy katona. Szinte kisfiú még. Behúzó egy kapualjba, s már a földön fekszem. Nem maradt más számomra, csak az érzelmes zsarolás.

— Papa, szisztra kaput — sírtam. Ma is fáj, hogy ezeket a szavakat mondtam, de hatottak. A legény nagyon kedves lett. Segített felállnom, s együtt kerestük meg azt a bizonyos konyhát.

Szerencsére hamarosan megjelent értem Jakab Ágnes, hogy elhelyezzen — az orosz katonák elől — egy svéd védett házba.

— Mikor indultál el a Vilma királynő út felé ismét?

— Jakab Ági határozta el, hogy megnézzük, van-e még ház, s él-e benne az enyéimből valaki. Két napig tartott az út. Hogy a Duna jegén keltünk-e át, vagy egy összetakolt hídon, arra már nem emlékszem. Arra viszont pontosan, hogy barátainál pihentünk meg, illetve hozzájuk menekültünk azok elől a veszedelmek elől, melyek két magános nőt az orosz katonák között fenyegettek. Ahogy közeledtünk hazafelé, egyre jobban összeszorult a szívem. Házunkon piros postaláda volt, ezt már a sarokról boldogan pillantottam meg. Tehát az épület megvan még. Otthon együtt találtam családunk életbenmaradottjait: nagymamát, édesanyját, s a hamis papírokkal bujkált nővéremet. Amikor már kicsit könnyebb volt a közlekedés, Korzáti Erzsike is eljött meglátogatni. Dícsérte, milyen szép; karcsú, nagylány lettem — milyen sovány voltam én már akkor is, mikor még ő rejtegetett. Mondta, hogy el lenne tőlem ragadtatva a fia, s egyáltalán a másik nem. Természetesen szavai igen jól estek. Nyíladozó női énemet teljesen meghatották. Ekkor találkoztunk utoljára. Én elhagytam az országot, de édesanyám hálás szeretettel továbbra is tartotta a kapcsolatot vele. Tőle hallottam Erzsike tragikus haláláról. Sokszor elgondolkozom rajta ma is. A boldogság nem jutott osztályrészül szegénynek. De nem kesergett ezen, hanem felfedezte helyette mások baját, rászorultságát, s teljes erővel, esetünkben élete veszélyeztetésével próbált segíteni az embereken. akkoriban én nem tudtam, meg se tudtam álla-

pítani hány éves. Egyszer azt mondta, valaki lányosnak találta az alakját. Hozzátette, hogy sajnós csak hátulról. Valóban az arca kicsit idősebbet mutatott, fáradtságot. Azt most már gondolom, hogy ezek az ő nehéz szerelmének a jelei voltak. Amikor nála éltünk, akkor ugyan tudtuk, hogy jár hozzá egy férfi, karácsony este is, ahogy kiosont a konyhából, csinosan, váraozásteljesen, értettük miről van szó. Csak hát a mi akkori nevelésünk olyan volt, hogy erről magunkban sem vettünk tudomást. Nehéz élete volt a német katonának is, aki sebeit megmutatta nekem. Szervedései nem váltak hasznára senkinek és semminek. Erzsike értelmet adott a magáénak. Másokért élt, küzdött, gyermekeket mentett meg. Azt hiszem, addig élt, amíg volt kiért, kikért.

PABLO ANTONIO CUADRA

Meditáció egy régi versről

*A virág azt kérdezte: Az illat
túlél engem vajon?*

*Azt kérdezte a hold: Megmarad
valami a fényből ha meghalok?*

*De az ember azt mondta: Mért halok meg
s miért marad meg köztetek dalom?*

Egy politikus hamvvedre

*A vezér hallgat
(megrajzolom hallgató arcát).*

*A vezér hatalmas
(megrajzolom erős kezét).*

*A vezér parancsol a felfegyverzett embereknek
(megrajzolom a holtak koponyáit).*

Tóth Éva fordításai

RÓNAY LÁSZLÓ

Arcképek a 17. és 18. századból

Zrínyi Miklós

(*Lírája.*) Nem jelentéktelen költőnek indult, bár ezeket a műveit egyetlen érzés, a szerelem ihlette. Ez azonban néhol szervedélyes erővel szólal meg verseiben. Költői elhivatottságát és tudatosságát jellemzi, hogy e korban meglehetősen szokatlan módon, személyes szerelmi lírájának darabjait kötetben is megjelentette (*Adriai tengernek Syrenája*, 1651). Később azonban kevesebb ideje maradt, hogy folytassa a lírai műfajok művelését: lekötötték nagy elméleti munkái, melyekben a kor színvonalán fejtegette társadalompolitikai és hadvezéri elképzeléseit. Fő műve mégis hatalmas eposza, a *Szigeti veszedelem*, amely 1645/46 telén készült el.

A *Szigeti veszedelem* költészettörténeti jelentősége mindennek előtt abban rejlik, hogy előtte a magyar irodalomban ez a műfaj szinte ismeretlen volt. Ő maga is az iskolai tanulmányaiból megismert klasszikusokat, Homéroszt és Vergiliust említi, mint választása ösztönzőit, valójában azonban tudatosan és alaposan készült vállalkozására: elsősorban az olasz eposzírók munkásságát tanulmányozta. Már tanulmányai idejéből tudta azt is, hogy eposz tárgyául igazán nagyszabású hősi témát kell választania, s azt a hagyományos műfaji elemek beiktatásával kidolgoznia. Majdnem 100 évvel korábbi témát választott: Szigetvár 1566-os ostromát, amely a várvédők felkoncolásával végződött. Itt halt hősi halált dédapja, Zrínyi Miklós, a vár főkapitánya is, aki végső kétségbeesésében a maroknyi megmaradt védővel hősiesen nekiment a hatalmas túlerőben lévő ostromló seregnek, s így lelték halálukat. 100 esztendő elég volt, hogy mitikussá nagyítsa az ostrom és a hősi halállal végződött védelem történetét. Annál is inkább, mert Szigetvár alatt hunyt el II. Szulejmán török szultán. A két esemény összekapcsolása már a téma korábbi — horvát és magyar — feldolgozásaiban is megfigyelhető, aránylag korán megkezdődött a résztvevők heroizálása, s ezzel párhuzamban a valós események olyan megnövelése, amely csak az igazán korfordító történelmi tényekkel kapcsolatban szokásos. A 16. század végén egy wittenbergi album dicsőítő költeményében Szigetvár már mint a kereszténység védőbástyája kap említést, Zrínyi hősi ellenállása megtörte a török sereg erejét, és Európa feje felől elhárította a fenyegető veszedelmet. (Jellemző, hogy a szigetvárinál tízegynéhány évvel korábbi egri győzelem, melynek valóban hadtörténeti jelentősége volt, nem került ilyen mitikus megvilágításba. Persze Dobó István csak köznemes volt...)

A *Szigeti veszedelem* írójának nagysága és szándékának nagyszabású volta abban is tetten érhető, hogy a magyar irodalom- és történelemszemlélet szinte összes addigi elemeit igyekezett egybefoglalni és a nagy cél — a török kiűzése — érdekében harmóniába hozni egymással. Már jeleztük, hogy Kézai óta élt a magyarságban történelmi kiválasztottságának büszke tudata, amelyet aztán tragikus elemekkel szőtt át a bűntudat, az a meggyőződés, hogy Isten vétkei miatt sújtotta népünket különféle történelmi katasztrófákkal. Ezek az elemek Zrínyi

eposzában is igen fontos szerepet játszanak. A főhős olyan nagyszabású alak, amilyennek jelenlétét a különféle történelmi művek oly fájón hiányolták. Ő az egyetlen, aki enyhíthet Isten bosszúálló haragján, mely akkor lobbant fel, amikor látnia és tapasztalnia kellett a szívéhez közel álló nép bűneinek sokaságát. A közismert bibliai történet, Jónás könyvének a pár igazra orientáló, s általuk az isteni megbocsátás esélyét is felvillantó szemléletmódja sem hagyta érintetlenül Zrínyi koncepcióját. Isten meg akarja büntetni a bűnösöket, de meghagyja a menekülés esélyét: megbocsájt a magyaroknak is, ha megtérnek, s visszatérnek azokhoz a régi nemes erényekhez, amelyek hosszú ideig egységes, tekintélyes nemzetté formálták elődeiket. Szerencsére Szigetvárt olyan kiváló sereg védelmezi, amely mentes az országot különben átszövő bűnöktől. A védők hazaszeretete, egymás iránti hűsége és istenfélelme nem győzedelmeskedhetik a túlerő fölött, perspektivikusan mégis megmenti Magyarországot és Európát a török veszedelemtől és a pogányságtól: a gonoszság esszenciáját megtestesítő szultán meghal, a sereg szétzúlik, megszűnik ereje, s ezzel az a szerepe is, hogy a magyarságnak bűnei miatti ostora legyen. Az érdemek végül is elnyerik jutalmukat, s a hős védők fölött az életszentség megérdemelt glóriája lebeg.

A koncepció és megvalósítása valóban nagyszabású. Zrínyi szemléletmódja egy mindenestől teocentrikus korszak kifejeződése. Nem véletlen, hogy a liberális korszakban újra felbukkannak majd Szigetvár hős védői, de merőben más történelmi és társadalmi környezetben, deheroizálva és profanizálva. Mikszáth Kálmán *Új Zrínyiújsza* a 19. század végének szellemiségét fejezi ki, abban a szelvényben, amely elvetett mindent, amit emberfölöttinek, irracionálisnak látott. A regényíró koncepciójának élességét persze enyhíti a rá jellemző humor, amely e művét világszerte kedvelt olvasmánnyá tette.

Zrínyi Miklós művének ösztönzői között ott érezhető az ellenreformáció szellemisége is. Az író azonban a nagyszerű nemzeti cél megvalósítása — a török elleni közös fellépés — érdekében inkább tompítja az ellentéteket. Azzal, hogy a török jelenlétét isteni büntetésnek mondja, megfelel a protestáns prédikátorok komor elrendeléstánának, de a katolikusok büntudaton alapuló történelem-szemléletének is. Már az eposz indítása sejteti, hogy a bűnök közösek, s leküzdésük esélyét is csak a közösség birtokolhatja. A magyarság vereségeinek egyik fő okát — tehát egyik fő bűnét — abban látja Zrínyi, hogy rendszertelen, hiányzik a tetteit és elhatározásait koordináló akarat. Ez pedig nagy veszedelmeket rejt magában. Érdekes analógiaként mutatja eposzában, amint a hatalmas török sereg megindul s lazán, terv, vezérlő gondolat nélkül kezd a végvárak meghódításába. Eleve érezni, hogy egyetlen ereje a tömegében van, s mihelyt szembe találkozik a számban talán kisebb, de hatékonyságában nagyobb szellem megtestesítőivel, egyszeriben megtorpan majd. Az anarchia jelei valóban növekednek: a törökök vezérei csúful összevesznek a haditanácsokon, a harcosokat elkeseríti a várvédők hősiessége, s most megfordul a tragikus alapkoncepció: ők panaszozzák, hogy vezéreik bűnei miatt Allah szembefordult velük.

A részletekben tovább mélyül Zrínyi Miklós eposzi terve. Az eposz mellékszereplői is az alapgondolat megtestesítői: a magyar Deli Vid nemes erkölcsseivel ragad meg, míg a félelmetes erejű Delimán épp erkölcsatlenségével, amely társait egy alkalommal még hitszegésre is ösztönzi. De valamennyi szigetvári hős az életszentségnek magas fokára ér. Ezért kell legyőzésükre mozgósítania Alde-ránnak az alvilági szellemeket is. A végkifejlet pedig fényesen példázza a barokk szemléletmódot: legyőzhetik ugyan az alvilágiaktól támogatott törökök a ma-

gyarok testét, lelküket azonban angyalok viszik a mennybe, s megkezdhetik dicső örök életüket a nem szűnő boldogságban, melynek érzését csak növelheti, hogy egész nemzetük számára bocsánatot és kegyelmet nyertek hősi helytállásukkal.

A barokk igényének felel meg Zrínyi Miklós azzal is, hogy eposzi hőseit és az őt mozgató eseményeket szüntelenül felstilizálja. Ég és föld olvadnak egymásba, a két világrend között az imádsággal lehet kapcsolatot létesíteni, a megnyíló mennyei létrend azonban semmiben sem különbözik a földitől: a végtelen irgalmú Isten tulajdonképpen földi módon gondolkodó és cselekvő lény, legfeljebb állandó jelzőinek száma különbözteti meg a valóságos hősoktól.

Talán meg is haladja választott mintáit az eposz erős és szándékos líraisága, mely szinte minden epizód megszerkesztésekor és előadásakor érvényre jut. Érezni, hogy a téma Zrínyi számára nemcsak megoldandó költői feladat. A műben az egész nemzet jövője szempontjából alapvető kérdés nyert kifejezést, s mivel ez a kérdés, illetve megoldásának lehetőségei mozgatták Zrínyi minden tettét, érthető, hogy fontosságuk tudata átjárja az eposz minden sorát, s életet lehel azokba a részekbe is, amelyeknek kidolgozása és megjelenítése valóban feladatképp jelentkezett abban a korban minden barokk költő számára. Még a barokkra oly jellemző képek, hasonlatok, metaforák, megszemélyesítések is bámulatos erővel, a részletek iránt tanúsított különleges figyelemről árulkodva szólalnak meg. Ezekbe Zrínyi olykor személyes életének tapasztalatait is bedolgozta anélkül, hogy megbontaná nagyszerű egységüket. Az utolsó harcra induló Delimánt például az amfiteátrumban látott bikához hasonlítja. Nyilván ő maga látott bikaviadalt Itáliában:

*Így monda s kezével megrázá nagy dárdát
Neveli magában hatalmas haragját,
Amfiteatrumban így láthattál bikát,
Az ki az fövényben köszörüli szarvát,*

*Mely kapál csarnokon s fúja az fövenyet,
Látván maga előtt kevély ellenséget,
És előbb próbálja fában nagy erejét
Hogysem ellenségre kivigyé fegyverét.*

A *Szigeti veszedelem* e korszak egyik legjelentősebb műve, a barokk világkép jellegzetesen közép-európai térségben való megvalósulása. Itt élő közelségben, szinte tapintható valóságában volt jelen a bűn inkarnációja, melyet a keresztények elleni büntetésül használtak fel a haragvó égi hatalmak. A török nem mitológia, mégha Zrínyi mitologikus távlatokat teremt is köréje. Barokk köntösben voltaképp népek megmaradásának, túlélésének esélyét latolgatta a költő, megteremtve művével az európai irodalom egyik utolsó hősi eposzát, olyan kérdésekre keresve választ, amelyek újra meg újra megfogalmazódnak a kis népek irodalmában.

Eposza mellett figyelmet érdemelnek Zrínyi prózai alkotásai is, hiszen ezekben fogalmazza meg azt a célkitűzést, hogy kiutat mutasson kortársainak a kettős, a török és a Habsburg ház részéről egyaránt jelentkező szorításból. E műveiből sem hiányzik az eposzát jellemző erő és szenvedélyesség, ugyanúgy megragad tartózkodóan bölcs érvelésével és ismereteinek széles körű gazdagságával.

(*Prózai művei*) Katonai kézikönyve, a *Tábori kis tracta*, a hadsereg vezetésének, szervezésének, mozgatásának elméleti kérdéseit tárgyalja külföldi források alapján. Magyarországon nagy szükség volt ilyen elméleti összefoglalásra, hiszen a végvári vitézek aligha ismerték a hadvezetés tudományát, ezért nem is lehettek képesek kisebb győzelmeiket hosszabb távra érvényessé tenni. A magyar történelem egyébként sok ilyen részletgyőzelmet tud felmutatni, de tartóssat, nagyot alig. Ennek részben az az oka, hogy nem voltak iskolázott főtisztjeink, őket hazafias érzülettől áthatott főurak vagy nemesek helyettesítették, akik lehetnek tisztelt nemzeti hősök, de nem győztes hadvezérek. Jóformán egyetlen kivételt jelent Görgey Artúr, az 1848-49-es szabadságharc kiválóan iskolázott tábornoka, akinek téli visszavonulása később a hadtörténeti könyvekbe is bekerült. Görgeynek jelentős része volt abban, hogy a szabadságharc még egy diadalmas tavaszt is megérhetett. Józan, racionális, a hadtudományi ismereteket birtokló, s nem érzelmeitől vezetett személyiség volt. Ezt aztán sosem bocsájtották meg neki, holott ő volt az a fajta magyar katona, aki komolyan vette azt a szellemiséget, amelyet Zrínyi Miklós igyekezett propagálni a *Tábori kis tracta*ban. Ennek kiegészítése a *Vitéz hadnagy* című kommentárgyűjtemény. Ebben az ideális hadvezér képét igyekezett megrajzolni, szembeállítva a tunya, tehetetlen vezetővel, aki képtelen valóra váltani a történelem által számára felkínált esélyeket. Isten is mindig a tevékeny, tette kész katonákat támogatja, fejtegeti nagy nyomaték-
kal. A nagy példaadó történelmi személyiségek között Mátyás királyt is említi. Róla szól következő műve, a *Mátyás király életéről való elmékedések* (1656), amelyben a független nemzeti királyság eszményképét fejt ki, s e hajdanvolt, de újra megvalósulni remélt államrend ideális vezetőjének képét rajzolja meg, akit Machiavelli jegyében a „virtus” vezérel és nem az „otiumra” való törekvés, a langyos nyugalom. Akit a „virtus” eszménye hat át, s akinek tetteit ez a Zrínyi és kortársai számára is igen fontos erény vezérel, az tetterős, azt akkor is segíti a kegyelem, ha nem ájtatoskodik. Hiába imádkozott szüntelen Mátyás legnagyobb ellenfele, III. Frigyes, Isten vele szemben Mátyást juttatta győzelemre, mert ő tenni akart, aktív és széleslátókörű volt. Ez a gondolat elsősorban a jezsuiták hatását mutatja, s azt is elárulja, hogy Zrínyi vallásossága rendkívül modern volt. Megmutatkozott ez abban a módban is, ahogy a papság politikai szereplését tárgyalja. Saját életének keserű tapasztalatai is arra a meggyőződésre vezették, hogy a papság politikai szereplése és kivált hatalma ártalmak és helytelen döntések forrása lehet.

Utolsó nagy prózai alkotása négy évvel halála előtt 1660-ban jelent meg. Az *török áfium ellen való orvosság* címmel voltaképp azt az alapvetően fontos gondolatot fejtette ki — ez vezette akkor már politikai tetteit és elképzeléseit — hogy a török elleni harcban, de általában is, a magyar nemzet csak önmagára számíthat, bármilyen idegen segítség végzetes lehet számára. Ezt elkerülendő önálló magyar hadsereget kell szervezni, melynek erejét nemcsak a benne küzdő nemesek, hanem a parasztok is jelentenék. Nem idegenkedik attól a forradalmi gondolattól sem, hogy egy hatalmas felszabadító háború kitoréskor az egész népet fel kellene fegyverezni. Gondolatai óriási hatást tettek kortársaira, de később is szívesen olvasták megragadó nyelvi erővel, kiválóan érvelő, hazafiúi érzéstől áthatott munkáját. Nagyságát utókora is tiszteletben tartotta. A felvilágosodás magyar írói legnagyobb elődjüknek tekintették, belőle merítettek a magyar forradalmárok, első értő, esztétikai értékeire is figyelmes magyarázója pedig az egyik legnagyobb magyar költő, Arany János volt.

Barokk költők

A magyar barokk költészetnek a kortársak körében Zrínyinél lényegesen magasabbra értékelt, s költői tehetsége, nagyszerű formaművészete miatt többre becsült alakja volt *Gyöngyösi István*. Költői ereje pedig meg sem közelíti nagy kortársát. Mégis érdekes és fontos alakja a 17. századnak, mert jellegzetes költői magatartást testesít meg. Nem feladatnak érezte a költészet művelését, nem eszköznek tekintette a lírát, hogy általa eszméket fejezhessen ki, hanem szinte professzionista tökéletességgel művelte azt. Gyöngyösi volt a magyar irodalom első *l'art pour l'art* költője. Egyetlen célja volt, hogy minél tökéletesebben és csiszoltabban fogalmazza meg és szólaltassa meg azokat az eszméket és gondolatokat, amelyeket kenyéradói, például Wesselényi Ferenc és Széchy Mária sugalltak neki, vagy amelyekben azok felhőtlen örömeiket lelték. 34 éves korában írta a *Murányi Venust*, s bár korábbi költészetéről alig tudunk valamit, ez annyira tökéletes verselési biztonságról árulkodik, hogy nyilván komoly lírai gyakorlat előzte meg. A költemény témáját urától vette, s akkor kezdte ekkora igényvel kidolgozni, amikor Wesselényi mellett bizalmi állást töltött be. Komolyabb epikus témát választott *Porábul megélemedett Phoenix* (1665-70) című történeti tárgyú művében, amelynek tendenciája erősen németellenes volt, ezért a költő csak élete végén, akkor is megcsonkítva adhatta ki. A szabadságharcos, kicsit kalandor természetű Thököly Imre mozgalmának történetét dolgozta fel harmadik alkotásában, amelynek címét nem ismerjük.

Gyöngyösi műveiben az epikus elemek aktuális célzattal keverednek. Nagyobb lélegzetű alkotásaiban nem személyes, csak vállalt szempontjai alapján mutatja be és értelmezi az eseményeket. Hiába versel bravúros könnyedséggel, az egységes világnézet hiánya rányomja bélyegét alkotásaira, melyekből hiányzik a céltudatosság, s egy olyan szellemi rendező elv, amely az életmű egészét egységbe forrasztaná. Nagy érdeme viszont, hogy szinte halmozza a formai bravúrokat — ez is jellegzetes barokk sajátosság —, s ezzel felszabadító hatást tett korára és utókorára is, hiszen gyakorlatával azt igazolta, hogy a magyar nyelv a legnehezebb lírai mutatóványok megvalósítására is teljesen alkalmas. A már említett praktikumra való törekvése, könnyedsége, eleganciája és szándékos tartózkodása a nagyobb, egyetemesebb témáktól korántsem magában álló költői magatartás, bizonyos mértékig az egész európai barokkra jellemző, amelynek Gyöngyösi nem jelentéktelen alakja. A sajátos magyar történeti helyzet az oka, hogy Zrínyit sokkal jelentősebbnek, a nemzettudat meghatározójának látjuk, mellette a jelentős nyelvfejlődést hozó Gyöngyösi érdemei eltörpülnek.

Gyöngyösihez hasonló állásokat töltött be, s hozzá mérhetően népszerű lírikus volt *Beniczky Péter* (1603-1664) is, akinek mára egyetlen szép buzdító verse maradt fenn a nemzeti emlékezetben, s nem dicsekedhet nagyobb hatással *Liszi László* sem, aki a mohácsi csatát verselte meg elmélkedő stílusban. *Eszterházy Pál*, Zrínyi katonatársa nagy kortársát utánozta lírai verseiben, de komoly érdemeket szerzett *Harmonia coelestis* című egyházzenei gyűjteményével (1711), amelynek hangfelvétele közismertté tette a magyar barokk zenei törekvéseit. *Koháry István* füleki főkapitány életműve már a következő századba nyúlik át, füzetekben névtelenül megjelent versei szomorú alapérzésről és nem túlságosan nagy költői tehetségről árulkodnak.

Ha e korszak szellemiségét jellemezni próbáljuk, feltűnik elkötelezett komolysága, néha már-már ridegséggel párosuló rendszeressége, amelyből hiányzott a humor és a derű, s ami ezzel együtt járt: az az igény is, amely a képzeletre ható

művészeteket életre hívta, erősítette volna. A magyar képzőművészet és zene fejlődésének aligha használt e szellemiség, amely komoly teljesítményre sarkallta a vallásos prózaírást képviselőit, például a puritán szellemű *Medgyesi Pált* (1605-1663), de a szórakoztatás iránt megmutatkozó igényt inkább kegyes olvasmányok révén igyekezett kielégíteni. Hol fordítások, hol eredeti alkotások nevelték rá az embereket, miképp lehet okosan berendezni és bölcsen igazgatni életük menetét. Már ekkor felbukkantak azok az olvasmányok, amelyek elretentettek az erkölcstelen kilengésektől, s amelyek nagyon alkalmasak arra, hogy felkeltve az olvasó büntudatát egyháza lelkes katonájává tegye, aki kevésbé kíváncsi az okokra, de hamar készen áll megbotránkozni és elszörnyedni mások vétkeinek láttán. A huszadik századi nagyhatású lelkivezető, *Tóth Tihamér* egyik korai elődjét sejtethetjük *Bónis Mátyásban*, aki a részegség gyűlöletes állapotáról értekezett művében, melynek általa említett angol eredetijét még a legfáradságosabb kutatás sem deríthette föl, ezért joggal hihetjük, hogy saját tekintélyét és szavának súlyát angol köntösbe öltözve igyekezett növelni.

Apáczai Csere János

A racionalista, úgynevezett kartézianus filozófia legnagyobb alakja *Apáczai Csere János* volt. Legjelentősebb munkája a *Magyar encyclopaedia*, amely beteljesítője az összes addigi hazai filozófiai és világmagyarázó törekvéseknek. Ezekből hiányzott az egységben látásnak és gondolkodásnak az a remek képessége, amely Apáczait jellemezte, s jórészt az az eltökéltség is, amely végül is rábírta őt, hogy ne latinul írja meg művét, holott e nyelven kezdte meg, mert a magyart nem érezte elég hajlékonynak, hanem anyanyelvén foglalja össze a kor tudományosságát, melynek csak egyetlen részét, a retorikát nem sikerült kidolgoznia. Forrásai kora legjelentősebb kézikönyvei voltak, ezeket azonban nem szolgai módon követte, hanem kiegészítette fejtegetéseiket saját ismereteivel. Szerkesztésmódja is világosabb, áttekinthetőbb, mint forrásaié. Talán csak a IX., a történelemmel foglalkozó rész hézagos volta gyengíti műve színvonalát. Érdekes, hogy épp a magyar vonatkozású események kronológiájában sok a hiba, igaz Utrechtben aligha állt rendelkezésre ilyen jellegű alapanyag. Annál teljesebb és hitelesebb a kora eseményeivel foglalkozó rész.

Apáczai vállalkozásának páratlan jelentőséget ad, hogy megteremtette benne a magyar tudományosság nyelvét. Szakavat alkotott, képzett, tájnyelvi elemeket emelt az irodalmi nyelvbe, egyszóval az első igazi magyar nyelvújító volt, aki nem latinból „csigázta” (=fordította), vette át magyar ragokkal ellátva fogalmait, hanem maga eszelte ki azok megfelelőit.

A magyar pedagógia történetébe is beírta nevét, hiszen az emberi értelemről és a bölcsesség tanulásáról latin nyelven elmondott székfoglalói a magyar nemzeti szellemű oktatásügy és művelődéspolitikai megalapozói. Döntő felismerése volt, hogy ki kell szélesíteni s megfelelő alapokra kell helyezni az alsó fokú elemi nevelést, csak így lehet ugyanis felemelni azokat a rétegeket, amelyek szellemi és anyagi elnyomása újra meg újra felháborította a Nyugaton sokkal inkább az egyenlőség eszménye felé mutató irányzatokat tapasztaló Apáczait. Tervezet készített egyetem felállításáról és szakosításáról is. A négy fakultásra tervezett intézmény tervei oly körültekintőek, hogy a manapság gombamód szaporodó egyetemalapítók is tanulhatnak belőlük.

Bessenyei György és a testőrök

Igen jelentős szerepet játszottak a felvilágosodás gondolatainak terjesztésében és programjának a hazai jellegzetességekre alakításában a testőrök, kivált *Bessenyei György* (1747-1811). Sárospatakon tanult, majd apja birtokán gazdálkodott. Innen került Bécsbe, mint a nemesi testőrség tagja. Tanúja volt a nevezetes 1765. évi országgyűlésnek, amelyen szembekerült egymással az udvar és a magyar nemesség. Bécsben átélte a német nyelvűség rohamos előretörését, részt vehetett azoknak a daraboknak előadásain, amelyeket német színészek német nyelven rendeztek és játszottak, tanúja lehetett az addig egyeduralkodónak hitt francia kultúra egyre erősebb és hazafias bírálatainak és a felvilágosult eszmék térhódításának. Bessenyei ráébredt, milyen nagy a dráma mozgósító szerepe. Ebben a műfajban írta első kísérletét Hunyadi László tragédiájáról. Kormányzó elvnek vélte *Pope Essay on Man* című művének természetelvű alap gondolatát. Az előre elrendelésnek ez a meglehetősen lapos bölceleti formában kifejtett eszménye őt sem hagyta érintetlenül. Fejlettebb drámaírói technika mutatkozott meg *Ágis tragédiája* című darabjában, melynek drámai ellentétpárját inkább eszmék (a bölcs, nagyra hivatott uralkodó és rossz tanácsadójának ellentéte) adják, semmint hús-vér szereplők, ezt az eszmeiséget azonban Bessenyei alkalmasnak vélte, hogy művét a császárnőnek, Mária Teréziának ajánlja.

1773-ban saját kérésére megvált a testőrségtől és a magyar református egyház bécsi ügyvivője lett. Végig kellett élnie a protestáns iskolázatásra mért súlyos csapásokat és a *Ratio Educationis* kezdetű rendelet születését, amely alapján változtatta meg a magyar oktatásügyet, hiszen azt állami feladattá tette s állami irányítás alá helyezte. Bessenyei a kormány elképzeléseit támogatta. A szeretet nevében természetesen megvonta tőle bizalmát a református egyház.

Egyre lényegesebb feladatának vélte a nemzeti karakter fogalmának kifejtését. *A törvények útjai* című művében Locke nyomán próbálkozott ezzel. Locke-ot olvassa vigjátékának, *A filozófusnak* mimózálelkű főhőse is, aki azonban bölcsen fejtegeti az emberek egyenlőségét és a szeretet szükségességét.

Igen fontos két művelődésügyi írása, a *Magyarság* (1778) és a *Magyar néző* (1779). Az előzőben a magyar nyelv terjesztését és emelését propagálja, a másodikban erős kritikával illeti a magyar irodalmat és sürgeti a világirodalmi példák követését. 1781-ben e két művének tanulságait összegezte *Jámbor szándék* címmel. E művében a saját szerepéről is ír, és kifejti azokat az elveket is, melyeknek követése és megvalósítása révén az egész nép boldog lehet. *Holmi* című vegyes gyűjteménye a műveltség és művelődés apológiája.

Amikor a református egyház megvonta tőle bizalmát, áttért a katolikus hitre. Aligha vallásos meggyőződésből, inkább a királynő jóindulatát remélte megnyerni. Két évig valóban az udvari könyvtár címzetes őre lehetett, II. József azonban megvonta tőle címét és jövedelmét. Bessenyei borkereskedéssel kísérletezett, s újra bebizonyosodott, hogy a magyar író — élhetetlen, rossz vállalkozó. Hatalmas adósságokkal a nyakában bihari birtokára vonult vissza. Remeteként, félig elfeledve élt, üres óráiban iszonyatos terjedelmű filozófiai költeményt írt *A természet világa vagy a józan okosság* címmel. Materialista nézeteket fejteget benne, miként mintája, Lucretius tette, s egyfajta idilli ósállapot képét rajzolja, a boldog szegénység szépen hangzó, de nem lelkesítő jelszavát hangoztatva. A cenzúra sem lelkesedett a könyvért, kiadását nem engedélyezte, viszont a szerzőt megfigyelés alá helyezte. Kicsit kesernyésen látott neki gondolatainak

összegzéséhez a *Bihari remeté*ben, s ekkor írja nagyigényű alkotását, a *Tariménes utazását*, melynek mintája alighanem Voltaire *Candide*-ja, s emiatt finnyásabb kortársai húzták is az orrukát. Pedig a mű remek szatíra, telve sikerült humoros leírásokkal és jellemrajzokkal. Legfőbb bírálója, a nagy irodalomszervező, Kazinczy Ferenc aligha lett volna képes ilyen erővel ábrázolni a valóságot. Mert az utópikus nevet viselő Totoposz állam nagyon is a valóságra emlékeztet, mint ahogy a mű hősei is élő emberek.

Bessenyei végül is 1811-ben hunyt el. Jó szokás szerint író társai csak emléke előtt tiszteltek nagy megbecsüléssel. Amíg élt különnek számított, halála után derült ki, hogy kezdeményező volt, eszméket ébresztett és propagált, a magyar gondolkodást serkentette alkotásaival. Fontos író volt, bár nem igazán nagy író.

A testőrségben szolgált a vézna, amorózónak nem nevezhető *Báróczi Sándor* is (1735-1809), aki a természet hiányzó adományait az alkímia művelése révén igyekezett megszerezni. Jó stílusú prózaíró volt, részben neki köszönhetjük, hogy jól ismerjük a királynő testőreinek életét. A daliás *Barcsay Ádám* (1742-1806) viszont a költészetet művelte s abban a reményben foglalkozott az irodalommal, hogy a műveltség megszünteti a társadalmi feszültségeket.

Hogy Mária Terézia testőrei közül többen is írók lettek, az aligha választott foglalkozásukkal, vagy a császárnő mellett teljesített kisebb-nagyobb szolgálataikkal hozható összefüggésbe, sokkal inkább a bécsi eszmeáramlatoknak köszönhető és annak, hogy jóeszű fiatal emberek lévén felismerték azt a döbbenetes különbséget, mely a császárváros szellemi élete és a hazai között volt. Tudatosult bennük, hogy a nép felemelkedése csak kulturális életének előmozdításától remélhető. Ennek szolgálatába állították működésüket, melynek igen fontos gondolatai nagy íróink életművébe is beépültek és ott teljesedtek ki.

Számunk szerzői:

Jean-Marie Lustiger párizsi érsek, bíboros

Wilhelm Zauner pasztorálteológus, Linz

Pablo Antonio Cuadra nicaraguai költő

Kontra Ferenc vajdasági magyar író

Dobos Marianne író

Kabdebó Lóránt író

Pomogáts Béla irodalomtörténész, MTA Irodalomtudományi Intézet, osztályvezető

JEAN-MARIE LUSTIGER

Mindszenty bíboros

Mindszenty József bíboros küldetése, méltósága miatt központi helyet foglalt el a magyar történelem drámái, ellentmondásai közepette. Vajon képesek vagyunk megérteni azt a belső és lelki koherenciát, vagyis összetartó erőt, ami őt vezette és támogatta pályája végső állomásáig?

Konokság, keménység, makacsság, merevség — ilyen szavakkal írták körül Mindszenty bíboros acéljellemét, megváltoztathatatlan elszántságát, hogy megmagyarázzák egyedi pályafutását. Bevallom, hogy ezek a jelzők számomra nem sokat mondanak, mert nem adnak kulcsot a személyiség megfejtéséhez. Sztálin is konok meg makacs volt. Ez mégsem elegendő ahhoz, hogy belőle hős legyen; nem elég szívtelennek lenni ahhoz, hogy valaki az igazság tanújává váljon. Nem elég a bíboros jellemének földidézése, hogy fölfedezzük, az ilyen kemény embert mi is mozgatja a tragikus körülmények között.

Élete huszonöt éve rejtve marad, mert egy átlagos papi élet keretei között telte el. E negyedszázad alatt volt plébánosa annak az egyházközségnek, ahol hittanárként kezdte működését. Huszonöt év: egy negyedszázad, mielőtt kinevezték volna püspöknek első egyházmegyéje élére, mielőtt Magyarország prímása lett volna belőle. Már ezen időszak alatt világosan ki lehetett venni életútja egyéni vonásait; igaz, csak kezdeti állapotban.

Amikor távozott a 16.000 lakosú kisvárosból, melyhez öt falu tartozott, mielőtt „címet változtatott” volna (ami egyébként először történt vele), így írt: „Alig van lélek, aki gyóntatószékemben feloldozást ne kért volna, alig van család, amelyet nem ismertem, alig van gyermek, akinek a szemébe bele nem tettem volna és alig van családi kereset, amit nem igyekeztem volna enyhíteni.”

„A pap beletartozik minden családba, ti pedig a lelkiatya családjába tartoztok. Én Jézus útján igyekeztem szolgálni minden társadalmi réteg lelkében. Ha hibáztam, azt felejtétek el az Úr Jézus nevében. Ha valakit megbántottam, azt a jónak szenvedélyes akarata idézte elő.” (Mindszenty József: Emlékirataim, Bp. 1989., 33-34. o.)

Aki ismeri ezeknek a szavaknak az értékét, s lelki aranyfedezetként a mögöttük rejlő, mély emberi valóságot, az tudja, hogy az idézett sorok szerzője mindennek előtt és teljes életével pap. Mindszenty József itt fölfedi a benne lakozó erős együttérzést, az emberi gyöngédséget és a papi lelkületet, melyekre negyedszázados papi élete a bizonyíték. A hosszú tartam igazolja a hitelességet.

Kérlelhetetlen éleslátás

Mindenekelőtt a következő kérdésre kell választ kapni: ennek a plébánosnak miért volt bátorsága az I. világháborút követően szembeszegülni a tanácsköztársaságnak nevezett önkényuralommal, a börtöntől sem rettenve vissza? Az éppen csak kinevezett püspöknek honnan volt kellő éleslátása és ereje szembeszegülni a náciizmussal? Mert ő szembeszállt a nemzetiszocializmussal és az

éppen hatalomra került fasizmussal, hogy tiltakozzon a zsidók deportálása ellen. Úgy tudom, ő volt egyedül, akit ekkor bebörtönöztek, és ellenállásáért mintegy személyesen fizetett: főpapi díszbe öltözött ment az utcára, hogy tiltakozzon a letartóztatások ellen. Rajta kívül kinek másnak volt ekkora bátorsága? Magatartása oly mértékben érthetetlen volt, hogy a magyar történelem további szakaszában az egyház felsőbb vezetői számára időnként zavaró tényezővé vált.

Később soha nem akart panaszkodni sorsa miatt, és a kíváncsiskodók kérdései elől jókedvűen kitért. Amikor a börtönről kérdezték, azt felelte, hogy a leg súlyosabb szenvedést az jelentette számára, hogy hat éven át nem ehetett zöldpaprikát. „Az életfogytiglani börtönbüntetésnek pedig az az előnye — mondta máskor —, hogy nem lehet meghosszabbítani.”

Ez a pap sokkal gazdagabb jellem, mint ahogyan azt a politikai célzatú, túlzottan egyszerűsített arckép mutatja, vagy életének képzelt dramatizálása.

Azon töprengvén, milyen lehetett belső imádsága, lelkipásztori magatartása, azt kérdeztem: minek engedelmeskedett az ilyen ember? Mi volt a titka, cselekvéseinek indítéka?

Jól tudom, erre már sokszor feleletet adtak: „A prímás valójában azért cselekedett ily módon, mert tökéletesen nélkülözte a politikai érzéket. Csalódott!” — teszik hozzá egyesek, s pontosítják gondolataikat: „Mindszenty ellenállása abból származik, hogy rosszul számította ki a jövőt és a politikai erők reakcióját.”

Messzebbre kell menni, sőt merem mondani: Mindszenty bíboros sokkal rosszabb politikus volt, mint ahogyan ez a megállapítás föltételezni engedi. Sőt, egyáltalán nem volt politikus abban az értelemben, hogy ő nem politikában gondolkodott. Mert a „politikai” gondolkodás mindig az egyedül előrelátható, jelenlévő politikai erőkkel vet számot. És ez szükségszerűen rövid távú számvetés. Aki erre tesz, nyerni akar minden áron. A történelem politikai játszmáiban azok, akik rövid távon gondolkodnak, mindig vesztesek, még akkor is, ha látzólag nyertesek. Mert, amint a játékasztalnál is van, mindig a bank nyer... Ki adja a bankot és söpri be a tétet? A halál. A zsarnokokat mindig eltemetik és a népek túlélik őket meg birodalmaikat.

A nem-politikus bíboros

A rövid távú politikai számítás, a „reálpolitika” hosszú távon mindig vesztes. Mindszenty bíborosnak éppen az az érdeme, hogy nem volt politikus a szó megszokott értelmében, jóllehet kora eseményeinek, küldetése felelősségeinek, hivatala kötelezettségeinek tevékeny részese volt.

A bíboros-prímás a körülmények hozta eseményekre válaszolt, amint azt természetesen tenni kellett. De mi volt cselekvéseinek — magatartásának vezérfonala? Itt másféle számítás megjelenésének lehetünk tanúi, amely az egyetlen valós számítás volt: erkölcsi hűség az igazsághoz. Végeredményben ez az, ami eldönti a politikai számításokat, amelyek magukat a valósággal számot vetőnek tartják. Az, amit Mindszenty bíboros makacsságának, „merevségének” neveznek, véleményem szerint nem jellemvonás, hanem spirituális választás, amely az erkölcsi ítélet helyességét biztosítja. Ez a makacsság-„merevség” nem jelent mást, mint a hit hűségét. A bíboros számára semmi másról nem volt szó, mint hűségről küldetéséhez.

Mit feleljünk azoknak, akik Mindszenty bíborost politikai tévedés elkövetésével vádolják? Igen, tévedett. Minden olyasmi, mint a vértanúság is, ostoba

tévedés a bíró és a hóhér szemében; váratlan zsákmány az oroszlán számára. Ez az a kérdés, amelyre minden embernek készséggel felelnie kellene, akár élete árán, annak kockáztatásával is. Ez az a kérdés, amely az emberek és nemzetek életének koherenciát ad. Ki leledzik tehát tévedésben, lett légyen az akár politikai? Az, aki némi haladék ellenében lepaktál a hazugsággal? Vagy az, aki tanúságot tesz az igazságról, akár élete árán is? Mindszenty bíboros fölmutatja nekünk a választ, beteljesítvén azt, amit XII. Piusz pápa mondott neki, őt bíborossá kreálván: „Te leszel az első a vértanúság vállalásában, melyet a bíbor szín jelez.”

A bátorság: kerül, amibe kerül

Ez arra szólít föl bennünket, hogy jobban megértsük, milyen belső erő adja meg az igazság bátorságát; kerül amibe kerül. Amint Mgr. Pézeril mondotta: „Egyedül a lelkipásztori szeretet az, ami mindvégig lobog.” És ennek titkát már a pap Mindszenty József lelkipásztori szolgálatának első negyedszázada fölfedte.

Sztálin, amint említettük, vasakarátú, makacs ember volt. Milyen eszközt alkalmazott? Az erőszakot. Milyen eszközt alkalmazott Mindszenty bíboros? Távol állt tőle bármi erőszak, ha csak nem Krisztus követése a szenvedések útján. Semmi erőszakot nem alkalmazott senkivel szemben; ellenkezőleg, elfogadta az erőszak elszenvetését, nem gyávaságból, hanem a szeretet legnemesebb erejével. Fegyverként a megbocsátást alkalmazta, egészen a legutolsó, belső vívódásáig. Ez nem a Péter tekintélyének magát alá nem rendelő főpap csatája volt. Hanem kizárólagosan az igazság megerősítése: nem adta be lemondását. Semmi mást nem mondott abban a közleményben, amit nyilvánosságra hozott. Engedelmeskedett az egyház törvényeinek; azok értelmében cselekedett mindig; következőképpen nem mondhatott valótlan azzal kapcsolatban, amit gondolt, elhatározott és tett.

Alkalmazott más módszereket? A „szabaddá tevő igazság” lelki eszközeit, egészen a legsúlyosabb megpróbáltatás elfogadásáig, a magány, a megaláztatás, a belső összetöretés vállalásáig. Ebben az elszigeteltségben szabadon elfogadta, hogy a keresztre feszített Krisztus magánya legyen az ő börtöne, hiszen lelkipásztor volt, igazi pásztori lelkülettel.

Mindszenty bíboros egyénisége fémjelzi azt a nemzetet, amelyből született, s ezért cselekvési-magatartási vonalat jelöl ki a magyarság számára. A kommunista totalitarizmust, egyébként ezen a ponton éppen úgy, mint a náci totalitarizmust, nem csupán a fizikai erőszak és az emberek megvetése — brutalitás, üldözések, zsarnokság — jellemezte, hanem főként a hazugság. És az embert romboló erők közül leggonoszabb a hazugság, amikor önmagát az igazság színeiben tünteti föl. A *Macbeth* elejéről a boszorkányok dala közismert: „A szép csúnya és a csúfság szépség.” Az emberi gonoszságnak is megvan ez a diabolikus jellemzője: az igazságot tévedésnek és a tévedést igazságnak tartani. Az értékeknek ez a megfordítása, felforgatása, eltorzítása valóban ördögi jellegű. Amikor egy hatalom szabadságnak nevezi a szolgaságot, igazságnak a hazugságot, a csalás uralmát alapozza meg. „A csalás” — nem ok nélkül használom ezt a szót, amelyet Bernanos egyik regénye címéül választott — leggonoszabbja a hamisságoknak és a kelepceknek, melyek egyénekre és egész nemzetekre egyaránt leselkedhetnek.

Mindszenty bíboros mártíromsága, tanúságtevése arra biztatta az embereket, hogy ne egyezzenek bele a csalásba. Az igazság a legfőbb erő. Az igazság szeretete az a legfőbb erő, amihez az ember fordulhat, hogy beteljesítse sorsát, hivatását.

Pilátus szkepticizmusára — „Mi az igazság?” — Jézus hallgatag hűsége felelt a kereszt misztériumának szellemében. Jézus Krisztus tanítványa, Mindszenty József bíboros apostolotúdi küldetését ehhez hasonlatosan, hallgatag hűséggel fejezte be.

Török József fordítása

MINDSZENTY JÓZSEF

A Szent Jobb ünnepén

Kedves Híveim!

Szent István királyunk — bár megaszott, de Isten által 909 éven át romlás, porladás nélkül fönmaradt, csodákkal annyiszor kitüntetett, dicsőséges Szent Jobbját ünnepi menetben, szent énekek és imádságok között kísérte a főváros és az ország hívó népe az ő Bazilikájából ide az ezredévi emlékhöz. Ezen a történelmünket lehelő térségen ma megújul előttünk a kilenc évvel ezelőtt itt lezajlott eucharisztikus világkongresszus annyi fonséges mozzanata. Ez a tér az akkori kérdéses időben is csalhatatlanul megmutatta, mi a nemzet igazi lelkesége. És a mai kérdéses időben is félreérthetetlen választ ad a megjelent százazrekkel ugyanarra a kérdésre.

De ki az, akit „magyar kíván”? „Kicsoda ez, hogy dicsérjük őt?” (Sirák 31,9).

Ez a Szent Jobb volt az, amely nemzetünket közel egy évezrede megszámlálhatatlan jótéteményben részesítette. Győzedelmes kéz: diadalmaskodott külső és belső ellenségek: Konrád és Boleszló, Koppány és Ajtony felett. Amikor Konrád rárontott Nyugat-Magyarországra, az ottani magyarok sérelmére és fejük felett nem kötött a szintén uralkodó, szintén keresztény Konráddal örök időkre szégyenletes megegyezést, — hanem seregével beleszorította a Hanság mocsaraiba, és válaszképp a magyar határt elvitte Melkig.

De győzelmes hadvezére nem egy van a magyar népnek, és mint ilyenek nem jutottak el a szentség koronájához és nemzetük ily fokú tiszteletéhez.

A földi boldogulás eszközeit adta meg népének. Ő tanította meg népét az egyházon keresztül földművelésre, iparra, építésre, művészetre. Iparosokat, szerzőket hozatott be külföldről. A kanonokokon, szerzeteseken, plébánosokon keresztül ő teremtette meg az iskolázást. A deákok egyaránt kerültek ki a nemesek és szolgák fiaiból.

Elhangzott 1947. augusztus 20-án a Hősök terén. A címet a szerkesztőség adta a beszédnek. Az esztergomi Prímási Levéltár anyagából közreadja Dr. Beke Margit.

A földi jóléten, kultúrán is számtalan uralkodó fáradozott, de az egyház nem tiszteli szentként őket, ha hálát érdemelnek is.

Keresztény államot alkotott, amelyben 9 és fél évszázada élünk, és találta meg ez a nemzet a földi boldogulását. A népvándorlás óta a 10-11. századig a keresztény államok egész sora keletkezett, és alapítói közül vajmi kevés a szent.

Ez a kéz terjesztette a katolikus vallást, azt általánossá tette. A katolikus vallás célja, hogy vele és általa az emberek üdvözüljenek, vagyis a lelkek eljussanak az Istenhez, és Vele örökre egyesüljenek.

9 és fél évszázad alatt milliók haltak meg és ebben a szent hitben üdvözültek, és Szent Istvánnak hálásak. De legyünk hálásak mi is őseink üdvösségéért.

Ezt aztán már kevés államférfiú mondhatja el.

Az államférfiak élete milliók életébe szövődik be, és milliók lelkéért felelősek is. A vallás és erkölcs támogatása vagy háttérbe szorítása körül nehéz lesz az ítélet egykoron. Ha egyetlen hiábavaló szóért a magános meglakol az ítéleten, mi lesz a következése egyetlen szabadjára engedett, ifjúságrontó könyvnek, újságnak, felülről erőltetett egyesületnek? Szent István ilyenekért nem felel. Sőt, gyászos öltözetben előtte sírva kérjük, vegye le a hályogot a magyar szemekről: ne pusztítsa magyar a magyart, dús díjak ellenében se segítse hontalanná tenni a magyart, és ha egyik földön véget ért a gyötrelme, ne folytatódjék a másik, kényszerű hazában a fogság, vallatás, gyötrelme.

Imádsága és erényelete tette őt nagygyá. Igazságos volt alattvalóival, alázatos az Istennel szemben, szigorú a bűnhöz, könyörülő az üldözöthöz, özvegyhez, árvához, szegényhez. Erős a balsorsban, szerény a szerencsében.

A kormányzó hatalomnak hét ékességét és támaszát sorolja fel. Az I-III. az igazi krisztusi hit, az egyház és a főpapság rendje. Ezeket Isten rendelte örökké, kegyelmeinek osztogatóivá, a kötés és oldás hatalmának kezelőivé: „Aki titeket hallgat, engem hallgat, aki titeket megvet, engem vet meg.” (Lk 10,16). Nincs egyház tanítóhivatal nélkül. Akik a tanítóhivatal nélkül akarnak katolikusok lenni, az élet bármely viszonylatában futóhomokra építenek.

A kanadai Montreálban június 24-én végignéztem a város és az egyetem rendezésében a franciák évről-évre megismétlődő történelmi felvonulását. A francia kisebbség történelmi jelmezekben ünnepelte a múltat, a kanadai települést, a régi ruhákat, szokásokat, a francia családot, ifjúságot. Nem maradt a házakban senki, mind beleolvadt a népe múltjába. Zsákba se bújt senki, silány evés-versenyt se rendezett. Mindenki izzóan és egységesen francia akart lenni. Amikor a három órás történelmi menetet végignéztük és a sudár montreáli érsek arcába belenézttem, azt gondoltam, ha szabad volna irigy lenni, hát én a montreáli érsek örömét elkívánnám magamnak. Kellott ez az élmény nekem, a múltját szégyenlő, kedvteléssel ócsárló Magyarország hercegprímásának. A mi ezeréves múltunk Szent Istvánban testesül meg legkifejezőbben. Tőle kaptuk legnagyobb és időálló értékeinket, egyházat, Mária-tiszteletet, a keresztény nevelést.

Éljünk eme értékek szerint ne csak augusztus huszadikán, hanem minden hónap minden napján, az elején úgy, mint a végén. És most leemelem a Szent Jobbot lelkileg, úgy vegyéték, hogy külön-külön mindegyitek szívére helyezem. Járjon át az ő áldása a nyilvános életben is minden társadalmi osztályt, mert minden osztály, az egész társadalom is Istené. Büszkén őrizzük a Szent István-i hagyományokat családban és társadalomban, és ezzel keltsük életre az elalélt Magyarországot, és ez segítsen Istenhez. Amen.

A Vigilia beszélgetése

Baránszky Lászlóval

Itthon jobbra költőként ismerik, New Yorkban művészettörténészként. Fia Baránszky-Jób Lászlónak, a pár éve folyóiratunkban is meggyászolt kitűnő esztétának és irodalomnépszerűsítőnek, neveltje Szentkuthy Miklósnak és Szabó Lőrincnek. 1956-ban textiltervező feleségével Amerikába távozott, ahol Panofsky munkatársa lett. Tanított Santa Barbarában, hosszabb időt töltött ösztöndíjasként Firenzében. Költői pályája két alapvető hagyományt szintetizál: a hazai nyugatos iskola formafegyelmét ötvözi a párizsi Magyar Műhelyesek avantgardenosztalgijával. Immár gyakran hazalátogató költő és tudós. Talán első itthoni tartózkodása idején általam küldte be a Petőfi Irodalmi Múzeumba az általa őrzött iskolai önképzőkori naplót. Már akkor kifejtette dédelgetett vágyát: a kettős életet; Tihanyban és New Yorkban párhuzamosan élni. Ma már ez lehetőség. Készülhet az atyai örökséget birtokba venni: a Szabó Lőrinc által Bari-villának nevezett tihanyi házat, és egyben feldolgozni apja hagyatékát, főként levelezését. Ebből az anyagból adott közlésre számunkra is két darabot: Szabó Lőrinc halála előtti nyáron küldött gépírt levelezőlapját, illetőleg halálos ágyáról feleségének lediktált levelét, melynek szakadt papírja töredezett, ceruzajelei mára már elmosódottak. És a véletlen úgy hozta, hogy épp most került kezembe címzettje jóvoltából egy kézzel írt szöveg, amelyet Szabó Lőrinc küldött egy akkor ifjú ismerősének, Pajor Károlynak, átmeneti álláslehetőséget kérve az egyetemről kizárt ifjú Baránszky számára. A levelek életrajzi érdekességűek, mégis ma olvasva, kísérteties szövegek: háttérükben egyetemi kizárás, a költő visszatartott svájci és párizsi útlevelének „ügye”, és könyvvisszafogás, elképzelhető rossz sejtelmek, gyanúk, történelmünk, irodalomtörténetünk közelmúltjának sajnálatos tartozékai.

Hatvanadik születésnapján készült beszélgetésünkben Baránszky László ifjúságát idézzük, iskolaéveit, és egyben egy, az időben példaképpé emelkedett iskolatípust. Egy iskolát, amelynek eszménye a szolgálat volt: a nevelésükre bízott ifjak legjobb adottságainak felszínre hozása, kifejlesztése.

— *Vannak iskolák, osztályok amelyek legendás színben tűnnek fel az utódok szemében. Vajon a véletlen hozza össze a nagyszerű tehetségeket vagy az iskola szelleme jó időben segíti a diákban szunnyadó lehetőségek elősarjadását: okos figyelemmel ápolja az öntörvényű tehetség kibontakozását? A ti iskolátok ilyen legendás együttes volt a háború alatt és után, a budai Szent Imre herceg cisztercita gimnáziuma.*

— *Vagy ahogy akkor családias szeretettel hívtuk, a ciszteráj, amelynek helyén az államosítás után a József Attila gimnázium alakult. Azt hiszem, hogy maga az a tény, hogy mi oda mentünk eredetileg, hogy egy bizonyos különböző de*

mégis közös nevezőjű családi és kulturális háttérrel rendelkező társaság megjelent ott, már egyfajta együttes létrejöttének alapját jelenthette. Az iskola pedig megengedte, hogy a barátságok kifejlődjenek, adott időt rá, nem zavarta meg, nem terhelte túl a társaságot mindenféle fölösleges formalitással. Volt lehetőségünk foglalkozni azzal, amivel akartunk. A másik dolog pedig az, hogy az iskolában is volt valami, nem akarok felválni, de a Lycée Condorcet-nak az atmoszférájából: az intellektuális bátorság jutalmazott dolog volt, férfiaságunk egyik alapvető eleme. És ezt még a szomszéd, szintén egyházi Margit gimnáziumban a lányok között is méltányolták. Például, hogy egy tizenöt-tizenhat-tizenhét éves fiú olyan dolgokkal foglalkozik, amiket szigorúan kulturálisnak kell neveznünk: Thomas Mannt németül olvas, József Attila iránt érdeklődik vagy éppen Rilket fordít. Ez általában a közép- és kelet-európai kultúrákban nem nevezhető a legférfiasabb dolognak. Amerikában pláne nem. Amerikában az a férfias dolog, hogyha egy futballcsapatban sikerül a másik tagot lesöpörni a pályáról. Itt nálunk, a cisztereknél, azt kell mondanom, majdnem reneszánsz, majdnem tizenhatodik századi értelemben férfias tevékenységnek számított, ami az ember egyéniségének a megerősítésére szolgál. Együtt ébredt fel a férfiöntudatunkkal a kultúrában való részvételünk. Köteteket hordtunk be az osztályba, mutogattuk egymásnak, átcipeltük a Margit gimnáziumba is. Mint a századfordulós Párizsban vagy a tizennyolcadik század francia szalonjaiban, olyan kemény, rákérdezős, igazi értékekkel foglalkozó szellemi élet folyt. Nem az iskola ellenére hanem éppenhogy sugallatára, irányításával.

Ezt az értékrendet még a futballcsapat is elismerte. Egyszer az osztály legerősebb tagja, egy Langhard Arvid nevezetű, félig svéd, félig magyar fiú csodás kosárlabdajátékos, legalább egyméter kilencven, védett meg egy tanári beavatkozással szemben. Ritka esemény volt: tanárom felháborodott azon, hogy én túl komolyan vettem Szerb Antal irodalomtörténetének egy passzusát, azt hiszem éppen Petőfi szerelmi kötetéséről. Baudelaire-hívő lévén, az ifjúság hevében elmarasztaltam Petőfi módszerét. Irodalmi téren kissé konzervatív tanárom magán kívül volt, megsértődött, hogy Petőfiről így merek beszélni, és amikor indulatosan felém közeledett, hogy felháborodását alaposabban bizonyítsa, Langhard Arvid teljes magasságában fölemelkedett a padjából és valószínűleg minden jobb meggyőződése ellenére azt mondta: a Baránszkyknak igaza van. A tanár visszavonult.

— *Nehéz időben jártatok gimnáziumba. Német megszállás, ostrom.*

— Az egész iskola, minden egyes osztály (egyetlen pap kivételével) egyöntetűen és kifejezetten elítélte a náciakat. Március 19-én, emlékszem, mikor a németek bejöttek, majdnem gyászmisét tartottak. Osztályfőnökünk, Pomázi Celesztin, egy jázsági igazi magyar parasztcsalád tagja, nyíltan megmondta, amikor egy kicsivel hamarabb egy óra helyett már délben elengedtek bennünket, hogy bár minden erkölcsi jogunk megvan arra, hogy a megszálló csapatokat megvessük, és ennek kifejezést adjunk, ne csináljuk, mert ez egyoldalú retorzióhoz vezet.

Soha, semmiféle megkülönböztetést nem alkalmaztak. Az iskola szelleméből következett: minden osztályban, minden vallás és társadalmi réteg képviselve legyen. Voltak arisztokraták és parasztok, evangélikusok, reformátusok és zsidók; egészében a budai középosztály nevelése számára szerveződött. A mi osztályunkban is voltak közöttünk olyanok, akik a zsidótörvény alá estek. Ezekkel szemben sem volt az égvilágon semmiféle megkülönböztetés. Még az a bizo-

nyos patronalizálás sem, hogy kedvesebbek lettek volna hozzájuk. A német megszálláskor személyesen mindenkinek adtak jótanácsot, akikről úgy érezték, hogy veszélyeztetve vannak. És a tanárok viselkedéséből, példájából megértettük, hogy itt egy erkölcsi abnormalitással, csóddal állunk szemben, és hogy ebből nemcsak hogy ki kell maradni, hanem ellent is kell állni valamilyen formában. Azt mondták, ha ezt nem látjuk be, az eddigi tanításai semmit nem érnek. És valóban, azok is, akiket munkaszolgálatra kényszerítettek az idősebb diákokból, azok is akik egy légelhárító századba voltak besorolva, mind nagyon becsületesen és tisztességesen viselkedtek, a katonai becsületre sem hoztak szégyent. Be kell vallanom, nagyon büszke vagyok rá, hogy ilyen hihetetlenül emelkedett erkölcsi állásponton lévő emberek tanítottak egytől egyig.

— *És az ostrom után?*

— Liberális, kitűnő, szinte akadémiai rangú intézmény volt. Az iskola államosítása után nem egy tanárunk az egyetemen tanított tovább. Liberalizmusa majdnem a végletekig feszítve, egyetlen viselkedési szabály volt: töltött géppisztollyal az ablakpárkányra kiülni nem lehet. Hát ez persze túlzás, amit mondok, de az atyák nagyon megértőek voltak a történelmi sokkunk iránt. Aztán 1946-ban már egy kicsit szorosabban fogtak bennünket, de még ekkor is finoman, inkább tanácsadás formájában igyekeztek kezelni a különböző viselkedési kilengetéseinket. Majd pedig az iskola rendkívül intenzív tanító intézménnyé vált és maradt egészen a zárás pillanatáig, sőt a mai gimnázium nyilvánvalóan átvette ezt a tradíciót és folytatja azt.

Az is nagyon segítette ezt az intézményt, hogy a tanáraink majdnem kivétel nélkül valóban akadémikusok voltak. Az igazgató Brisits Frigyes a filozófiát tanította, és ha jól emlékszem logika óráin elkalandoztunk Wittgensteinig, de ahogy Vörösmartyt ismerte, az is példaadó volt, a költő talán legjobb monográfusa volt. Időnként etikát is ő adott elő. Egy csodálatos mondására máig is emlékszünk, ha megengeded, utánzom őt, vedd úgy, hogy ez egy kegyeleti szertartás és mindjárt egy kis demonstráció. A következő szöveget tartotta egyszer egy kisebb botrányunk után: „Fiuksz! Fiuksz! Aki hazudik, az lop, aki lop, az csal, aki csal, az öl. Gyilkosok lesztek fiuksz!” Nagyon szeretett bennünket és rettentően aggódott, hogy hova fogunk jutni ebben a nagy életes életben.

— *Édesapád és Brisits Frigyes, ha jól tudom, barátok voltak.*

— Szakmailag is és különben is. De rossz iskola lett volna, ha ezt bármiféleképp éreztették volna velem, ha egy kicsit is kivételeztek volna bizonyos esetekben. Ott volt a híres latin megbukásom története. Egy szép este ugyanis belerohantam latin professzoromba, civil tanáromba a Moulin Rouge környékén. Mire ő azt mondta, választhatok, vagy újra megtanulom nyáron az egész latin nyelvtant, amit szerinte nagyon hiányosan tudok és csak intuitív módon viszonyulok ehhez a gyönyörű nyelvhez, vagy pedig óriási fegyelmi lesz belőle. Mivel nem kívántam a szülőket kitenni annak, hogy erkölcsömet alaposabb és közelebbi vizsgálat alá vegyék, inkább a bukást választottam. Szegény apám akkor tényleg azt hitte, hogy lazsáltam egész télen át, és Tihanyban egész nyáron a latin nyelvtant mondtam fel neki, ő, aki félelmetesen értett a nyelvtanhoz, egyszerűen nem értette, mi történt velem, én pedig a Moulin Rouge-beli megjelenésemről kínosan hallgattam, persze gondolom úgyis sejtette, hogy nem egészen a stúdiumaimmal töltöm az időmet, mikor hajnalonta potyogok vissza az

ágyba. Különben azért tett ebbe az iskolába, mivel a piaristákat, ahová ő valaha Vácott járt, túl szigorúnak találta, úgy gondolta, ebben a légkörben én jobban fogok virágozni, ha virágzom egyáltalán. (Különben is a piaristáknál már járt akkor egy Baránszky; unokatestvérem, Imre. Ő kitűnő tanuló volt, később fantasztikusan zseniális atomfizikus és számítógépes ember lett belőle.)

— *És más tanáraid?*

— Pataki Vidor nevéhez fűződik, még vidéki tanár korából az egri vár ásásainak megkezdése. Több dimenziós történelmet tanított nekünk, az annalesiskola is büszke lehetett volna arra, amiket imádott kappan hangján előadott. Hetedikes-nyolcadikos óráin elhangzott magyarázatait egyik iskolatársunk jegyzeteiből rekonstruálta külföldön, megjelentette magyarul és franciául, és a Vatikán jóváhagyásával ez lett a külföldön létesült magyar nyelvű iskolák történelem-tankönyve. Hetente két órája volt Rajeczky Benjáminnak: a Bénivel eltöltött nyolc év az iskola ajándéka volt; a Dobszayék gregorián kultúrája vagy Jeney Zoltán hihetetlen klasszikus érzékenysége is az ő segítségével fejlődött ki, a zenei kultúrát a legmélyebb és legtágabb aspektusában tanította. Gimesi nevezetű biológiaprofesszorunk amolyan preteilhardiánus evolúciós biológiát tanított. Pomázi Celesztin, akit Sanctus Celestinusnak hívtunk, matematikát tanított és misztikus teológus volt. Tőle hallottuk a legszebb szentbeszédeket. A mai teológia kezdi tanítani, amikről ő már akkor beszélt. Például az egyik gyönyörű húsvéti szentbeszédében azt emlegette, hogy mikor Jézus a csodálatos kenyérszaporítás után olyanokat mond, hogy „ha nem eszitek az Emberfia testét, és nem isszátok a véré, nem lesz élet bennetek”, akkor az apostolok egymásra néztek, és azt mondták, az Úr fáradt. Mostanában értelmezik ezt akként a teológusok, hogy vannak olyan misztikus megnyilvánulások, amelyek sokkírozták az apostolokat, azok bizonyos pillanatokban nem értették meg a tanítás lényegét. Úgyhogy Pomázi tanár úr nagyon szépen olvasta az Írást, és kitűnően tudta kommunikálni. Szerettük őt, megértő osztályfőnök volt, túl megértő is, dehát mi az iskola diákok nélkül?

— *Kik is voltak akkor diákok?*

— Nyolc évig ült mellettem Imre László, ma Montrealban élő kitűnő geológus. Sok sakkbéli megnyitásméletet tanultam tőle, olyan órák alatt is, ahol jelenlétünk nem volt feltétlen szükséges. Aztán együtt maradt egy bridzspartitársaság is. Haynal András a kitűnő belgyógyász professzor fia, jezsuitának készült, jelen pillanatban Svájcban Jung katedrájának birtokosa, pszichológus; nem tudom miért, Fricinek hívtuk és átszellemült arccal osztotta a kártyát. Lukácsy András szintén része volt a bridzspartinak és az irodalmi körnek, körülbelül két perccel később adta a választ, de mindig nagyon megfontoltan a megfelelőt. És hát Rupprecht Gábor, a későbbi Garai, aki zseniálisan fordította akkor Rilket. Ő volt az osztály felnőtte, lutheránus léteire ő lett az osztálybizalmi. Rengeteget dolgoztunk, szinte közlésképes dolgozatokat írtunk. Ilyen volt Garai Tamási Áront az önképzőkörben köszöntő ódája, vagy az alattunk járó Abody Béla szenzációs Szabó Dezső dolgozata. Őt ez a tanulmány tolta a térképre, mint fiókszénit, no meg természetesen rendkívül rövid shortjai, és az, hogy kottatadás nélkül énekelte az összes magyar operaáriát, betéve tudván dallamot, szöveget. Ez az önképzőköri lázadó alsó osztály is érdekes volt. Vajda Miklós a magyar kultúra nagy harcosa, hogy az angol nyelvterületen a magyar költészet

ennyire ismert, az nagyrészből az ő érdeme. És ott van Thomas Sándor, a Rockefeller egyetem egyik legkiválóbb biokémikusa. De ez az iskola adott színpadi megjelenési lehetőséget Latinovitsnak, Vajda Miklós tanította őt, meg én is reneszánsz gesztusokra, például hogyan lehet rövid törrel körmöt pucolni, mert azt korabeli freskók ábrázolják.

A ciszterek rendkívül tisztelték az ember egyéniségét. Az oktatást is az egyéniségre szabták, az ember méltóságérzetének megsértése nélkül. Nem emlékszem, hogy nyolc év alatt engem egyszer is megaláztak volna ebben az intézményben. Egyszer volt, hogy a folytonosan csöpögő vízfestményeim miatt, mert nagyon tócsásan festettem, ki akartak küldeni a teremből, hogy most már hagyjam abba a pancsolást. Amikor is én fölálltam, közöltem tanárommal, hogy nem megyek ki. És ezen ő rettenetesen mulatott és tényleg nem mentem ki.

Ők abban bíztak, hogy a tanítás kvalitása, mivel ők maguk rendkívül felkészülten érdeklődtek a téma iránt, az maga lekötötte az ember figyelmét. Ha nem, akkor nincs az a fegyverzési módszer, amivel ezt elérhetik.

Most, így utólag, még azok a dolgok is, amelyeket mulatságosnak vagy visszásnak találtunk, gyönyörűen jönnek elő, és tulajdonképpen gyönyörűek is voltak. Bevallom, hetedikben, mikor a legjobban kellett volna tanulni, 270 igazolatlan órámmal volt, amit, hogyha szétszotom a gimnázium tanulóira, valamennyit ki lehetett volna csapni.

— *És hova jártál?*

— A Budagyöngye kocsmába, de *Szentkuthyval*, és Fityó felért őt akadémiaiával akkor. Ő minden területen szaktudással rendelkezett, amiről beszélt. Semmi amatőrség. Ellentétben egy másik hőssel, a *Diárium*-beli cikkeiből megismert Hamvas Bélával, aki lélekben egészen emelkedett férfiú volt, de egy csodálatos amatőr. Róla is írtunk az önképzőkörben: nála a kiindulási alap, a szempont csodálatos, de ha konkrét dolgokról beszél, annak utána kell nézni.

— *És milyen volt a vallásos szellem?*

— A vallás nemcsak rítus volt, hanem egész életre szóló hangoltság. Azokat az értékeket, amelyek a vallásban értékek, a mindennapi gyakorlatban egyszerűen átadták azzal, hogy olyan atmoszférát teremtettek, hogy nem lehetett ezt kikerülni. Utólag úgy érzem, hogy egy zen-buddhista módszerű gyakorlatban volt részem anélkül, hogy tudatosan csináltuk volna. Mégiscsak csináltuk, és jobban csináltuk — szerintem — mint sokan mások. Nem követelték, hogy Rahner dogmatikáját mondjuk fel ától zetig, azt viszont megkövetelték tőlünk, hogy ebben a szellemben cselekedjünk és éljünk, és ez minden körülmények között, állítom neked, hogy megmaradt bennünk.

Kabdebó Lóránt

Szabó Lőrinc három levele

Pajor Károly
Kistarcsa
Iglói út 5.

1950. XII. 6.

Kedves Barátom!

Bemutatom neked e sorok átadóját, ifj. Baránszky-Jób Lászlót. Nagyon örülnék, ha tífélétek valami álláshoz juthatna. Édesapjáról bizonyára tudsz: esztéta, kritikus, irodalomtörténész, középiskolai igazgató és egyetemi magántanár. Igazán véletlen, hogy nálunk nem találkoztál vele: szomszédunk. Hogy az ifjú László mit szeretne, majd elmondja ő maga. Ettől függetlenül is jóbarátaid közé sorolhatod őket. De azért ne felejtsd a régieket sem, köztük igaz hívedet,

Sz. Lőrincet.

(Tel.: 16-41-41)

Baránszky-Jób László prof. úrnak,
Tihany Mú út 7. (?)
Budapest, 1957. Júl. 14.

Kedves Laci! Lapodat köszönöm. Még mindig nem tudom azonban, megyek-e, megyünk-e és hogy hová. Hogy szállás bőven akad, annak örülök, tinektek nem akarunk terhetekre lenni. Az én ügyeim sem dőltek el véglegesen. Azok azonban jó esetben is sokáig elhúzódnak még, akár egy hónapig is. Így aztán valószínű, hogy pár hetet még a víznél töltök. Ha lehetne olyan privát szállást találni, ahová kapaszkodó nélkül feljutok, akár Tihany is jó volna; (emberekkel édeskevésbé vágyom érintkezni). Esetleg a volt Berekné és a Rév közti tájon; ha a kosztolás is megoldható. I. Gy.-ék tudomásom szerint hétfőn készülnek le, alighanem hosszabban már. Ha Gyuláné vagy te nem tudtok könnyen szerezni valami szállást, akkor majd a túlparton leszek valahol. Ennek a hétnek a második felében Nagyklárával már komolyan szándékozunk leutazni, pár napra ő, hosszabb időre én; míg a szálláskérdés el nem dől, erre a pár napra majd a Sportban leszünk. Nekem különben is Földvár az ősi vonzalmam. Szóval hát e hét végén majd jelentkezünk. Dolgozni szeretnék! A Tücsökzene új kiadását most egy hónapon belül remélik. Kár, hogy nem láttad a gyönyörű Si-Kinget! (Nekem nincs közöm hozzá, sajnos.) A nagy meleget igen élveztem, s félek, hogy hamarosan már újra fáznak kell. Esemény nincs. Aurél visszajött Prágából; nagy siker, eladás nix. Szegi Pali a Kútvolgyiben; igen komisz állapotban a szíve és veséje. Gizikének kézcsók! A viszontlátásig szeretettel üdvözöl öreg cimborád:

Sz. Lőrinc

F.: Szabó L., Bpest. II. Volkmann utca 8.

Borítékon: Balatonfüred, Áll. Szívkórház
fszt. 12. Szabó Lőrinc
Baránszky Jób Lászlóéknak
Budapest, II. Kórház u. 16.

Levélben:

Kedves Laci!

Tihanyban múlt csütörtökön délután leütött lábamról a harmadik szívtrombózis. Gyuláéktól mentőautó vitt be a füredi Áll. Szívkórházba. Most itt fekszem a fszt. 12-ben. Nagyklára épp szintén lejött vol[na] Tihanyba, telefonon Gyuláék rá [ha]ngolták. A társaság ma, vasárnap délután megy vissza autón Pestre. Nagyklára 2-3 nap múlva újra lejön ide és kíséromként kb. egy hétig itt lesz a szobámban. Ennélfogva e sorok vétele után hívjátok fel, kérlek, hátha tudnak már újabbat is. Képzelheted, milyen becstelen kedvben vagyok. Itt jó barátok, Debrőczy Tibor igazgató főorvosék vigyáznak rám, amennyire lehet. Nem tudom, mi lesz velem, kibírom-e a hat heti mozdulatlanságot. Alkalmilag írd meg [hogy] megkaptad-e te a neked szánt Tücsökzenét. A kötet forgalombahozatalát ugyanis a megjelenés pillanatában leállították, állítólag „december elejéig”. E mögött minden elképzelhető rossz megbújhat. Ahogy rém gyanús nekem az Örök barátaink körül kialakult sötétség is. Ha ráérsz, írj, bár felelni nem fogok. Gizikének kézcsók, téged öllelek

Bp. 1957. IX. 15.

Lőrinc

A költő halálos ágyán diktálta a levelet feleségének, aki azt Budapesten adta postára. A postabélyegző felirata: Budapest, 62. 1957. IX. 17. 21.

VARGA MÁTYÁS

A titkokat ne leld meg

I.

Titoktalan korban élünk. Vagy legalábbis azt hisszük magunkról. Hasonlítunk Chamisso novellájának hőiséhez, Peter Schlemihlhez¹, aki szegénységében egy kifogyhatatlan pénzes zacskóért eladja árnyékát az ördögnek. Azt gondolja ugyanis, hogy árnyék nélkül még nagyon jól megvan az ember. Ettől kezdve azzal telik az élete, hogy árnyéktalanságát leplezi, mert — ahogy a novellában elhangzik — „rendes ember, ha napra megy, nem szokta otthon felejtetni az árnyékát”. A titkaiból kiforgatott XX. századi ember tragédiáját sejtí és sejteti meg Chamisso. Azét az emberét, aki deszakralizált világának nyomasztó szegénységében Faust és Don Juan végletes telhetetlenségével vágyik a *totalitásra*.² Hogy ez övé lehessen, boldogan mond le valamiről, ami mindeddig úgy tartozott hozzá, mint az árnyéka. Elveszített titkának tragédiájára a modern ember most, napjainkban kezd ráébredni. Most kezd észrevenni, hogy *titka nélkül idegenné vált a világban*.

Amikor azonban a Hegel filozófiája által legitimizált *totalitás-vágy* hatalmába kerítette a határait vesztett embert, semmitől sem riadt vissza. Még attól sem, hogy bármiféle *totalitárius* hatalom teljes eszköztárát felhasználva *birtokolja* a másikat. Hiszen árnyék nélküli társa végtelenül kiszolgáltatottá vált számára. A *Szent* többé már nem lakott benne. Ezért tehette meg, hogy az ökológ brutálisával törjön rá, hogy még az állatvilágban is ismeretlen kegyetlenséggel bánjon vele.³ Először csak a testét akarta. Hogy ez végül is mihez vezetett, senkinek sem kell magyarázni, aki látta az auschwitzi láger vitrinjei mögött tornyosuló szemüveg-hegyeket, emberhaj-bálákat, aki olvasta Szolzsenyicin történeteit...

II.

De a Mefisztó társául szegődött ember már nem elégszik meg a testtel, *totalitás-éhségében* a lélekre is igényt tart. Ebben éppen kapóra jön számára a pszichológiai tudományok — különösen is a pszichoanalízis — fölfedezése és fejlődése. Minden pszichológia és pszichológizálás, amely képtelen arra, hogy úgy álljon a másik elé, miként Mózes állt az égő csipkebokor előtt: levetett sarukkal, — Goethe bűvészinasához hasonlóan — olyan hatalmakat szabadít az emberre, amelyeket csak előcsalni képes, visszaparancsolni nem... Így tudatlanságában

vagy gonoszságában nagyon mélyen tud sebezni minden emberi bizalmat, önbizalmat, reménységet és hitet.

A test és a lélek titkaiból kifosztva mi maradt még számunkra? Van-e még titok megfajtatlan?

Titkaink omladozó falán talán még két kapu van, a két leglényegesebb, melyek szilárd fundamentumuknál fogva jól tartják magukat: a születés és a halál.

A születés, a fogantatás és a szerelem titka ugyanaz a kapu. Mivel a halál, a másik kapu, egy-egy közlekedési balesetet, vagy közvetlen környezetünket érő tragédiát leszámítva, nincs jelen életünkben, többnyire készületlenül is ér bennünket. A halál rettegést kelt, ezért szeretnénk (amíg lehet) elhessegetni, elbagatellizálni, számúzni nem csak az életünkből, de még a gondolatainkból is. Ezt a kaput lehetőleg elkerüljük. A szerelem kapuját még valamelyest ismerjük. Ezért mondhatjuk Olivier Clément-nal: „Napjainkban a férfi és a nő találkozásában átélt erotikus élmény kétségtelenül az utolsó misztikus élmény, amelyet az elvilágiasodott társadalom ismer.”⁴ Bár a szerelem titkát mélyen kikezdte a pornográfia, mégis azt gondoljuk, hogy „a fiatalok az erőszban még soha nem sejtették meg annyira, mint napjainkban a legnagyobb szentséget”⁵. A szerelem az utolsó obulus, mellyel esetleg átkelhetünk a túlsó partra. Talán éppen ezért kell féltve őrzött kincsünknek tekinteni.

Ennek az utolsó obulusnak az elvesztéséről szól Bartók Béla *A Kékszakállú herceg vára* című operája. Judit megrészezedik attól, hogy a Kékszakállú lelke, a férfi lelke megnyílt előtte. Még elmehetne, még nyitva van az ajtó, de ő túlságosan is biztos a dolgában: „Ha kiűznél, küszöbödnél megállanék, küszöbödre lefeküdnék.” Mivel *mindent* akar, egyre mélyebbre száll, hogy övé legyen, hogy birtokolja a férfit. A teljességre tör, nem tud és nem is akar közben megállni. Szerelme azonban már a második ajtó után megbicsaklik. Az utolsó két ajtó kinyitására már *csak a kíváncsiság* vezérli. Nem mondja többé, hogy: „Add a kulcsot, mert szeretlek!” Mire a hetedik ajtóhoz jutnak, Juditban a szeretet gyűlöletté változik. Kegyetlen vádaskodással követeli az utolsó ajtó kinyitását. Ha itt képes lenne megállni, még mindig nem lenne későn. De Judit nem veszi észre, hogy már a második ajtó után sem lett volna szabad továbbmennie. Mindent akar — és mindent elveszít...

Avatatlan kézzel nyúlni a titokhoz, a szenthez, óhatatlanul tragédiához vezet. A szentet birtokolhatónak hinni: bálványimádás.

III.

Az ember titka nem más, mint az Isten titkából való részesedés. Izrael Istenének az Ószövetségben *nincsen neve*. Amikor Mózes az égő csipkebokorban megjelenő Isten nevét szeretné tudni, válaszul csak ennyit kap: „Vagyok, aki vagyok. Így szólj Izrael fiaihoz: A Vagyok küldött engem hozzátok.” (2Móz 3,14).

Izrael megnevezhetetlen Istenére még a *képtilalom törvénye* is vonatkozik: minden képi ábrázolása tilos (vö. 5Móz 4,15-20).

A választott nép hitének tiszta búzája a *nev- és képtilalom* kettős malomköve között őrlődik majd az Eukharisztia kenyérének lisztjévé...

Ahhoz azonban, hogy ez megtörténhessék, Istennek, Isten Fiának a *Názáreti Jézus nevében és az ember képében* le kellett szállnia világunkba, hogy újra bizonyossá tegye számunkra: *minden név és minden kép csak metafora*. Ahogyan erre

Max Thurian felhívja a figyelmet⁶: Krisztusnak bármilyen emberi arcot adhatunk, bármilyen arccal elképzeltetjük. Hiszen ő maga egyszerre tárta föl és rejtette el magát, amikor úgy szegődött az emmauszi tanítványok mellé, hogy azok vándornak, zarándoknak nézték (Lk 24,13-35); amikor Mária Magdolna „látta, hogy ott áll Jézus, de nem tudta, hogy Jézus az” (Jn 20,14) és a kertésznek nézte; amikor Tibériás tavánál „kint állt a parton, de a tanítványok nem ismerték föl, hogy Jézus az” (Jn 21,4). Isten újra elrejtőzött az ember testének csipkebokrába. Már minden ember arca lehet az övé... A Feltámadással való találkozás mindannyiunk számára lehetséges, hiszen Jézus maga mondta, hogy „az Isten országa nem úgy jön el, hogy az ember azt előre kiszámíthatná. Azt sem mondják: Íme, itt, vagy íme ott van! — Mert az Isten országa már közöttetek van!” (Lk 17,20b-21) A szabadulás híret csak akkor hallhatjuk meg, ha bármelyik csipkebokor képes lesz majd lángba borulni, ha bármelyik arcból Ő nézhet majd ránk. Vagyis Szent Ambrussal szólva: „Ha ugyanis nekünk nem támadt fel, akkor egyáltalában nem is támadt fel, mert semmi oka nem volt arra, hogy önmagának támadjon fel.”⁷

IV.

Egymás titkának pásztorává kell válnunk. A pásztor metaforája mélyen átszövi az Ó- és Újszövetséget. Ha tudunk egyszerre pásztorokká és pásztoroltakká lenni, akkor egy ilyen kapcsolatban el kell vetnünk minden tolakodást, minden erőszakot. A titkok megnyílását soha nem szabad siettetni, hanem ajándékként, kegyelmi pillanatként kell átélni. Meg kell tanulnunk a pásztorok türelmét, mint az egyetlen lehetséges magatartást. Az ajándékot nem megszerezni, hanem kapni kell...

S hogy a szerelem is újra az lehessen, *ami*, ismét el kell hangoznia Stéphone Mallarmé gyönyörű mondatának:

„hercegnő, hadd legyek mosolya pásztor!”⁸

Jegyzetek:

1. Peter Schlemihl csodálatos története (1814); 2. Hans Urs von Balthasar így fogalmaz: „Miért szeressek egyetlen nőt, mikor ezret is szerethetnék? — kérdezi Don Juan, aki talán éppen olyan érvényes indítékból ostromolja a végesség korlátait, mint Faust. Csakhogy Don Juan a nők sokaságával éppen a szeretet értelmét veszíti, Faust pedig a pillanatok sokaságában a bennük megidézett örökkévalóságot.” (Csak a szeretet hiteles in: A szeretetről, Vigilia, Bp. 1987, 341. o.); 3. vö. Hans-Georg Gadamer: A nyelvek sokfélesége és a világ megértése, in: Athenaeum, 1991. 1. 3. o.; 4. Olivier Clément: Az erotikáról in: Mérleg, 1978. 3. 221. o.; 5. Olivier Clément i.m. 223. o.; 6. Max Thurian: L'homme moderne et la vie spirituelle, Edition de l'Epi, Paris, 1964 (2), 59. o.; 7. A feltámadás hitéről írt 2. könyvéből n.90,102; 8. Idézet a Hívságos kérelem (Placet futile) című versből — Weöres Sándor fordítása — (az eredeti francia verssor így szól: „Princesse, nommez nous bergers de vos sourires.”)

„Akik a nagy üldözésből jöttek...”

Havass Géza

1948 szeptemberétől a szegedi tankerületi főigazgató megvonta tőlem a hitoktatási engedélyt. Helyembe Majtényi Bélát küldte a püspöki hatóság.

Ezekben az években Mindszenty bíboros kemény hangú püspökkari körlevelekben szólalt fel. Az országban a bíboros részvételével többfelé rendeztek Mária-napokat, melyeken százezrek vettek részt. Végül a bíborost 1948 karácsony másnapján letartóztatták.

Ezt követően elkezdődött az egyházellenes kampány. Voltak plébánosok, akiket kikergettek állomáshelyükről. A nép melléjük állt. Ez történt 1949-ben Vízkeresztre virradóra Mezőkovácsházán. Szegedi rendőralakulatok szállták meg a községet. A politikai rendőrség szegedi vezetője, I. T. százados éjjel 11 órakor felhívta a püspökséget és követelte, hogy valaki menjen ki a községbe és oszlassa fel a népet, ellenkező esetben minket tesz felelőssé, bármi történik. A nép a templomban gyűlt össze és őrizte a sekrestyében alvó plébánost.

Sopsich irodaigazgató engem küldött ki taxival. Hajnali fél 2-kor odaérkezve a szószékről kértem az embereket, hogy térjenek haza. A tömeg erre hazaindult, mire az ÁVH azonnal elfogta a plébánost. Riadóautóba tuszkolták Marycz Győzöt és Nagy Tibor káplánt, engem pedig arra kényszerítettek, hogy menjek velük Medgyesbodzásra, ahol a plébános, Szabó Árpád a népet ugyancsak „felláztotta”. Közbenjártam a plébánosért s végül otthagyták. Utána bizalmasan értesítettem, hogy tűnjön el a faluból. Nem tette. Hetek múlva letartóztatták és börtönbe került. Maryczot és Nagy Tibort Kistarcsára internálták.

Az ezt követő hónapok alatt I. százados és munkatársai folyton zaklattak, legyenek informátoruk Hamvas püspök mellett. Nem voltam hajlandó erre. Szeptember 30-án reggel, mise után az utcán elfogtak és betuszkoltak az egyik mellékutcában álló, lefüggönyözött autóba. Elvittek a rendőrségre és ott letartóztattak. Egész nap fenyegettek. Többek között erkölcsi perrel, mely szerint visszaéltem volt növendékeimmel. Erről azonban már tudtam, mert a diákok kényszer-vallomásuk után titokban felkerestek és előre is bocsánatot kértek azért, mivel aláírtak velük egy ilyen értelmű nyilatkozatot.

Letartóztatásomnak híre ment a városban. A vezetők közül Dénes Leó polgármester és mások is közbeléptek. Este szabadon engedtek azzal, hogy majd Budapesten folytatják ellenem az eljárást.

A következő napon, a püspökkel sétálva még mutogattam magam a városban, majd vele egyetértve október 2-án éjjel eltűntem Szegedről.

Egy hónapig bujkáltam, előbb Budapesten, a Huba utcai karmelita rendházban, majd leutaztam Pécsre, ahol a cisztercieknél szálltam meg. Október vége felé rendelet jelent meg arról, hogy mindenkinek be kell jelentkeznie az állandó

lakhelyére. Mivel nem akartam ismeretlen ember maradni az országban, írtam a szüleimnek, hogy jelentsenek be. Addig a politikai rendőrségen azt hitték, hogy disszidáltam.

Endrédy Vendel ciszterci apát fölajánlotta: hozzájuk bármikor mehetek. Így kerültem vissza gyermekkorom színhelyére, a budai Szent Imre plébániára. Kalmár Ödön plébános mellett lettem kiségitő lelkipásztor. Ekkor kapcsolódtam be a ciszterciek ifjúsági munkájába.

Távoli atyafiságomból egy régi ismerősöm, Károly Ibolya biztosítási tisztviselő fogadott be a Bartók Béla út 53. szám alatti lakásába. Megkaptam a konyha melletti kis cselédszobát. Társbérletben éltünk öten a lakásban. Ebédet és vacsorát a Szent Vincés nővérek Ménesi úti anyaházában kaptam. Ezt a plébánosom intézte el.

A gyermekek templomi hitoktatását vezetem. Vasárnap reggel 8-kor volt a templomban a gyermek-mise, majd utána felmentem a Ménesi úti Emmausz kápolnába, ahol a környékbeli fiatalok gyűltek össze.

Nagyon jól éreztem magam a ciszterci környezetben. Sokat voltam együtt az atyákkal mind a plébánián, mind pedig a családok látogatása alkalmával.

Gyóntatószékemre a „Lucián atya” kiírás került, mivel a karmeliták harmadik rendjében ezt a nevet kaptam. Sok gyerek és diák gyónóm volt, akikkel így személyes kapcsolatom alakult ki.

Hétköznap reggel felváltva prédikáltunk a templomban. Este közösen énekeltek a *Salve Reginát*. Utána lakásomon fogadtam az egyénileg hozzám forduló fiatalokat. Sokszor a késő éjjeli órákig húzódtak el ezek a beszélgetések.

Ez a békés együtt munkálkodás 1950 júniusában a szerzetesrendek betiltásával véget ért. A plébánián dolgozó ciszterci papokat 1951 júliusáig egyházmegyei keretben meghagyták, majd onnan is menniük kellett. A plébániát Horváth Richárd ciszterci vette át, a hírhedt békepapi mozgalom vezetője. Behívatott és megkérdezte, a plébánián akarok-e maradni. A válaszom nemleges volt. Néhány nap múlva átkerültem a Városmajorba, ahol Láng János plébános szintén kiségitőként alkalmazott 1951. augusztus 1-jétől. Kiváló papokat találtam ott: dr. Tóth János káplánt, Endrefalvi Ottót, Balogh Andrást és Dán Györgyöt.

A szerzetesrendek föloszlatásával nem étkezhettem tovább a Szent Vincés nővéreknél. A XI. kerületi hívek sorkosztot hordtak a lakásomra. Később étkezésében ebédeltem, vagy otthon csináltam magamnak valamit. Több mint egy évet töltöttem a Városmajorban. A szentimrevárosi ifjúság jelentős része utánam jött, és ott vettek részt a szentmiséken, s keresték föl gyóntatószékemet.

A XI. kerületi kiscsoportos hitoktatás a hívek lakásán folytatódott. Nagyobb fiúk és lányok vezették a foglalkozásokat. Engem csak mint szakmai tanácsadót vettek igénybe.

1952 nyarán felmentették Láng János plébánost. Helyébe egy békepapot tettek. A Városmajorból 1952. szeptember 15-én egyházhatósági intézkedésre távoztam. Az érseki helytartó a budapesti Bazilikába küldött kiségitőnek. Ott a papi közösséget Barabás (Belányi) Ferenc adminisztrátor vezette, mivel Tarnóczy János plébánost az állam nemkívánatos személynek minősítette. Káplán dr. Turányi László és Németh János volt.

A gyermekek templomi hitoktatása itt is feladatom maradt. Részt vettem a lelkipásztori munkában, sokat temettem, eskettem, gyóntattam. A XI. kerületi

ifjúság egy része ide is követett. Szombat délutánonként hosszú sorban álltak a diákok gyóntatószékem előtt. Vasárnap a 9 órai szentmisére is eljöttek Budáról.

Beosztottak az irodába is, ahol naposként teljesítettem szolgálatot. Továbbra is a XI. kerületben laktam. Villamossal jártam be kora reggel, a félhetes misét gyakran én mondtam. A kialvatlanság miatt sokszor 50 percig is elhúzódott egy csendes mise.

Így teltek az évek egészen az 1956-os októberi népfölkelésig. Október 23-án délután esperes-kerületi gyűlés volt a rókusi plébánián. Az esperest, egy váci megyés papot több más vidéki pappal együtt az Állami Egyházügyi Hivatal hozta be a főváros kulcspozíciót jelentő plébániáira. A gyűlés után a Rákóczi úton hatalmas forgalomra figyeltem fel: ifjúmunkásokkal megrakott teherautók rohantak és a fiatalok nemzetiszínű zászlót lobogtatva harsogták: lengyel—magyar barátság, vesszen a zsarnokság! A Nemzeti Színháznál gépelt felhívások voltak kiragasztva az oszlopokra: vissza az uránbányákat! A szovjet csapatok haladéktalanul távozzanak az országból!

Ezeket látva és olvasva öröm, egyúttal szorongás fogott el: mi lesz ebből? Mivel a villamosok, buszok nem jártak, gyalog igyekeztem haza. Mindenki izgatottan fogadott. Hozták a híreket a városból. A csepeli munkások teherautókon, felfegyverkezve érkeztek a Kálvin térre, ilyen kiáltásokkal: pusztuljon a rendszer! Megszállták a Bródy Sándor utcát, a Rádió környékét. Mentőautókon, álcázva érkeztek az ÁVH-sok. Bevették magukat a szomszédos házakba, és kitört a harc. Az ablakokból a tömegre lőttek. Este Gerő Ernő a rádióban elmondta nevezetes, az ország lakosságát felháborító beszédét.

Másnap kora reggel Kelenföld felől lassú ütemben orosz tankok vonultak fel a Móricz Zsigmond körtérig. Itt a munkásfiatalok középvel fogadták őket. Az oroszok nem lőttek, csak tankokkal fenyegették a felkelőket. A fővárosban mindenfelé folytak a harcok. Több helyütt a fiatalok barátságot kötöttek az oroszokkal, és magyar zászlót tűztek ki a tankokra. Ezek a barátságos orosz katonák a székesfehérvári tankhadosztályból valók voltak, akiket aztán gyorsan kivontak az országból.

Október 30-án katonai autón Budára hozták felsőpetényi rabságából Mindszenty József hercegprímást. A Parlamentből Tildy Zoltánék hajnali négy óra tájban telefonáltak, hogy a prímás megérkezett a várba. A bazilikai papok a plébániáról átmentek a templomba és meghúzták a harangokat. Utána nem győzték a sok érdeklődő telefonhívást.

November 1-jén délben egy nyugatnémet televíziós autó érkezett a Bazilikához. Érdeklődtek, hogyan juthatnak fel a várba a bíboroshoz. Vállalkoztam felkísérésükre, és így jutottam el az Úri utca 62-be, a prímási rezidenciára. A házon belül hatalmas tömeg nyüzsgött. Jobbára középkorú férfiak, a régi világ emberei, akiken látszott, hogy valamit várnak a bíborostól. Fölsímerve ezt az ellenszenves érdek-nyüzsgést, elkeseredetten hagytam el az épületet. A bíboros november 3-án este rádiószózatot intézett a magyar néphez és a világhoz. Amit mondott, abban nem volt semmi, amitől felszisszenhettem volna. Mérsékeltlen és tárgyilagosan beszélt, számolva az addig kialakult helyzettel.

Másnap hajnalban ágyúdörgésre ébredtem. Szobám ablakából az udvar feletti égen, a Gellérthegy irányából torkolattűzek villogását láttam. A rádióban felhangzott Nagy Imre kétségbeesett segélykérése a nyugati világhoz.

Elszabadult a pokol. A magyar felkelők több helyütt még sokáig harcoltak a szovjet túlerővel szemben. A Körtéren tankok cirkáltak és lőtték az épületeket.

A mi házunk is belövést kapott. Az egyik lövedék, átütve háziasszonyom szobájának a falát az előszobáján keresztül bevágódott a ruhásszekrényembe. Ott függtek a reverendáim. A lövedék belecsavarodott piros gombos talárisomba, leszakította a vállfával együtt, majd „leült” a szekrény aljára. Kora reggel nagy naivan kigöngyöltem a reverendát és kivettem belőle a fel nem robbant lövedéket. Kivitettem az előszoba előtti erkélyre. Hívtam a házban lakó Liszka György honvéd alezredest, hogy hatástalanítsa. Hála Istennek, nem történt nagyobb baj.

Az utcai ablakból láttam a Bartók Béla úton sebesültekkel megrakott teherautókat Kelenföld felé a Tétényi úti kórházba rohanni. Mivel nem mehettem be a Bazilikába, s hogy mégse nézzem tétlenül az eseményeket, elindultam a Tétényi úti kórházba a betegek lelki ellátására. Addigra azonban már több pap tevékenykedett a betegek körül, így én — ismerve a műtősnőt — beálltam a műtőbe és műtétek közben vezettem a műtéti naplót.

A harcok alatt a Körtéren az orosz tankok között liturgikus egyházi ruhában jártam és ahol kellett — például rögtönzött temetés volt a házak udvarában — elvégeztem a szertartást.

A szovjetek levették a felkelést. Amint lehetett, kölcsönkerékpárral bejártam szolgálatra a Bazilikába. A Ferenc-József híd pesti hídfőjénél egyszer beakadtam a villamossínbe, és egy ott álló orosz tank elé estem. De nem történt semmi bajom, s haladtam tovább a Váci utcán át.

Két-három hét múlva, amikor már viszonylagos nyugalom volt, elkezdtük a temetéseket. Ennek során jártam a Kerepesi temetőben, ahol egy nagy helyiségben feküdtek a halottak, nagyobb részét már megbarnulva. Ugyanígy a Kozma utcai temetőben, ahol az út mentén nyílt koporsóban feküdtek az elesettek, hogy a kereső hozzátartozók megtalálhassák őket. A Farkasréten temettem el volt szegedi diákomat, Danner János műegyetemistát, aki a harcok alatt a Honvédelmi Minisztérium és az egyetem között tartotta a kapcsolatot. A Duna-parton egy autóból tüzelő ÁVH-sok lőtték le. Sokáig az egyetem előcsarnokában feküdt és már egészen megbarnult. A temetőben koporsója nagy nemzetiszínű zászlóval volt letakarva. Ebben a temetőben kísértem ki sírjához egyik XI. kerületi diákomat, ifj. Benedicty Ernőt, aki a pesti oldalon esett el a harcokban.

November 4-e után Belányi a Bazilikából küldött be liturgikus felszerelést és misebort az amerikai nagykövetségre a bíboros számára. Úgy tudtuk, hogy tájékoztatta is Mindszentyt a kinti helyzetről. Így vált érthetővé a bíboros által írt cédulákon több intézkedése, mint például az idegen egyházmegyékből az ÁEH által a püspökségekre helyezett békepapok hazairányításának kísérlete.

Valószínűleg az egyik ilyen információban szerepelhettem én is, mert Hamvas püspök — aki akkor egyidejűleg a főegyházmegye apostoli adminisztrátora volt — felszólítást kapott a bíborostól, hogy engem is rendeljen haza. Ehhez akkor az ÁEH nem járult hozzá, csak 1957. február 1-jén kerültem vissza Szegedre. A püspök nem vehetett vissza titkárának, ezért megbízott a püspöki számvevőség intézésével, és kinevezett a Radnóti Gimnázium hittanárává. Szüleim lakására költöztem és onnan jártam be a hivatalba.

A püspöki hivatal légköre egészen megváltozott 1949-hez képest. Az ÁEH békepaposította, mégpedig „ejtőernyősökkel”. Nekem nem sok dolgom akadt velük. Külön szobában, egy félreeső helyen volt a kis irodám. Hónapok múltával, úgy tudom, vatikáni intencióra leváltották őket. Helyükbe egyházmegyések kerültek. A helyzeten, a püspökség békepaposításán ez nem változtatott.

Szegedre való visszahívásomkor, mivel hittanári kinevezést is kaptam, jelentkeztem a Radnóti Gimnázium igazgatójánál, Bánfalvi Józsefnél. Kétségtelenül zavarta őt ez az ügy, és csak hímelt-hámolt. Végül a hitoktatásból nem lett semmi. Hogy mégis megtartsák a látszatot, a humán tagozatú gimnáziumokból jelentkezők számára összevont csoportot szerveztek a Ságvári Gimnáziumban. Hetenként egyszer reggel 7 órakor tartottuk a hittanórát. Így ment ez a tanév végéig, de szeptemberben már ez is elhalt.

Misézni a Szent József templomba jártam, ahol kisegítőként szolgáltam. Rendszeresen gyóntattam és prédikáltam. Később nagyobb diákoknak a templomban tartottam hittanórát.

Mivel a budai ifjúságból többen igényelték a velem való személyes kapcsolat fenntartását, időközönként, amikor a püspök a fővárosba utazott, fölkerédkedtem az autójára és fölutaztam a fővárosba. Mint az utóbb bekövetkezett eseményekből kitűnt, utazásaimat számon tartotta az ÁVH. Ez minősült végül is szervezkedésnek, melynek következményeképpen 1961. február 6-ra virradóra le tartóztattak.

Ezen az éjszakán az országban nyolcszáz helyen folyt házkutatás. Nálam a szomszédok voltak a tanúk. A püspöki hivatali irodámat is átkutatták. Azon az éjjelen sok ifjúsági lekipasztort fogtak össze az országban. A szegedi rendőrségre vittek. Innen autón szállítottak Budapestre. A budai Gyorskocsi utcai rendőrségi vizsgálati osztályra kerültem.

Fölvezettek az osztályra, ahol levetkőztettek. Benti alsóneműt kaptunk, fölsőruhánkat megtarthatuk. Számom 742 lett. Betettek egy zárkába, ahol egy magát ügyvédnek mondó 40 év körüli férfi fogadott. Barátságosan viselkedett. Kezdő voltam a börtönvilágban, naiv, jóhiszemű. Ezért nem gyanakodtam arra, hogy zárkatársam nem az, akinek mondja magát, s rám van állítva. Erre csak hónapok múlva jöttem rá.

Kérdezte, hogy miért hoztak be? Őszintén mondtam, fogalmam sincs róla. Majd elvittek kihallgatásra. Egy magát L. M.-nek nevező rendőrszázados fogadott. Nagyon barátságos volt. Megkérdezte, tudom-e, hogy miért kerültem be? Válaszom ugyanaz volt, mint korábban: fogalmam sincs róla.

A kihallgatások során lassan „kiderült”, hogy a ciszterci-vonalhoz tartozom és az ottani ifjúsági tevékenységem minősült szervezkedésnek. Nem tudtam mást mondani, mint azt, hogy kizárólag politikamentes hitoktatással foglalkoztam. A ciszterci papok működésének betiltása után a fiatalok számára elérhető ismerős pap maradtam, akihez szakmai tanácsért fordultak a katekéta nagyfiúk és nagylányok. Egyébként egyénileg foglalkoztam azokkal, akiknek erre volt igényük. Így ment ez heteken át, mert nem volt egyéb érdemi mondanivalóm.

Márciusban az egyik alkalommal kihallgatóm elem tette az 1961. március 15-i keltezésű sokszorosított körlevelet, melyen a „Magyar katolikus püspöki kar” aláírás szerepelt. Ebben közölték, hogy államellenes szervezkedésben való részvétel miatt eljárás indult egyes papok ellen. Ezeket a püspöki kar, „mint a magyar nép ellen vétőket, elítéli”. A körlevélben felelőtlen elemeknek minősítettek bennünket.

A vizsgálat még csak folyt, de máris prejudikáltak minket a püspökeink? — Nem tudtam erre mit mondani. Letettem a fegyvert és úgy döntöttem: lesz, ami lesz... nem harcolok tovább az ártatlanságomért. Úgyis hiába. Ez utóbbit később a kihallgatóm is hangsúlyozta. (Eszembe se jutott, hogy ez a sokszorosított „körlevél” talán nem is az aláírók tudtával vagy akaratával jelent meg. A szabadulás

után hallottam, hogy az egyik prominens békepap műve lett volna. Tény és való, hogy Schwartz Eggenhoffer Arthurt, akkori esztergomi apostoli kormányzót egyes papok megkérdezték: „Arthur bácsi, hogyan lehetett ilyen körlevelet kiadni?” Erre azt felelte: „Azt hiszitek, hogy én erről előzőleg tudtam valamit? Csak miután megjelent, szereztem róla tudomást!”)

A vizsgálat folyamán nyíltan kimondták: magukat nem azért fogják elítélni, mert hitoktattak, hanem azért, mert egy jövőbeni rendszerváltozásra várva, kádereket képeztek, vagyis elit-nevelést folytattak. — Ez lett a vád magva, és ez volt a koncepció. Közben egyik kihallgatótól a másikhoz vittek. Közölték „bűntársaim” vallomásait, melyek „beismerések” voltak. Az ügy egyre húzódtott.

Elérkezett 1961. május elseje. A zárkában ülve gondoltam, végre lesz egy nyugodt nap. De délután kulcszörgésre leszek figyelmes. Kivágódik az ajtó, és bemondja az ór: 742! Kihallgatásra.

Megszokott kihallgatóm, L. százados sápadtan fogadott. Szinte kérlelt: mondja meg végre Géza bácsi, ki volt a szervezkedés vezetője? Nem tudok mit mondani. Ilyen nem létezik, válaszoltam.

Folytak tovább a kihallgatások. Egykedvűen ültem és mondtam a kihallgatónak: írjon, amit akar, százados úr!

Hamarosan új kihallgatót kaptam O. Sz. őrnagy személyében, akit a Belügyminisztériumból küldtek, hogy felkészítsen a nyilvános tárgyalásra. Udvarias, jómodorú ember volt. Megkérdeztem egyszer tőle: hogy jövök én ahhoz, hogy az elsőrendű vádlott legyek? A válasz ez volt: mert magának neve van! De biztosítom, nem maga fogja kapni a legtöbbet. Így is lett. Tehát már az ítéleteket is előre eldöntötték.

A tárgyalás a Markó utcai Fővárosi Bíróságon folyt. Június 7-én mind a 12 vádlottat rabszállítón vitték át a bíróságra. A kísérők börtönőr egyenruhába átöltöztetett rendőreink voltak. Mindvégig a rendőrségi vizsgálati osztályon tartottak bennünket, s nem kerültünk át az ügyészségi fogdába. Megbilincselve vezettek föl a tárgyalóterembe. A folyosón ismerősök tolongtak, mert a tárgyalás nyilvános volt. Egyházi részről megjelent Várkonyi Imre prépost. Ő mondta az érdeklődőknek: Géza nagyon súlyos dolgokat követett el.

Elsőnek engem hallgattak ki. Vádlott-társaim ekkor még nem tartózkodtak a teremben. A tárgyalást Bimbó István bíró vezette. Így ment ez egy hétig, s naponta gyarapodott a kihallgatandó vádlottak száma. A 12 vádlott-társból személyesen csupán ötüket ismertem a ciszterci vonalról, mégis úgy szerepeltünk a nyilvánosság előtt: Havass Géza és társai.

Az ítéletet 1961. június 14-én hirdették ki. A vádlottakat a Fővárosi Bíróság Havass Gézát 5 év és 6 hó, Merényi Gyulát 4 év és 6 hó, Nobilis Gábort 4 év, Hontvári Miklóst 3 év és 6 hó, dr. Gáldy Zoltánt 2 év és 6 hó, Barlay Ödönt 8 év, dr. Ikvay Lászlót 6 év, Emődy Lászlót 7 év, Földy Endrét 6 év és 6 hó, Lénárd Ödönt 7 év és 6 hó, Tabódy Istvánt 12 év és Kölley Györgyöt 3 év börtönre ítélte.

Az ítélet ellen senki sem fellebbezett. Így azonnal jogerőssé vált.

Ekkor jelent meg ellenünk Mihelics Vid hírhedt cikke a Vigiliában. Az Új Ember se mellettünk szólalt föl, tehát a magyar katolikus közvélemény is félre volt informálva a katolikus sajtón keresztül. Nem írhatták meg az igazságot. Úgy kellett elfogadni a miénket, mint egy valóságos pert!

Már mint elítélt, még hónapokig a rendőrségi vizsgálati osztályon tartottak, mint lehetséges tanút. Közben egyik zárkából a másikba helyeztek át, mindig

új zárkatársak közé. 1962 tavaszán áfvittek az ugyanabban az épületben lévő katonai börtönbe. Ott rövid ideig voltam, majd innen átszállítottak Márianoszt-rára. Itt, az „osztályidegen börtönben” együtt voltunk papok, akik ebben a per-ben összetartoztunk, beleértve a nem nyilvános tárgyalásokon elítélteket is.

A szőnyegszövő üzemben dolgoztam. Sorban ültünk egymás mellett a sző-vőszék előtt, és minta után perzsaszőnyegeket csomóztunk. Keresetem minimá-lis volt, s ezt eltartásomra levonták. Otthonról küldtek pénzt a speizolásra.

Ilyen jó papi társaságban huzamos ideig még nem voltam. A szövőszéknél Szunyogh Xavér Ferenc bencés atya mellett ültem. Aranyos kedélyű ember volt. Tartotta bennünk a lelket.

1962. október 8-án Magyarok Nagyasszonya ünnepén, váratlanul elvittek né-hányunkat a munkahelyről. Engem a vizsgálati osztályról általam már ismert Hermann alezredes fogadott. Barátságosan előadta a következőket: tisztában vagyunk azzal, hogy az egyházat nem lehet múzeumba tenni, s hogy még hosszú évtizedekig egymás mellett kell élnünk. Ezért a kormányzat kéri, mondja meg őszintén a véleményét az egyház és az állam kapcsolatáról.

Kedélyesen megkérdeztem: miért történik ez a nyomozó hatóságon keresz-tül? Talán ez új káderezés?

A válasz így hangzott: tudja, mi is politizálunk... De biztosíthatom: teljes őszinteséggel elmondhatja a véleményét. Semmi bántódása nem lesz belőle. Bő-vebben nem nyilatkozhatom, de higgye el, az önök javára fog szolgálni. (A párt akkor készült VIII. kongresszusára.)

Mosolyogva válaszoltam: nem félek az őszinteségtől, hiszen az önök szem-pontjából én már a helyemen vagyok... De engedje meg, hogy megkérdezzem: mi a magyar helyzet jellemzője? Az alezredes kissé meglepődve nézett rám. Tovább folytattam: ugyebár proletárdiktatúra? A válasz ez volt: igen! No kérem, mondtam, ebben az esetben „viszonyról” nem lehet beszélni, csak állapotról. Viszony csak jogilag egyenrangú felek között lehetséges. Köztünk erről nem lehet szó, mert az egyház csak addig a határig mehet el működésében, ameddig ezt önök — bizonyos politikai megfontolásból — túrik!

Az első probléma tehát: a kölcsönös bizalom hiánya! Önök ideológiai és po-litikai szempontból az egyházban a kapitalizmus támogatóját, világhatalomra törő intézményt látnak. Miként vélekedem én a kialakult helyzetről?

1944. október 10-én kerültünk Szegeden szovjet megszállás alá. Az ezt követő néhány évben, Rákosiék uralomra jutása előtt is érezhető volt a Belügyminisz-terium akkor még lefékezett, de határozott nyomása az egyházra. A tulajdon-képpeni Rákosi-korszak pedig már nyíltan fellépett ellene. Mindszenty elítélése után a püspökök kényszerhelyzetbe kerültek. 1950-ben házi letartóztatásban voltak. Így „előkészítve” őket, került sor az eskütételre, amire addig nem voltak hajlandók. Majd a szerzetesek elhurcolása által teremtett helyzetben ültek le tárgyalni a kormányzattal. Meg kell jegyezni: az így létrejött egyház és állam közti „megegyezés” katolikus egyházjogi szempontból semmis volt. Az egyház helyzetéről az államhatalommal kizárólag az Apostoli Szentszék illetékes tár-gyalni.

Ezután felsoroltam az adminisztratív intézkedéseket, az ifjúság elszigetelését tőlünk, a sajtó, a könyvkiadás teljes megsemmisítését. Az irányításuk alatt mu-tatóban meghagyott Új Ember, illetve a békapapok újságja nem tétel. Az AEH nyomását, a püspöki joghatóság gúzsbakötését, az egyház megosztását a papi békemozgalommal.

Van-e ezek után megoldás?! — kérdeztem. Nincs! Mert a tüzet és vizet nem lehet összebékíteni. Abból gőz lesz... Szó lehet azonban reálpolitikai megfontolásból a rendszer részéről a „modus vivendi” kereséséről. Erre azonban egyházi részről Magyarországon nincs olyan tényező, amely a megoldáshoz döntő lehetne. A hatalom egyet tehet: keresse az utat az Apostoli Szentszékhez! Ha 1959-ben a Szentszék szovjet-Litvániában törvényes püspököt nevezett ki, ez rugalmas hozzáállását mutatja még a Szovjetunióval szemben is! Bizonyára nem lesz merev a Szentszék, ha a magyar katolikus egyházzal kívánna vele tárgyalni a hatalom.

Befejezésül hozzátettem: ha így, ahogy őszintén elmondtam, megfelel, akkor ezt kész vagyok írásban elkészíteni. Az alezredes teljesen egyetértett velem és közölte, másnap maradjak a zárkában. Kapok írógépet és papírt, cigarettát és ebédet. Így is történt.

Délután, a munka befejeztével visszatértek a zárkatársaim. Az elkészült véleményt elolvastattam Faddy Ottmárral, aki ennyit mondott: „Jól írtad meg, Géza!” Este aztán jött az írásért a börtönben szolgálatot teljesítő operatív rendőrtiszt. Jutalmul rendkívüli látogatást kaptam, de erre már csak a gyűjtőfogházban került sor.

Másnap, a déli cigaretta-szünetben azok, akik hasonló felkérést teljesítettünk, megbeszéltük, amit írtunk. Előre nem beszélhettünk össze. Véleményünk egyöntetű volt: keressék az utat az Apostoli Szentszékhez.

Hogy ezt követően 1963 tavaszán tényleg megkezdődött vatikáni tárgyalásokhoz mennyiben járult hozzá a börtönben lévő papok véleménye, nem tudom... Csak sejtem, hogy nyomott valamit a latban!

Az egyik alkalommal éjszaka felköltöztek bennünket és kiharcolták a zárkából. A trepnin álltunk, ezalatt az őrség feldúlta a zárkákat és mindent átvizsgált. Ezt nevezték börtönynyelven „hipisnek”. Miután nem találtak semmit, visszatérhettünk és lefeküdtünk.

Időközben megszüntették az „osztályidegen” megkülönböztetést. Ez a márianosztrai börtönre is vonatkozott. A sopronkőhidai börtön közbüntényeseit áthozták Márianosztrára. A munkahelyen a terem egyik felét foglalták el a közbüntényesek. A mi trepninkkel szemben lévő zárkákat kapták ők. Az egyik reggeli sorakozó alkalmával valamelyik közbüntényes becsapta maga mögött a zárka ajtaját, de valamit bent felejtett. Úgyes fiúk voltak, mert kanállal rögtön sikerült az ajtót kinyitniuk.

Megtudtuk, hogy bennünket politikaiakat a budapesti gyűjtőfogházba visznek. Erre ősszel került sor, amikor is egy napon felpakoltunk és elszállítottak minket. A „visszaesőket”, köztük Bolváry Pál pálost, akit őszintén megszerettünk, a szigorú híru sátoraljaújhelyi börtönbe vitték. Nagyon sajnáltam Bolváry atyát. Szabadulásunk után úgy hallottam, Amerikába emigrált.

A gyűjtőfogházi börtön földszinti befogadó zárkáiban kötöttünk ki. Első „élményünk” az idős, jovialis börtönőr volt, akinek elmondtuk, hogy a WC-kagylóból patkányok ugrálnak ki és lefekvés után az ágyakra is felmerészkednek, sőt az emeletes ágyak vasvázain felkapaszkodva, még a legfelső ágyakra is felszemtelenkednek. Erre az őr nevetve mondta: fogják meg őket... Néhány napig ki kellett bírni a patkányok éjszakai látogatásait, amikor is a földre esett papírokat görgetve, zajongtak körülöttünk.

Munkára még nem osztottak be minket. Átmeneti zárkában kaptunk helyet. Zömmel a cipézműhelybe kerültünk, ahol autógumi külsőkből kivágott talpacskát tettünk a kiszabott katonai tornacipőkre.

Előkelő papi társaságot képeztünk. Velünk volt Sigmund Lóránt ciszterci rendfőnök, Halász Piusz ciszterci házfőnök, Pálos Antal jezsuita tartományfőnök, Werner Alajos főiskolai tanár, egyházi zeneszerző és még sokan mások.

A mérnökök a tervezőkhöz kerültek. Ma sem tudom, ők voltak-e mögöttem, de nem egyszer a zárkába bedobva nylon-zacskóban élelmet találtam. Jólesett, mert nem speizolhattam, viselve a nyomást azért, mivel nem vállaltam a besúgó szerepét. Aszalós János és Keglevics István tanári munkát végeztek, vagyis börtönön belül oktatták az iskolázatlanokat. Az volt a benyomásom, hogy a jótékony „postások” közülük kerültek ki.

Egy zárkában voltam Rózsavölgyi László regnumi atyával. Ő misézett vasárnaponként, amikor is tészta sütött és beküldött mazsolaszemeket beáztatva, majd azokat kicsavarva, egy pléhkanálban konszekrálta a „vinum de vitae”-t és a győri kekszet mint kenyeret. A vélemény az volt, hogy ezek anyaga érvényes a miséhez. Mások is miséztek. Apró kenyérdarabkák formájában, gyufaskatulyába téve juttatták el az Eucharisziát azoknak, akik áldozni akartak. Az egyik mérnök, Rozgonyi Gyurka, akinek beosztása folytán szabad mozgása volt a börtön területén, juttatta el a szentséget másokhoz. Az őrség tudta, hogy a papok miséznek, és ezért gyakran volt „hipis” mind a zárkákban, mind pedig munka után, a falmentén sorba állítva bennünket. Egyszer nálam is volt egy gyufaskatulyában szentség, amit sikerült továbbadnom a sorban állás közben. Hála Istennek, nem találták meg. A zárkákban különösen a WC-tartályt kutatták, mert a mazsolát oda rejtették a rabok. Az otthonról küldött csomagokat egy idő után szigorúan vizsgálták. Az egybesütött tésztákat többfelé vágták, keresve benne a mazsolát.

Mindig voltak kintről értesüléseink, mert a mérnökök apró rádióvevőket szereltek össze munkahelyükön és éjjel hallgatták. De voltak köztünk 56-os kommunisták, akiknek Rajk Lászlónéhoz volt „drótyuk” és így is jutottunk információkhoz. 1963 elején hírt kaptunk a készülő amnesztiáról. Ez végül is igaznak bizonyult, mert márciusban kihirdették.

Tisztességes katolikus értelmiséget akartunk a jövő számára nevelni azzal, hogy megadjuk nekik a katolikus tanítást. A kommunisták a saját illegális múltjukban követett logikát húzták ránk, mintha mi is azt tennénk, amit ők tettek. Ez már önmagában koncepció elem!

Csak azt nem értettük, mi indította 1960-1-ben a Kádár-rendszert, hogy belénk harapjon? U Thant és XXIII. János pápa korszakában rá kellett döbenniük, hogy valamit elrontottak, ezért jött az 1963-as amnesztia.

A „belügből” felkeresett négy rendőrtiszt. Arra akartak rávenni, ha kikerülök, tartsam a kapcsolatot a rendőrséggel. Kereken megtagadtam. Erre megfenyegettek: minden lépését figyeljük, még az álmaira is vigyázunk! Válaszom ez volt: az álmaimat is nyugodtan lefényképezhetik!

Egyenként kerültünk a bíró elé, aki közölte szabadulásunkat. Március 29-én délután 5 óra tájban léptem ki a börtön kapuján azzal, hogy haladéktalanul utazzak Szegedre és ott jelentkezzem a rendőrségen.

A villamosról leszállva, vonszoltam kopott bőrdörmöt. Alaposan lefogytam. Keresztlányomékhoz mentem az Ugocsa utcába. Még aznap késő este indult a

vonatom, mellyel másnap hajnalban értem Szegedre. Bátyámékhoz indultam, majd a rendőrségre, végül hazatértem szüleim lakására, az Attila utcába.

Jelentkeztem Hamvas Endre megyéspüspöknél, akit arra kértem, hogy tekintettel évek óta beteg fekvő édesanyámra, osszon be a város területén bárhová kiségitőnek. Édesapám az év januárjában meghalt. Addig a rókusi plébánostól kértem engedélyt, hogy templomban — mely hozzánk legközelebb esett — reggelenként misézhessek. A püspök május elsejei hatállyal Szeged-Belvárosba helyezett kiségitőnek. Ezüstmisémet, mely éppen május 1-jére esett, még a rókusi templomban tartottam. A 8554. szentmisémet, 28 hónapi megszakítás után, hálaadásul ajánlottam fel. Ezzel kapcsolatban írta egyik régi hívem névtelenül a következő sorokat:

„Ezüstmiséén vettem részt évekkal ezelőtt. A félig meszelt templomban alig volt kivilágítás, hiányzott az orgonaszó, prédikálás, még elegendő szentostyára sem futotta. Nem voltak kíváncsi emberek a padokban, csak azok, akik szerették és tisztelték, együtt imádkoztak vele és érte — akinek kézvezetője Krisztus volt. Ennél szebb szertartást soha nem fogok látni.”

Sokan jöttek össze. Régi lelki gyermekeim közül a két Bérczi ikerfiú, Szaniszló és Alajos ministráltak. Valóban szép volt, megható és emlékezetes.

Néhány hét elteltével az egyik délután megjelent a budapesti rendőrségi vizsgálati osztálytól Cs. „őrnagy elvtárs”, aki kihallgatásom alatt munkás származásával dicsekedett. Kivitt Szőregre egy presszóba és ott beszélgetett velem. Eközben kérdezte: Mit gondol, miért került a dómhoz? Hogy szem előtt legyek — válaszoltam. No lássa, nevetett, milyen okos ember maga! Majd a rendőrséggel való kapcsolattartást kerülgette, de nem haraptam rá.

Hónapokkal később, az egyik este ugyancsak a vizsgálati osztályról felkérésű két ismerős rendőrtiszt, Gy. F. és L. M. Elvittek vacsorázni. Mindvégig úgy éreztem, nem hivatalos, inkább rokonszenv-látogatás ez részükről. Gy. F. kedélyes, kövér férfi volt, aki mindig zsebében hordta a csehek híres könyvét, a „Svejk, a derék katona” címűt. A kötet zsíros, használt volt, mint egy papi breviárium. A kihallgatások alkalmával sokszor olvasott fel belőle. Ha kopogott valaki, letette és lefödte egy üggyirattal.

L. M. elpanaszolta, hogy elvált a feleségétől. Kihallgatás közben sokszor fültanúja voltam a telefonbeszélgetésüknek. Késő estére járt, amikor elbúcsúztak. Többé nem találkoztam velük.

Közreadja: Elmer István

Mihályi Gilbert

A társadalom megújítása Krisztusban

A Katolikus Magyarok Vasárnapja az Amerikába szakadt magyar hívőknek sokáig a legfőbb magyar nyelvű lelki tápláléka volt. Mihályi Gilbert premontrei atya írásai itt jelennek meg rendszeresen. Most idehaza megjelent kötetét vehetjük kézbe, az egyháznak és a mi magyar egyházunknak is egyik legsürgetőbb feladatáról.

Gyakran elhangzik, hogy hozzánk nem igazán érkezett még el a II. Vatikáni zsinat szellemisége, pedig egyházunk megújulásának a zsinat által kijelölt úton kell végbemennie. A zsinat egyik legfontosabb felfedezése volt, hogy az egyházban minden megkeresztelt hívőnek — klerikusnak és laikusnak — egyenlő a méltósága, sőt a laikusoknak egészen sajátos szerepük van az evangelizálásban és az egyház építésében.

Mihályi Gilbert a laikus apostolságot állítja élénk könyvében. Megrajzolja a zsinat képét a laikusokról, majd azt az érdekes utótörténetet is, ahogyan a zsinatot követő évtizedekben ez mégis feledésbe merült. Elmondja azonban azokat az erőfeszítéseket is, ahogyan a Szentatya és a laikusokkal foglalkozó szinódus újra és újra lelkiismeretvizsgálatra készítették az egyházat: vizsgálja fölül saját szemléletét, és adja meg az őket megillető helyet a laikusoknak, hiszen csak így válhat egésszé és egységessé Krisztus Testének életműködése.

Sokat segítene egyházunk most induló zsinati megújulásában, ha több ilyen könyvecske állna rendelkezésünkre, hasonló módon feldolgozva a Zsinat többi fontosabb témáját is. (Márton Áron)

Lukács László

Ihletettség és akaraterő

Rossini Mózesének bemutatóján végre, végre igazi operarendezést láthatott az Operaház közönsége. A művet általában hanglezélt-operaként tartják számon,

mert zenéje vonzó és kifejező ugyan, de cselekménye állóképek sorozata, rengeteg hatalmas kórustétellel. Kerényi Miklós Gábornak azonban sikerült megmozdítania a hegyet. A Mózes a mi Operaházunkban eleven, lüktető, terjedelme ellenére is gyors darab, azok számára is átélhető, akik nem, vagy nem elsősorban a zenére kíváncsiak. Az énekkar játszik, mozog, drámai szerepe és hozzá különleges koreográfiája van, az énekeseknek sajátos, csak erre az előadásra érvényes tagjátéka, és a világítás, amit oly sokszor csak a legszükségesebb mértékig használnak ki, ezáltal fontos, a történetet, a szereplőket értelmező szerephez jut. Minden — és ez talán a leginkább lelkesítő — a legszorosabb összefüggésben marad a zenével, még ott is, ahol a rendező újat, olyat kíván elmondani, amire Rossini nem is gondolt, mert nem gondolhatott. Ihletett előadást láthatunk, ugyanakkor következetesen megvalósítottat, végigvezetettet. Nem tudok, nem is akarok mást mondani: hálás vagyok mindenkinek, szereplőknek és kiséritőknek egyaránt, aki részt vett a mű színrevitelében.

Fáy Miklós

Erdélyi krónika 1989

Az erdélyi magyar könyvkiadásra ma nehéz napok járnak. Nincs papír, nincs megfelelő nyomda, nincs állami támogatás, az olvasóközönségnek pedig nincs elegendő anyagi ereje arra, hogy rendszeres vásárló legyen. Annak idején, a trianoni erőszak után Kós Károly és barátai úgy találtak megoldást a hasonlóképpen mostoha helyzetben, hogy megalapították az Erdélyi Szépművészeti Céhét, és a tehetősebb előfizetők számára megjelentetett díszes kötetek nyereségéből közreadták az olcsó, népszerű kiadványokat. Erdélyben most nincsenek tehető magyarok: a hagyományos „középosztály” elszegényedett, a

kétkezi dolgozóknak még kevésbé jut pénzük könyvek vásárlására. Az erdélyi magyar irodalom talán még sohasem küzdött olyan súlyos gondokkal, mint most, midőn állítólag felszabadult a zsarnoki cenzúra nyomása alól.

E mostoha helyzettel szegült szembe az a néhány svédországi magyar, mindezekelőtt Veress Zoltán (akit kolozsvári íróként ismerhettünk meg annak idején), midőn Kántor Lajos kolozsvári irodalomtörténész-szerkesztő támogatásával — Kós Károly klasszikus példáját követve — megindította az *Erdély kövei* című könyvsorozatot. A sorozat nemrég megjelent első kötete: *Vándorló idő balladája* címmel az 1989-es karácsonyi történelmi fordulat „krónikáját” örökíti meg: Kányádi Sándor, Lászlóffy Aladár, Farkas Árpád és Király László verseivel, Sütő András, Szabó Gyula, Bálint Tibor, Kántor Lajos, Cseke Péter prózai emlékezéseivel, vallomásaival. Erdély magyar írástudói tartanak tükröt a történelemnek, s ebben a tükörben rendre jelenik meg a megrendülés, a boldog öröm, a keserű csalódás. A költői és vallomásos krónika a történelem egy valóságos drámáját világítja meg, azt, hogy a váratlanul feltámadó szabadság miként süllyed és vész el ismét a nemzeti gyűlölködés örvényeiben.

A kötet alaphangját mégsem a keserűség, inkább a remény szabja meg. Ahogy az erdélyi magyar irodalom „korelnökének”, a nyolcvanhat esztendő Horváth Imrének a versében olvasható: „olyan népből születtem, mely bízik a feltámadásban.”

Pomogáts Béla

Per-Olof Sjögren: A Jézus-ima

Az európai színóduson ismételtelen szó esett arról, hogy a különböző egyházaknak meg kell osztaniuk egymással sajátos kincseiket. A keleti kereszténység számos olyan elemet őriz mind teológiájában, mind liturgiájában, amely gazdagabbá teheti a nyugati teológiát, istentiszteletet.

E kis könyvecske az imádságnak egy sajátos, főleg Keleten elterjedt formájára irányítja figyelmünket, az úgynevezett Jé-

zus imára. Megszoktuk: az ima számunkra elsősorban beszédet jelent — „szólunk Istenhez”, könyörgünk hozzá, kérünk tőle valamit, esetleg bűnbánatunkat, hálánkat fejezzük ki. Ennek a „beszélgetésnek” azonban legalábbis kölcsönössé kellene válnia: lehetőséget adva Istennek is arra, hogy szólhasson hozzánk, s mi figyelmes szívvel hallgassuk őt.

Van azonban még egy, általunk többnyire nemigen használt lehetőség: megpróbálunk belécsöndesedni Istenbe, egy-egy lassan, halkán vagy akár szótlánul ismételt fohással „beléimádkozni magunkat” Isten jelenlétébe, egész lényünkkel, szívünk ritmusával is egyesülni vele. Akik részt vettek a taizéi ifjúsági találkozó egy-egy imaóráján, azok megérezhették, hogy ez nemcsak a magányos ima csöndjében, de nagy közösségben is lehetséges.

A Jézus-ima segíthet bennünket az imádság ez új — és ősi — formájának felfedezésében, megmutathatja, hogyan léphetünk benső közösségre Jézussal az ima csöndjében.

Lukács László

Műsorfűzet 1.

Offenbach: Szép Heléna

Ez az ezoterikus fajtából való. Már-már arisztokratikus. Képeket és idézeteket közöl az eredetükre való leghalványabb utalás nélkül. Teheti. A műsorfűzet az egyik legsajátosabb színházi műfaj, s mint ilyen, maga is egyediségre törekszik. (Ha törekszik.)

A szolnoki Szép Helénából példálul megtudhatjuk, hogy „Offenbach az emberi életet mint egyetlen nagy bábszínházat nézte”. Ráadásul humorral. Úgy nézte. Humorral. A szolnokiak Szép Helénáját viszont elég nehéz humorral nézni — elinal a maradék is. Pedig Offenbach műve — idéz valakit valahonnan a fűzet — „egyfajta komikus opera. Van tehát zenéje és szövegekönyve.” (Ez jó!) Mi több, ezt az operettzenét „ragyogó, friss szellem, elegancia, könnyed és gunyoros hang jellemzi”. Mindezek fényében a Schwajda György rendezte előadásban csak ragyogó, friss szellem, elegancia és könnyedség

nincs. De a legjobban a hang hiányzik. Előfordul például, hogy a primadonna a ráeső penzumot képtelen kiénekelni. És még ez a jobbik eset. Az „egyes pointe-ekre kiélezett, finoman stilizált deklamációt” már nem is említtem. Offenbachnál még biztosan megvolt. Az előadásból pillanatnyilag egyetlen pointe-et sem tudok föl idézni, ami ült. Igaz ugyan, hogy pointe-ről pointe-ra bukdácsol a történet — a szépséges Heléna elrablása Spártából Paris által —, de ezek olyanok, amelyekből egy is elég ahhoz, hogy mély, végletes, életunt letargiába zuhanjon az ember.

A távozni készülő Schwajda egyébként igen jól igazgatta a szolnoki színházat. Egyrészt alig-alig rendezett benne, másrészt sikerült megőriznie az egyik legkiválóbb vidéki teátrumnak. Állítólag szerették a színészei is. Konok, elszánt ember, de van benne együttérzés. Ezzel az előadással bizonyára a búcsút szerette volna megkönnyíteni. (A műsorfüzetet szerkesztette: Szeredás András.)

Kállai Katalin

Pergolesi: Stabat Mater, Salve Regina

Zádori Mária (szoprán), Derek Lee Ragin (kontratenor), a Capella Savaria együttest Németh Pál vezényli. (Quintana 903011)

A felvétel művészi értékét már az is jelezheti, hogy a világszerte ismert Harmonia mundi sorozatban jelent meg, s ezen nincs miért csodálkoznunk, hiszen a szoprán szólista, Zádori Mária napjaink egyik legkiválóbb oratórium-éneke, fellépése ünneppé teszi bármelyik hangversenyt, amelynek műsorát a régi zenének szentelik. Éneke e felvételnek is a legnagyobb erőssége. Bámulatos hitellel kelti életre Pergolesi művének már-már túlsordulóan érzelmes fájalmát, azt a lemondó hangulatot, amely a klasszicizmus kora előtti európai zenét jellemezte.

A zeneirodalom nagy Stabat Materai között különleges hely illeti Pergolesiét, amelyből hiányzik az a bravúrokra való törekvés, mely honfitársáét, Rossiniét jellemzi, s művészileg egységesebb, mint Dvorzsáké, melyben ugyan gyönyörű részletek akadnak, de vannak romantikus

sablonok is. A korai véggel eljegyzett zeneköltő mélyen átérezte a kereszt alatt álló anya fájalmát, híven követi a szöveg hangulatát s kora egyik maradandó remekét alkotta.

A Capella Savaria alkalmazkodó hűséggel követi vezetője, a régi zene előadásában kiváló jártasságot szerzett Németh Pál utasításait, az együttes alkalmazkodó kísérője a szólistáknak, akik közül Zádori Mária elbűvölő szépséggel kelti életre szólamát. Pergolesi alkotása sok felvételen ismert, nagy karnesterek játszották lemezre és CD-re, ez az előadás azonban a sok jó és szép közül is kiemelkedik mélyről jövő fájalmával és gyászával.

(s.e.)

Kortárs magyar jezsuiták I. (Összeállította: Szabó Ferenc S.J.)

Tavaly emlékezett meg a művelt világ Loyolai Szent Ignác születésének félezeredik évfordulójáról. Az általa 450 évvel ezelőtt alapított Jézus Társaság megítélését illetően sokféle vélemény hangzott már el az évszázadok alatt, de azt mindenki elismerte, hogy e rend szorosan összefonódott az európai művelődéssel, elsőnek alkalmazkodott a humanista értékrend nagy fordulatához, s az egyházat megújító szándéka széles körben áthatotta az újkor oktatásügyét, iskolarendszerét, s hatással volt a művészetekre is.

Hozzánk Oláh Miklós telepítette be a jezsuitákat 1561-ben, s néhány évtizeddel később, a 17. században már kevés kivételtől eltekintve valamennyi katolikus középiskola az ő irányításuk alatt működött — legalábbis egy ideig. Nagyszombati iskolájukból nőtt ki a ma legrégebb hagyományokkal büszkélkedő magyar egyetem, a mai Eötvös Loránd Tudományegyetem, mely a két háború között éppen alapítójának, Pázmány Péternek nevét viselte. Számtottevő volt szerepük a magyar történeti tudományok korszerű megszervezésében: Hevenesi Gábor, Pray György vagy Katona István említése nélkül nem lehet megírni sem történettudományunk, sem irodalomtudományunk történetét.

A Szabó Ferenc összeállította tanulmánykötet nem megy vissza az időben e régi korokig, az a célja, hogy olvasóját a magyar jezsuitizmus — ugyancsak gazdag — újabb történetének legjelentősebb alakjaival ismertesse meg. Azokéval, akik e század egyháztörténetében s művelődésében játszottak szerepet. E vállalkozás első kötete tíz jezsuita egyházférfitú arcképét rajzolja meg tanulmányok, tanulmányrészletek s eredeti szemelvények segítségével. Bús Jakab, Kaszap István, Torma Kálmán, Bíró Ferenc, Bangha Béla, Csávossy Elemér, Kollár Ferenc, Petruch Antal és Óry Miklós életével és munkásságával ismerkedhet meg benne a kötet olvasója. (*Prugg Verlag, Eisenstadt*)

K.Z.

Műsorfüzet 2.

Grumberg: Szabad zóna

Kállai Katalin

EMKE

Ez tapintatlan füzet. Akár maga a darab. A jó Jean-Claude Grumberg tíz éven át gyürkőzött azzal, hogy meséljen az elmesélhetetlenről, a zsidóság e századi holocaustjáról, amelyhez személyes sorsa is fűzi. És mi lett a vége? Nem egész két esztendeje befejezett egy darabot, amelyben halálba menetelő rendíthetetlen hősök helyett egy egészen hétköznapi zsidó család éli egyszerű szánalmas és mulatságos háborús mindennapjait Franciaország úgynevezett szabad zónájában, egy falusi paraszt hegyi házikójában. Ők a paraszt zsidai. Így mondják. Látszólag a heroizmus gyanúja sem vetülhet rájuk. Ingerlékenyen és izgágán élnek kényszerűen fölfordult életüket, s nem értik, nem akarják megérteni, hogy a minden embernek kijáró emberi méltóságtól miért akarják őket hirtelen megfosztani.

Ács János nem sokkal a franciaországi ősbemutató után úgy vitte színre a Katona József Színházban Grumberg művét, hogy miközben a szerencsétlen helyzetből adódó gageken nagyokat mulatunk, a végsőkig tudja fokozni bennünk a fenyegetettség szorongásos érzését. A befejezés aztán egyszerre kegyetlen és lírai, azaz a kegyetlenségében lírai, ahogy a hálátlanul hálás Simon az őket megmentő Maury gazdát átöleli, ahogy a gazda immár egy másik

„kisebbséget” igyekszik pártfogolni egy német hadifogolyruhanc személyében.

„A színház nem moralizáló tevékenység. Gyakran magunkra maradunk és csak a megtérteknek prédikálunk.” — mondja a műsorfüzet cíltáta beszélgetésben a szerző. Hogy is van ez? Pontosan így. A színház az a hely, tudatosítja Grumberg, ahol erkölcsprédikáló érvek helyett az érzelmeknek kell a rosszat jóra fordítani.

Ez tehát egy tapintatlan műsorfüzet. Tapintatlan, mert tömör, körültekintő, kerek és szellemes. Kaján mércét állít a kritikus elé. Csak tessék, lehet frappánsabban — sugallja, miközben egyik idézete „generációja legmulattatóbb tragédiaszerzőjének” titulálja Grumberget. Ennél frappánsabban? Bármily fáj, nem megy. (A műsorfüzetet szerkesztette: Litvai Nelli.)

Az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (népszerű rövidítésével élve: EMKE) 1885-ben alakult meg Kolozsvárott, széleskörű társadalmi összefogással, mint az erdélyi magyarság művelődésének szervezete. Igen rövid idő alatt ért el számottevő sikereket: tagjainak száma már első három évtizedében húszezerre szaporodott, közel háromszáz elemi iskolát és majd' száz óvodát alapított, kétszázötven könyvtárat hozott létre, olvasóköri és dalosmozgalmat szervezett, s nagymértékben hozzájárult az erdélyi magyarság körében az írástudatlanság felszámolásához. Emellett könyveket is adott közre, így egy rendkívül népszerű daloskönyvet, valamint Sándor József és Merza Gyula nevezetes erdélyi *Utikalauzát*, a hazai turisztikai irodalom egyik első remekét (amely bátran megérdemelné a hasonló kiadást).

Az első világháború után az egyesület anyagilag tönkrement: vagyonát elemésztették a hadikölcsönök és a román földbirtokreform. A bukaresti kormány a régóta érvényben lévő alapszabályt sem akarta jóváhagyni, az EMKE ennek ellenére tovább működött, sőt újabb sikereket ért el. Teljes újjászervezésére azonban csak Észak-Erdély 1940-es ideiglenes visszacsá-

tolása után került sor. A nagyhírű egyesület túlélte az 1944 őszén bekövetkezett újabb történelmi fordulatot is, sőt egy időre ismét az erdélyi magyar közművelődés legfőbb organizátora lett. 1946-ban azonban, számos más magyar intézménnyel együtt, működését betiltották a román hatóságok.

Az erdélyi magyarság önmagára eszmélésének következtében egy esztendeje az EMKE újjászületett. Az 1991 áprilisában Brassóban rendezett kongresszus mint az erdélyi és moldvai, sőt a bukaresti magyarság körében megalakult nagyszámú közművelődési társaság átfogó szövetségét állította helyre az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesületet, új alapszabályt hagyott jóvá, elnökének az ismert irodalomtörténész Dávid Gyulát, ügyvezető elnökének a kiváló színházi szakembert, Sylvester Lajost választotta meg. A több mint százéves egyesület azóta ismét az erdélyi magyar kultúra védelmében és gondozásában tölt be vezető szerepet, s mint ilyen mindinkább jelen van az egész magyarság kulturális életének fórumain.

Pomogáts Béla

Jelenti magát Jézus

Magyar népdalok és népénekek. Szvorák Katalin (ének), közreműködik Győrfi Erzsébet, a Hegedős Együttes és a Csámborgó Zenekar. (Quint 903066)

A magyar vallásos népzene mélyrétegeit tárja föl a Szvorák Katalin szerkesztésében megjelent CD. Kodály Zoltán, Kallós Zoltán, Volly István és mások gyűjtései nyomán a legkülönfélébb tájegységek zenei anyaga kel új életre, hitelesítve a kiadvány ajánlását író Gábor Bertalan nagykaposi plébános szavait: „Az... egyszerű lelkek hittel remélik a hitetlenség közepette is, hogy a meghajlott fűszál a vihar után ki egyenesedik. Szvorák Katalin és sorstársai hittek ebben az igazságban. Hitüket életükkel bizonyították. Hitvallók ők, akik már akkor elindultak az egység aklába visszahívni a Kárpát-medence báránykáit, amikor még csak a legmerészebbek bíztak abban, hogy amit első ízben a nagykaposi templomban énekeltek, a messzi világ is meghallja”.

(s.e.)

Giordano Bruno mint angol kém

„Beépített ember volt-e Giordano Bruno?” — tette fel a kérdést H. R. Trevor-Roper a *The New York Review of Books* egyik múlt év végi számának élén álló több kolumnás cikkében. A cikk egy nem rég megjelent könyvet ismertetett erős fenn tartásokkal és kritikai megjegyzésekkel. Az inkriminált könyv John Bossy *Giordano Bruno and the Embassy Affair* c. könyve, melyet a tekintélyes Yale University Press adott ki, s a nagy tudós életének egy kevéssé ismert szakaszáról szól. Arról az időszakról, amikor mártíromsága előtt az 1580-as években egy ideig Angliában tartózkodott. Bejáratos volt a magas társaságba, többször megfordult Oxfordban, de ami a legfontosabb, Angliában írta meg öt legjelentősebb művét. Ezeket az adatokat természetesen eddig is mindenki ismerhette. Arról is tudni lehetett, hogy a londoni francia követ jóvoltából került a szigetországba, ő volt fő pártfogója azokban az években, sőt a francia követségen szálaltotta el.

Tényekből, féltényekből és feltételezésekben John Bossy egy valóságos kémtörténetet szőtt Giordano Bruno alakja köré azt állítva, hogy az angol titkosszolgálat megteremtője, Francis Walsingham beszervezte hálózatába, s rávette, hogy jelentéseket készítsen barátjának és jötevőjének, a francia követnek, Castelnau grófnak terveiről és elgondolásairól. Tény, hogy Giordano Bruno néhány évig a londoni francia követségen lakott, s tény, hogy a követ házi káplánja, Henri Fagot csakugyan angol szolgálatban állt. A két tényt kapcsolta most össze John Bossy oly módon, hogy Fagot-t azonosította Brunoval: Fagot nem volt más, mint Bruno kém-álneve. Eszerint a francia követség katolikus miséit Giordano Bruno celebrálta — amit egyébként nem tehetett meg, mert korábban exkommunikálták az egyházból. Ez és több más homályban hagyott részlet keltette föl Trevor-Roper gyanúját, hogy a lebilincselő logikával megírt könyv bármilyen izgalmas olvasmány is, alighanem merő kitaláció.

K.Z.

Műsorfüzet 2 és fél
Isherwood, Kander, Ebb, stb: Cabaret

Azaz a kettő és feledik műsorfüzet. Bár ez a fél egy kicsit túlzás. Inkább csak harmad. Így, ha azt vesszük, hogy az imponáns külső alatt megbúvó szerény szöveg további két nyelven, angolul és németül is olvasható (Bradshaw-Isherwood, englischer, Schriftsteller ist im Jahre 1904. geboren), akkor az már kitesz egy egészet. De milyen egészet...

A Cabaret — így hangzik a musical magyar változatának címe — Madách Színház-i műsorfüzetéből például arról is értesülhetünk, hogy Básti Juli „minden műfajt magáénak érez”. Garas Dezső pedig „számtalan televíziós játékban és filmben nyújtott kiváló alakítást”, míg Psota Irén „nagyon sok film és tévéjáték főszerepét alakította”. Szirtes Tamás, a rendező „számos televíziós játékot rendezett”, Schäffer Judit jelmeztervező ellenben „számtalan filmhez, operához és színdarabhoz készített jelmezeket”. A darab történelmi hátterét ecsetelő három mondat valamivel konkrétabban fogalmaz. 1929-ben „kezdetét veszi a világgazdasági válság... A katasztrofális gazdasági helyzetet demagóg propagandával lovagolja meg az egyre gyorsabban hatalomra törő náci párt.”

Tehát fenyegetettség itt is, csakúgy, mint a Szabad zónában, ám ott mulatságba, itt meg érzelmi mézesmázba burkolva. Ez a vékony mázréteg nem is jön olyan rosszul, ha már a színházakban annyit fenyegetőznek, bár az is lehet, hogy leolvad, lekopik, ha Psota (Fräulein Schneider) meg Garas (Herr Schultz) meg Básti (Sally Bowles) igazán belelendül.

A háborúba masírozó Berlin halálmegvető mulatozásait látjuk abban a kabaréban, ahol a fékevesztett népeket ugyanúgy figyelmeztetik, ahogy áttételesen minket is: kéremszépen, jó lesz kicsit vigyázni. Mindebbe beleágyazva egy tüchtig szerelmi történet, amelyet Szirtes Tamás karcosabbra vehetett volna. (Annál, amilyen, mondjuk, a film volt annak idején.) De ő inkább lesimította, beletett mindent, was gut und teuer, persze csak annyira, amennyire. Az érdesebb tehetségű Básti Julit, Garas Dezsőt, Paudits Bélát

(Konferanszié) nagyobb munka lett volna elrontani. Így aztán az előadás szerencsére nem lett olyan tükörsimára glancolt, mint a borító, amelyben az a bizonyos műsorfüzet lapul. (A füzetet szerkesztették is.)

Kállai Katalin

Tringer László: A gyógyító beszélgetés

A gyógyító beszélgetés során a kliens önmagát tárja fel: szenvedéseit szavakba öltözteti. Akkor eredményes ez a művelete, ha a terapeuta visszajelzései, a verbalizáció, megtámogatják ebben. Az önfeltárás során kiderül, hogy a lelki betegek túlzottan negatív önképpel rendelkeznek, az énkép és a reális én között nagy távolság van, a belső élmény és a tapasztalat náluk nem fedi egymást. Így alakul ki a depressziós kognitív struktúra, melyben elkülöníthetünk ontológiai síkon egy negatív beállítódást a léthez, a negatív preferenciát: az énhez, a másikhöz, a valósághoz és a jövőhöz való negatív viszonyt, amit kognitív tetrádnak nevezünk: ismeretelméleti síkon a betegnek az énnel, a másikkal, a valósággal és a jövővel kapcsolatos felférései jelennek meg, fenomenológiai síkon pedig a konkrétan megfogalmazott állításai szerepelnek. Mint a depresszív kognitív struktúrából látható, a lelki beteg meg van győződve önmaga értéktelenségéről, gyógyíthatatlan betegségéről, szeretetre való méltatlanságáról, meg nem értéséről, a világ és az emberek rosszaságáról, a jövő reménytelenségéről, és a rossz mindenütt való jelenlétéről. Nyilvánvaló, hogy a beteget kibillenteni ebből az álláspontból nagyon nehéz. A gyógyító beszélgetés hatékonysága aprólékos becsüléskálákkal mérhető. Az eredményes gyógyító beszélgetés folyamata eljut odáig, hogy a beteg döntésekre képes, figyelmét már nem a múlt, hanem a jelen és a jövő kötik le, a tünetek helyett az önmagához való viszonya kap egyre inkább szerepet, értékrendje egyre szilárdabbá válik, és más értékekre nyitottabb lesz: „fully functioning person”-ná, teljesen működő személlyé válik. A könyv nem hallgatja el a rogersi koncepció hiányosságait sem, hogy nincs tekintettel az

ember szociális és társadalmi vonatkozása, mert az individuális humanizmus álláspontját képviseli. Maga a terapeuta szó régi időkre utal: az első „terapeuták” a 2. században Alexandria környékén élő szerzetesek voltak, akik az adott társadalomban fölmerülő új kérdésekre választ kereső embereknek szolgáltak útmutatással. A gyógyító beszélgetésnek nincsen stratégiája vagy taktikája: majdnem mindegy, hogy a kliens miről beszél az önfeltárás folyamán: csak adja az anyagot, a terapeuta pedig a folyamat egészéért felelős. A terapeuta teljes mértékben igyekszik a kliens problémáira ráhangolódni, nem tereli őt semmilyen határozott irányba, a beteg nem vállal semmilyen kockázatot: ami elhangzik, közöttük marad, az orvos abban próbál segíteni, hogy az elmondottakat világossá tegye a kliens számára, helyesen visszatükrözze, és hozzásegítse őt ahhoz, hogy önmagával egyetértésben tudjon élni. A pszichoterápiás kezelést belgyógyászati kivizsgálás is megelőzheti. A gyógyító beszélgetés a feszültség és szorongás megszüntetése mellett a személyben rejlő erők kibontását eredményezi. A terápiás folyamat kezdetén már eldőlt a sikeresség kérdése, melynek bekövetkezőkor kevesebb lesz a szenvedés, és több a szeretet és öröm a Földön. (*Magyar viselkedéstanulmányi és Kognitív Terápiás Egyesület*)

Holló Kovács András

Halhatatlanok és hallgathatatlanok

Boccaccio egyik történetében a főhős azért keresztelkedik meg, mert Rómába menvén, ott az egyház képviselőinek züllöttségét látva arra a gondolatra jut, hogy ha a kereszténység legfőbb képviselői hitványsága ellenére is ilyen hatalmas tudott maradni, akkor bizony alighanem ez az egyedül üdvözítő hit. Az Erkel Színház január 22-i Rigolettójának nézője viszont azon volt kénytelen töprengeni, hogy milyen nagyszerűnek kell lennie ennek az operának, ha akad olyan, aki ilyen színvonalú előadást is hajlandó végigülni.

A címszereplő Németh József például nem csupán azért volt botrányos, mert azt

képzelte, az udvari bolond alakját azzal tudja leginkább megragadni, ha alkalmanként idétlenül visong, nem is azzal, hogy rettentő hamisan énekelt (ez egyébként is jellemző volt szinte az összes többi szereplőre), mert ilyen baleset másokkal is előfordulhat. Ami igazán fájdalmas emlék, az az, hogy valaki élő tudja adni az operairodalom egyik legnagyobb bariton szerepét anélkül, hogy a bosszankodáson kívül bármiféle hatást ki tudna váltani a közönségből, úgy, hogy észre sem lehet venni, hogy egyáltalán történik valami a színpadon.

A mantuai herceget beugrással énekelte Berle Sanford Rosenberg. Az amerikai tenorista igazán különleges színpadi jelenség, olyan, mint a tenorista karikatúrája: nagyon kicsi, nagyon kövér, szakállas, és gyönyörű, csillogó, hosszú haja van. Hangja biztos és szép színű, csak sajnos olyan kicsiny, hogy talán egy húsz négyzetméteres szobát még betöltene, de egy színházat már semmiképp. Ennek ellenére ő legalább ott volt a színpadon, oda lehetett és kellett figyelni rá. Gilda szerepében Murár Györgyi küzdött sikertelenül koloratúráiért, a Csányi Valéria vezette kórus és zenekar tagjai pedig egymástól és az énekesektől teljesen függetlenül kezdtek, vezették és zárták szólamaikat.

S hogy a végére valami pozitívumot is írassunk, a Maddalénát alakító Gémes Katalint viszont külön dicséret illeti, hogy ilyen körülmények között szépen és pontosan énekelt, becsülettel helytállt.

Fáy Miklós

Füzet nélkül Molière: Mizantróp

Nem vettem műsorfüzetet. Egyrészt, mert már minden pénzem műsorfüzetre ment, másrészt, mert ki akartam próbálni, mire megyek füzet nélkül.

Valami házibuli készülődik — szilveszter, farsang, születésnap, bármi —, Céliméne, Alceste szerelme serpentint dobál szét a lakásban, amely egy régi bérház valahányadik emeletén terpeszkedik

Mozart egyházi zenéjéből

el nagy valószínűséggel. Tágas, lerobbant és omlatag, mégis sugároz egyfajta intellektuális bájt, amennyiben az elhanyagolt-ságot tudatos lezsértségnek tekintjük, egy életmód, értékrendszer kifejeződésének. Céliméne-ben semmiféle ünnepi áhitat nincsen, dühödten vagdalja a serpentin-gurigákat, majd egy félig-meddig alkalmi jellegű miniruhát rángat magára, miközben Alceste szokásához híven ismét embergyűlölködik. Már túl van az üveg pezsgővel érkező Oronte sértegetésén, amit nemes egyszerűséggel őszinteségnek nevez, és már jól lehordta barátját, Philintet is, akit a korlátlan képmutatás vétkében talált bűnösnek. Most Céliméne van soron.

Ez az ünnep, amelyet az egész történet során kerülgetünk — vagy előtte vagyunk vagy utána —, s amelyre a szövegben nemigen találunk utalást, a darabot rendező Ascher Tamásnál életmetaforává tágul. Az ünnep az élet, amelyre mindig készülődünk, átélni, élni akarjuk, de sohasem sikerül, mindig két ünnep között vagyunk, s már a készülődés sem okoz örömet, gépies és kötelességszerű. Minden zaklatott és zilált, minden mindig csak átmeneti. A világ földarabolódik, egymásra torlódik a régi és az új, elvész a stílus, a tárgyi világ összekuszálódik, a tárgyak esztétikai értéke lassan-lassan megszűnik, használati értékük pedig annál nagyobb, minél inkább lerövidül a használati idejük. (Rikító piros kokakolás papírpoharak az asztalon.) S ez a *kívül* azt is mutatja, hogy mi van *beliül*. Hiába ágál az erkölcs nevében Alceste, az erkölcsi egész is széttöredezett, csak a szilánkokat rakosgathatjuk, s jó, ha mint a föld mélyéről előkerült agyagkancsó darabjairól, legalább a forma nyomait fölfedezzük.

Évszázadokra visszanyúló vita mutatja, hogy a Mizantróp egyik legfőbb dilemmája, lehet-e, kell-e Alceste-nek igazat adnunk. A kaposvári előadás Jan Kott álláspontját közelíti a leginkább: „A konfliktus megoldhatatlan, és nem is lehet rá megoldást találni. Végül is már nem az intellektuális érvek fensőbbiségéről van szó, hanem választásról.” Aschernak persze van határozott igenje, de ez az igen magára a választásra és nem a mikéntjére vonatkozik.

Kállai Katalin

Zádori Mária (szoprán), Fers Márta (szoprán), Klaus Mertens (bariton), a Savaria Énekegyüttest, a pécsi Bach Kórust és a Capella Savariát Németh Pál vezényli. (Quintana 903015)

Ez a felvétel ugyancsak a Harmonia mundi sorozatban jelent meg. A többi között a Gyász-zene (K.42), a Regina coeli (K.127), az Exsultate, jubilate (K.165) című népszerű motetta és az Ave verum corpus (K.618) szerepel rajta.

Hosszú ideig vitatták, vajon Mozart egyházi zenéjének színvonala eléri-e a nagy szimfóniakét, a zongoraversenyekét és az operakét. A kérdés azért látszik jogosnak, mert a zeneköltő jónéhány egyházzenei alkotása megrendelésre készült: foglalkozásának, alkalmazásának egyik követelménye volt, hogy ilyen jellegű műveket szerezzen, s ő a rá jellemző gyorsasággal meg is felelt az elvárásoknak. A rutin kétségtelenül megmutatkozik egyik-másik frázis ismétlődésében, mindazonáltal Haydn mellett Mozart volt az, aki az egyházi zene fejlődésének új lehetőségeit tárta föl. Nemcsak közismert miséiben a nagy c-moll hangneműben és a befejezetlenségében tökéletes Requimben, hanem ezekben az akár alkalminak is mondható kompozíciókban ugyancsak. Egyházi zenéjében is megfigyelhető ugyanaz a folytonos és szívós belső tökéletesedés, amely minden más műfaját jellemzi, s amely az e felvételen nagyszerű előadásban felhangzó Ave verumot oly felejthetetlené teszi. Bár módja és lehetősége volna a Quintnek, hogy a teljességre törekedve tervezze meg Mozart egyházi zenéjének kiadását.

Zádori Mária és a közreműködők ezúttal is tudásuk legjavát nyújtva avatják eseményé a CD megjelenését.

(s.e.)

Vajang. Jávai báb- és árnyjáték

A Hopp Ferenc Kelet-Ázsiai Művészeti Múzeum új, időszaki kiállítása a *vajangot*, azaz a tradicionális jávai báb- és árnyjátékművészetet mutatja be, valamint a játékot kísérő, a túlnyomórészt ütőhangsze-

rekéből álló *gamelán* zenekar hangszereinek nagy részét. A kiállítás törzsanyaga Zboray Ernő mérnök-utazó a század elején gyűjtött és a hatvanas években Magyarországra került, Nyugat-Jáváról származó hagyatéka. Ez a rendkívüli hozzáértéssel gyűjtött, egységes, 19. századi bábkollekciónemcsak a korabeli magyar, hanem a holland sajtóban is feltűnést keltett.

A kiállítás a vajang-játék két alapvető változata (létezik többek között keresztény vajang is: a katolikus *vajang vahju* az Ó- és Újszövetség történeteit, a protestáns *vajang Juszuf* pedig a József-legendát mutatja be), az árny- és bábjáték segítségével az ősi hagyományt őrző, máig leginkább kedvelt *vajang pura* történeteken keresztül a két nagy indiai eposz, a Mahábhárata és a Rámájana jeleneteit mutatja be. Az általában napnyugtától hajnalig tartó előadás kulcsfigurája a bábokat mozgató játékos, a *dalang*, akinek rendkívül összetett szerepe van. Ahhoz, hogy a pálcáknál fogva mozgatott figurákat különböző hangon beszéltesse, nemcsak a klasszikus szövegeket kell tudnia, hanem jellegzetes, éneklő hangjával tréfás rögtönzéseket is sző a darabba. Ezenkívül a zenekar vezénylése is a dalang feladata. Maga az előadás tulajdonképpen a Jó és a Rossz harcát mutatja be egészen a Jó végső győzelméig. A kiállítás a klasszikus történetek részletei mellett az ikonográfiailag jól megkülönböztethető, legfontosabb szereplők típusait is bemutatja. Az 1931-ben a múzeumban már kiállított Zboray-gyűjtemény mellett az Indonéz Köztársaság Nagykövetségének legszebb darabjai is láthatók.

Kelényi Béla

Hitel

Megjelent egy kétkötetes tanulmánygyűjtemény: a *Hitel* című 1935 és 1944 között Kolozsvárott megjelenő folyóirat írásaiból. A Kéki Béla, Makkai László, Venczel József és Vita Sándor szerkesztésében megjelent „nemzetpolitikai szemle” csak tanulmányokat és kritikai írásokat közölt, s az erdélyi magyarság történelmi, társadalmi és kulturális kérdéseivel, illetve a ma-

gyar-román együttélés tapasztalataival, a román politikai és szellemi élet folyamataival foglalkozott. Érdeklődése kiterjedt az oly meghatározó nemzeti feladatokat is vállaló erdélyi magyar egyházak tevékenységének elemző bemutatására is, így például Eröss Alfréd 1940-ben Majláth Gusztáv Károly gyulafehérvári püspökről, Albrecht Dezső 1938-ban Márton Áron püspökről adott szép arcképvázlatot, Kiss Jenő pedig 1944-ben az erdélyi katolikus szellemi élet mozgását tekintette át.

A kolozsvári szemle, miként címe is mutatja, Széchenyi István reformgondolkodását követte, szerkesztőinek közvetlen mestere pedig a magyar „reformkonzervativizmus” kiváló gondolkodója: Szekfü Gyula volt. A *Hitel* általában a harmincas években felnövekvő (magyarországi és erdélyi) reformértelmiség eszményeit követte: tudományosan megalapozott és hiteles megállapításokat adott, minden irányban kritikai józanságra törekedett, s összhangba kívánta hozni a nemzeti és az európai igényeket és értékeket. Szellemissége ezért érvényes és példamutató a jelenben is: igen hasznos volna, ha az írásaiból válogató kiadvány (Záhony Éva munkája) eljuthatna az erdélyi magyar olvasók elé.

Pomogáts Béla

Francia orgonamuzsika

A közelmúltban először jelent meg — a Hungaroton kiadásában — csak francia szerzők műveiből Leányfalusi Vilmos orgonaművész szólóalbuma, a *Francia orgonamuzsika*. Az ötvenöt éves Leányfalusi tb. kanonok most szerepelhet első ízben lemezen. A Pápai Zeneakadémián, az örök városban többek között Vignanelli tanítványaként diplomázott. 1974-ben Niceben részt vett Cochereau improvizációs kurzusán is. A felcsendülő hét szerző (Clerambault, Séjan, Franck, Charpentier, Widor, Bonnet, Boellmann) művei közül a legismertebb az Eurovisio zignáljául választott Charpentier-mű, a *Marche en rondeau* Te-Deumának zenekari előjátéka. A szerző Lully kortársa és riválisa Párizsban.

Joseph Bonnet századunk nagy mestere, aki koncertkörútjai során Európa után Amerikába is eljut. A Tündérek (Elfes) karakterdarabja a modern orgonára írt toccata-felépítést követi, fontos szerepe van a pianojátéknak, amely a surranó tizenhatodmozgásokba lágyan bekapcsolódva hűen interpretálja a mű programját.

A zárószám Leon Boellmann Suite Gothique műve. A markáns téma, a toccata tételben az etűdszerű kíséret mellett a pedáljátékban van. Bizonyára jó szórakozást nyújt az orgonamuzsikát kedvelőknek Leányfalusi lemeze, amely mint francia műveket népszerűsítő album egyedülálló Magyarországon. A felvétel a kalocsai főszékesegyház orgonáján készült, amelyet a párizsi Cavaillé-Coll tanítványa, Augster József épített.

Gáspár Róbert

Három szent életrajza

Az Ecclesia Kiadó az évek során szép hagyományt teremtett avval, hogy rendszeresen mutatott be egy-egy szentet az egyház életéből. A szentekben — nagyhírűekben és ismeretlenekben egyaránt — kel életre az Evangélium: életük hiteles tanúságot tesz Krisztus Örömhírééről.

A közelmúltban ismét három életrajzzal gazdagodott ez a sajátos gyűjtemény, két francia és egy osztrák életrajz fordítása révén. Szent Johanna, Labouré Szent Katalin és (a szentté még nem avatott) Charles de Foucauld élettörténetével. Hármójuk közül Szent Johanna alakja a legismertebb, de bizonyára sokak számára kedves Charles de Foucauld is, a Jézus Kis Testvérei szerzetesközösség alapítója.

A három könyv a szentek életrajzáinak három lehetséges típusát állítja elénk: a hiteles történelmi dokumentumokra épülő precíz tudományos feldolgozástól a regényes életrajzig. Régine Prenoud ismert francia egyháztörténész, a középkor jeles kutatója, akinek fő kutatási területe Szent Johanna és kora, számos könyvének tanúsága szerint. Könyve hiteles dokumentumok alapján mutatja be a szent életét. A kutatóknak kitűnő kézikönyv, a könnyed vagy épületes olvasmányt keresők azon-

ban esetleg a vártnál nehezebb szellemi erőfeszítésre kényszerülnek olvasása közben.

Kurt Benesch ismert osztrák író, akit megihletett Charles de Foucauld alakja is. A fordulatos regény könnyed olvasmányt kínál, félő azonban, hogy Foucauld testvér valódi személyisége, lelkiisége elsikkad a regényes fordulatok mögött.

Középuton áll a kitűnő és népszerű francia teológus, René Laurentin könyve Labouré Szent Katalinról. Tudományos szempontból alapos, ugyanakkor népszerű, olvasmányos leírását kapjuk ennek a számkra alig ismert irgalmasrendi apácának, akit 1947-ben avattak szentté. (Ecclesia)

Lukács László

Szonett, aranykulcs... (1001 szonett a világirodalomból)

„Szonettek. És szonettek. Csak szonettek.” Az egyik bölcselkedő, pajzán a másik, ez szerelmes, amaz csupa ironia, ez itt Istenhez fordul, egy másik a halálhoz — de aranymetszők keznyomát viseli mind. A szonett talán a legkötöttebb versforma, s éppen ezért szabad. Szabályai végtelenszámú variációt tesznek lehetővé anélkül, hogy szétörne áttekinthető kristályszerkezete, melynek lényege az ellentét.

De a szonett választóvíz is. Szűk keret, amely avatott kéz érintésére az arány bőségével telik meg, ám aki önhitt, járatlan, annak makacs, durva természetét mutatja, s nem csálhat ki belőle zenét.

Somlyó György e könyvben ezeregy tökéletes szókrisztályt gyűjtött egybe, hála érte a fordítóknak is. A legkorábbi a 12. században találta, míg a legkésőbbi egy-két éve írták. Európa szinte minden nemzete képviselteti magát ebben az antológiában: északiak és déliek, keletiek és nyugatiak, s köztük persze mi, magyarok is. Ismerősök jöttek el újra, de jó néhány új barát is. Egy sosem volt társaság, amelynek tagjai mégis sokszorosan összetartozók. Jó velük lenni. Aki szereti az irodalmat, itt kedvére kibeszélgetheti magát, és tanulhat tőlük. Ki tudja, talán megleli az aranykulcsot! (Orpheusz)

Schein Gábor

SOMMAIRE

Jean-Marie Lustiger: Le Cardinal Mindszenty
Modèles de valeur en Europe occidentale et aux États-Unis
Wilhelm Zauner: Être chrétien dans la nouvelle Europe
Pablo Antonio Cuadra (Nicaragua): Poèmes
Ferenc Kontra: La fin de l'âge d'or de Satan
Trois lettres inconnues de Lőrinc Szabó

INHALT

Jean-Marie Lustiger: Kardinal Mindszenty
Wertemuster in West-Europa und in den USA
Wilhelm Zauner: Christsein im neuen Europa
Die Gedichte des nicaraguanischen Dichters Pablo Antonio Cuadra
Ferenc Kontra: Das Ende des satanischen Goldenen Zeitalters
Drei unbekannte Briefe von Lőrinc Szabó

CONTENTS

Jean-Marie Lustiger: Cardinal Mindszenty
Value Studies in Western-Europe and the United States
Wilhelm Zauner: To be a Christian in the new Europe
Poems by Pablo Antonio Cuadra, Nicaragua
Ferenc Kontra: The end of the satanic golden age
Three unpublished letters by Lőrinc Szabó

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztőbizottság: HORÁNYI ÖZSÉB, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,
POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

A szerkesztőség munkatársai: CZ. BALASSA MÁRIA, CSÍKVÁRI GÁBOR, KISS SZEMÁN RÓBERT

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0238—3764

Szerkesztőség: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. III. lh. II. em. telefon: 117-7246; 117-3933; telefax: 117-3471. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. I. lh. I. em. Tel.: 117-3661. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 111. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Utcán át árusítja a Magyar Posta. A Vigilia csekkszámlasszáma: OTP. VII. ker. 218-98316512-037343-8. Előfizetési díj: 1 évre 540,— Ft, fél évre 270,— Ft, negyed évre 135,— Ft egyes szám ára 48,— Ft. — Külföldön terjeszti a Kultúra Külkereskedelmi Vállalat. H-1300 Budapest, Pf. 149. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.) vagy a Magyar Hitelbanknál (H-1133 Budapest) vezetett 202-10995 sz. számláján. Ára: 35,— US dollár, vagy ennek megfelelő más pénznem. SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10—14 ÓRA KÖZÖTT. KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA..

Ára: 48,— Ft

VIGILIA

SZEMLE

Mihályi Gilbert: A társadalom megújítása Krisztusban
Ihletettség és akaratérő (Rossini: Mózes)
Erdélyi krónika 1989
Per-Olof Sjögren: A Jézus-ima
Offenbach: Szép Heléna
Pergolesi: Stabat Mater, Salve Regina
Kortárs magyar jezsuiták 1.
Grumberg: Szabad zóna
Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület
Jelenti magát Jézus
Giordano Bruno mint angol kém
Cabaret a Madách Színházban
Tringer László: A gyógyító beszélgetés
Halhatatlanok és hallgathatatlanok (Rigoletto az Erkelben)
Molière: Mizantróp
Mozart egyházi zenéjéből
Vajang. Jávai báb- és árnyjáték
A kolozsvári Hitel
Francia orgonamuzsika
Három szent életrajza
Szonett, aranykulcs...

A szemléket írták: Fáy Miklós, Gáspár Róbert, Holló Kovács András, Kállai Katalin, Kelényi Béla, K. Z., Lukács László, Pomogáts Béla, (s.e.) Schein Gábor

Következő számainkból:

Tomka Miklós: Koloncok és kitörések
Joachim Wanke: Segíti-e az egyház a hitet?
Szent László királyunk emlékezete
Keresztes Szent János vallomásai